

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДЕРЖАВЕЦЬ ТЕТЯНА АНДРІЇВНА _____

Допускається до захисту:
завідувач кафедри української
мови, теорії та історії
української і світової
літератури,
д-р філол. наук, професор
_____ Людмила КОВАЛЬ
« ____ » _____ 202__ р.

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ БІБЛІЙНОГО
ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 035.01 Українська мова та література

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Олена ВАЖЕНІНА, доцент кафедри
української мови, теорії та історії
української і світової літератури
канд. філол. наук, доцент

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Державець Т. А. Фразеологічні одиниці біблійного походження в українській мові. Спеціальність 035.01 «Українська мова та література», Освітня програма «Українська мова та література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено фразеологічні одиниці біблійного походження. Розглянуто лінгвістичну природу фразеологічного значення. Визначено статус біблійної фразеологічної одиниці, встановлено їх кваліфікаційні ознаки. Здійснено упорядкування зібраного фактичного матеріалу за генетичним, семантичним, структурно-граматичним та аксіологічним принципами. Виявлено, що у фразеологізації словосполучень і речень особливу фразеотвірну продуктивність має онімний компонент. Дібрано до кожної біблійної фразеологічної одиниці біблійну ситуацію, якою породжена ця одиниця.

***Ключові слова:** Біблія, бібліїзм, біблійний фразеологізм, фразеотвірний компонент, онім, релігійний дискурс.*

Derzhavets T. A. Phraseological units of biblical origin in the Ukrainian language. Specialty 035.01 "Ukrainian language and literature", Educational program "Ukrainian language and literature". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

In the qualifying work, phraseological units of biblical origin were investigated. The linguistic nature of phraseological meaning is considered. The status of the biblical phraseological unit is determined, and their qualifying features are established. The collected factual material was arranged according to genetic, semantic, structural-grammatical and axiological principles. It was found that in the phraseologisation of phrases and sentences, the onymic component has a special phrase-opening performance. For each biblical phraseological unit, the biblical situation that generated this unit is selected.

***Key words:** Bible, biblicism, biblical phraseology, phraseological component, onim, religious discourse.*

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень і скорочень термінів	5
Вступ.....	6
РОЗДІЛ 1 Теоретичні засади дослідження фразеологічних одиниць біблійного походження в сучасній українській літературній мові.....	11
1.1 Огляд досліджень, присвячених фразеологічним одиницям біблійного походження у сучасній українській мові	11
1.2 Статус фразеологічних одиниць біблійного походження у сучасній українській мов	19
1.3 Лінгвістична природа фразеологічного значення	21
Висновок до Розділу I.....	25
РОЗДІЛ 2 Проблема упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження у сучасній українській мові.....	27
2.1 Класифікаційні параметри фразеологічних одиниць біблійного походження	27
2.2 Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за семантичним принципом	37
2.3. Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за структурно-граматичним принципом	42
2.4. Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за аксіологічною характеристикою.....	52
Висновки до Розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3 Фразеотвірна продуктивність онімних лексем у формуванні фразеологічних одиниць біблійного походження	60
3.1 Антропоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження.....	61
3.2. Топоніми та відтопонімні прикметники у складі фразеологічних одиниць біблійного походження	66
3.3. Урбаноніми у складі фразеологічних одиниць біблійного	

походження.....	68
3.4. Теоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження.....	69
3.5. Агіоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження.....	70
3.6. Демоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження.....	72
Висновки до Розділу III.....	72
Висновки	73
Список використаних джерел та літератури	76
Додатки.....	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ

БФО – біблійна фразеологічна одиниця

КВВУЛМ – Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. К.: Вища школа, 1975. 335 с.

КСВУЛМ – Крилаті слова в українській літературній мові. К.: Ярославів Вал, 2013. 704 с.

КС – Коваль А. П. Крилате слово. К.: Радянська школа, 1983. 222 с.

СБ СДФБП – Колоїз Ж.В. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: Вид-во «І.В.І.», 2002. 96 с.

СБС – Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).

УНПШ - Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / [упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 790 с.

ФО – фразеологічна одиниця

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови у 2 кн. (1999)

ВСТУП

Джерельна база походження фразеологізмів української мови надзвичайно багата. Чільне місце в ній належить Біблії. Фразеологізми, детерміновані біблійним сюжетами, становлять досить велику кількість одиниць в українських лексикографічних та фразеографічних працях. Виконане дослідження дає змогу розглядати біблійну фразеологію як важливу частину фразеологічного багатства нашої мови. Ці одиниці репрезентують релігійний світогляд українців як носіїв переважно християнської культури, вербалізують особливості розвитку суспільно-громадської думки, стають активним чинником формування духовних цінностей та переконань сучасної людини. Лінгвісти неодноразово звертали увагу на те, як християнство великою мірою вплинуло на мовну практику українського народу.

Біблія – це найпоширеніша з усіх книг, які будь-коли існували на земній кулі і справили великий вплив на мову. У своєму дослідженні ми спираємося на розуміння Біблії як прецедентного феномену. Святе Письмо має надзвичайне культурологічне значення в багатьох соціумах і величезний потенціал прецедентності: біблійні тексти є одними з найбільш відтворюваних у культурі людства. Потенції інтертекстуальності властиві окремим біблійним текстам, текстовим фрагментам, лексемам, сюжетам тощо. Високо прецедентними є біблійні фразеологізми. Загальна відомість та популярність біблійної фразеології зумовлює високу частотність її відтворюваності у мовленні, що, в свою чергу, впливає на різноманітність і частотність фразеологічних трансформацій. Система біблійних фразеологізмів вербалізує засновану на християнському віровченні морально-етичну систему, проте, особливості її мовної репрезентації в певні періоди відображають також стан морально-етичної системи суспільства у відповідний час: біблійні сюжети, символи та образи осмислюються по-різному соціумом у різні часи, оскільки змінюється і мораль, і ієрархія цінностей. Таким чином, вивчення фразеологізмів біблійного походження як цілісної системи, в якій вербалізовано морально-ціннісні установки соціуму, під новим кутом зору, з урахуванням історичних змін в середовищі їхнього функціонування, відповідає

тенденціям антропоцентричності та культуроцентричності сучасних лінгвістичних розвідок і обумовлює **актуальність** пропонованого магістерського дослідження. Крім того, **актуальність роботи** зумовлена високою частотністю використання біблійних фразеологічних одиниць (далі по тексту БФО) в українській мові, суспільною вагомістю БФО для носіїв мови, фрагментарністю лінгвістичних досліджень цієї проблеми та потребою у поглибленому семантичному та граматичному вивченні різних аспектів БФО у сучасній українській мові.

Об'єктом дослідження слугували стійкі фразеологічні сполуки слів, джерелом походження яких є Біблія.

Предметом дослідження в роботі стали компонентний склад, структура та специфіка функціонування БФО у сучасній українській літературній мові.

Мета роботи полягає у виявленні структурно-семантичних та граматичних характеристик біблійних фразеологізмів та особливостей їх функціонування в сучасній українській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію наступних **завдань**:

- визначити зміст та обсяг поняття фразеологічна одиниця біблійного походження;
- простежити історію вивчення обраної проблеми;
- типологізувати різновиди БФО, наявні в зібраній картотеці;
- шляхом суцільного обстеження лексикографічних та фразеографічних праць здійснити вибірку фразеологічні одиниці біблійного походження для виконання їх лінгвістичного аналізу та опису;
- проаналізувати структурно-семантичні та граматичні особливості біблійних виразів у сучасній українській мові;
- зробити узагальнення та висновки з обраної проблеми.

Для повного висвітлення проблеми дослідження, досягнення поставленої мети та розв'язання завдань у роботі використано такі **методи наукового дослідження**, які забезпечили достовірність отриманих результатів і висновків: загальнонаукові (аналітичний, синтетичний, описовий, кількісних підрахунків); власне лінгвістичні методи: *лексикографічної ідентифікації* (для виокремлення

БФО з українських лексикографічних та фразеографічних праць); *метод мовно-структурного аналізу* (для з'ясування структурно-семантичних особливостей БФО); *метод функціонального аналізу* (для виявлення характерних тенденцій функціонування БФО у різних функціональних стилях сучасної української літературної мови); *метод фразеологічного опису* (для виокремлення та характеристики різних типів фразеологізмів).

Наукова новизна магістерського дослідження полягає в тому, що у ній виконано фундаментальне висвітлення раніше окреслених питань, але недостатньо опрацьованих аспектів, а саме: запропоновано цілісний аналіз фразеологізмів біблійного походження в українській мові, здійснено їх структурно-семантичний та граматичний опис, з'ясовано роль фонових знань в дефразеологізації семантики БФО.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і закордонних науковців у сфері фразеології, а також студіювання з дослідження біблійної і релігійної фразеології. У роботі дотримуємося думки, що БФО – прямо або опосередковано запозичені з Біблії повністю асимільовані стійкі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також характеризуються семантичною стійкістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів. Це ФО, які безпосередньо пов'язані з текстом Біблії через словесну форму чи асоціативно, через образ або сюжет. БФО виходять із біблійного тексту як з прямим, так і з переносним значенням. Бібліїзм – ширше поняття, яке, окрім фразеологізмів, охоплює крилаті слова, вислови, які походять із Біблії.

Практичне значення: Основні положення магістерської роботи можуть бути впроваджені як в науково-педагогічну (укладання посібників, методичних рекомендацій), так і в навчально-дослідницьку практику (для написання кваліфікаційних робіт різного рівня). Зібраний фактичний матеріал і результати дослідження можуть бути використані у курсах із фразеології, стилістики, на спецсемінарах.

Джерельну базу дослідження становлять фразеологічні словники та довідники крилатих слів української літературної мови другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема: Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові; Колоїз Ж. В. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження; Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін..

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати магістерського дослідження були виголошені у **формі доповідей** на 1) дистанційних міжнародних наукових конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції «*Наука, освіта і технології: тенденції, виклики, перспективи*» (форма участі – дистанційна), яка відбулася 02 вересня 2023 року в місті Орхус (Данія) (сертифікат учасника конференції); Міжнародній конференції «*Актуальні проблеми науки, освіти, суспільства*», яка відбулася 14 листопада в місті Тампере (Фінляндія) (сертифікат учасника конференції).

2) на засіданні кафедрального лінгвістичного гуртка (24 листопада 2023 року)

<https://www.facebook.com/groups/kumtiusl.donnu/permalink/6787050174724574>.

Також основні аспекти магістерського дослідження висвітлені у публікаціях **2-х тез:**

1) Важеніна Олена, Державець Тетяна. Фразеотвірна функція онімів біблійного походження. *International scientific-practical conference “Science, education and technology: trends, challenges, prospects”*: conference proceedings (Aarhus, Denmark, September 2, 2023). Aarhus, Denmark: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. 59 pages. P. 20-23. SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY: TRENDS, CHALLENGES, PROSPECTS

2) Важеніна Олена, Державець Тетяна. Фонові знання як важливий чинник декодування семантики біблійних фразеологізмів. *International scientific-practical conference “Current issues of science, education and society”*: conference proceedings (Tampere, Finland, November 14, 2023). Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. 109 pages. P. 26-28. CURRENT ISSUES OF SCIENCE, EDUCATION AND SOCIETY

Структура роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (72 найменування), переліку умовних скорочень та додатка. Загальний обсяг роботи становить 146 сторінок: основна частина – 82 сторінки, додатки до роботи – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

1.1 Огляд досліджень, присвячених фразеологічним одиницям біблійного походження у сучасній українській мові

Біблійні тексти були і залишаються у фокусі уваги багатьох дослідників, у тому числі й учених-лінгвістів. Так, вивченню біблійної фразеології приділено увагу у значній кількості праць вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Р. В. Вакарюк [18], М. М. Вергальок [20], В. В. Денисюк [14, 15], Р. П. Зорівчак [22], А. П. Коваль [1, 2, 3], А. М. Куза [27, 28, 29], П. В. Мацьків [31, 32], О. М. Набока [34], Н. В. Піддубна [37, 38, 39, 40], О. А. Решетняк [44], О. В. Сафронова [47], М. В. Скаб [49, 50, 51]. та інші. Зупинимось на наукових розвідках, які з'явилися в лінгвістиці останнім часом і, на нашу думку, спряють активній розбудові нового напрямку лінгвістичної науки – теолінгвістики, одиницями якої і є бібліоніми та фразеологізми біблійного походження.

Серед суто теоретичних праць українських мовознавців останніх років цікавою нам видається дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, автором якої є Набока Олена Миколаївна. Дисертація має назву *«Біблізми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англійських словників та газетних текстів)»* (2006). [34; 13]. І хоча, як видно із самої назви, ця робота присвячена тим ФО біблійного походження, що функціонують в англійській мові, деякі загальнотеоретичні зауваги можуть стати у пригоді й під час вивчення проблеми ФО біблійного походження в українській мові: у дослідженні розглядаються специфічні риси ФО біблійного походження, вже існуючі у сучасній лінгвістиці системи класифікації таких ФО, подано також лінгвостилістичний аналіз тексту Євангелія від Матвія (хоча це Євангеліє являє собою лише окрему частину Нового Заповіту, проте здійснена дослідницею робота може стати першою сходинкою на шляху до комплексного лінгвостилістичного

аналізу усіх книг Біблії у розрізі вивчення ФО, джерелом походження яких є ця Книга).

Проблему релігійної фразеології порушила у своїй докторській дисертації «Етнолінгвістична реконструкція фразеологізмів української мови» Л. В. Савченко (2014). Серед етнокодів народної фразеології науковиця виділяє *релігійний* ЕК, який об'єднує етносубкоди: *духовно-особистісний (витрясти душу)*, *біблійний (метати бісер перед свинями)*, *агіонімний (щоб ти не дочекав ні Різдва, ні Петра, ні дрібненьких свят)*, *геортонімний (мерзлого в Петрівку)*, *релігійно-локальний (як Марко по пеклу)*, *атрибутно-сакральний (як дідько від хреста)*. Авторка наголошує, що компоненти ЕФО корелюють у полі субстанційних кодів через антропономи, агіоніми, геортоніми, локативи, бібліізми, сакральні атрибути. Фразеобрази, мотивовані релігійним ЕК культури, репрезентують вірування, повір'я, обряди, прокляття носіїв мови. [46; 137].

Вербальні фразеологічні засоби релігійного змісту досліджувала А.М. Куза у дисертаційній роботі «Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі» (2016). Авторка переконливо стверджує, що релігійна фразеологія посідає вагомe місце та відображає теоцентричний світогляд українського народу [28]. Нею охарактеризовано словники тоталітарного періоду і зазначено, що їх укладачі на догоду радянській ідеології розглядали релігійні фраземи як книжні та застарілі, свідомо переробляючи фразеологізми, зокрема викидаючи з них слова Бог та Божий. Повернення релігійної фразеології у науковий та суспільний дискурс дослідниця пов'язала з поширенням масових тиражів Біблії в українському перекладі, якого не знали підрадянські люди. Саме вивчення біблійних текстів, як стверджує А. М. Куза, відновлювало перервану в українському мовознавстві традицію опрацювання релігійної фразеології та повернення її в лексикографічні праці. Дослідниця наводить цікаві факти з історії вивчення релігійної фразеології. Їй належить упорядкування зібраного фактичного матеріалу (майже 2000 фразем) і напрацювання класифікацій досліджуваних одиниць за кількома ознаками, зокрема дослідниця виділяє генетичні групи релігійних фразеологічних одиниць та

структурно-семантичні. Цінним, на нашу думку, є ідеографічне упорядкування релігійної фразеології. Користуючись концепцією ідеографування Ю. Прадіда, авторка виокремила тематичні поля (ТП) релігійної фразеології, до складу яких входять тематичні групи (ТГ), у яких можна виявити семантичні групи (СГ) та синонімічні ряди (СР). Зібраний фактичний матеріал упорядковано за трьома тематичними полями (ТП): «Християнські теоніми», «Релігійно-біблійна символіка» та «Священний час».

На особливу увагу заслуговує і монографічне дослідження харківської лінгвістки Н. В. Піддубної «*Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світ у (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.)*» (2019): [39]. У ній авторка репрезентує українську теолінгвістику, характеризує її досягнення й продемонструє «своєрідність вербалізації релігійної картини світу в українській лінгвокультурі, поступ релігійної мовної свідомості українців, пов'язаної з текстом Біблії, дериваційний, стильовий і стилістичний потенціал бібліїзмів, характер системних зв'язків, специфіку формування фонду біблійних прецедентних одиниць, джерела проникнення бібліїзмів в українську мову, специфіку їхнього лексикографування» [39; с. 17].

Дослідниця інтерпретує теолінгвістику (синоніми *релігійна лінгвістика, сакролінгвістика, теологічна лінгвістика, релігіолінгвістика, лінгвістичне релігієзнавство, православна лінгвістика* [39; с. 21] як дисципліну синтетичного типу, аналізує суперечки щодо її статусу, окреслює методологічну базу, об'єкт, предмет й одиниці, характеризує етапи становлення української теолінгвістики з оперттям на традицію слов'янського мовознавства (Ф. Буслаєв, Ф. Міклошич, А. Богач, А. Фрінта, Е. Кліх, Є. Шетка) й напрацювання вітчизняних учених (О. Потебня, І. Огієнко, О. Горбач, Л. Булаховський, В. Німчук, О. Гадомський та ін.), визначає специфіку *сакрального (сакруму)* в сучасній науці з актуалізацією понять 'сакралізація', 'десакралізація', 'ресакралізація'. На думку рецензентів цієї праці А. П. Загнітка та Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, потужним у теоретико-прикладному аспекті студіювання феномена біблійності в українській лінгвокультурі

є послідовне висвітлення семи основних питань: 1) статус бібліїзму як різновиду теонемі (проблема термінологічної дефініції *бібліїзму* (типи його формально-семантичної структури, термінологічна синонімія, орфографічна варіантність); розмежування понять *бібліїзм*, *релігійна лексика* й *фразеологія*; бібліїзми в системі *теонем* інших релігійних картин світу (*коранізми*, *талмуди-зми*, *сутризми*); дериваційний, стильовий і стилістичний потенціал бібліїзмів; інтерпретація термінологічної паронімії (*бібліонім* vs *біблієонім*, *біблієма* vs *біблема*); 2) статус бібліїзму як прецедентної одиниці української мови; 3) класифікації *фразеологічних бібліїзмів* (типи фразеологічних бібліїзмів за ступенем семантичної злютованості компонентів та частиномовною співвіднесеністю; діахронічна класифікація біблійних фразеологізмів; проблема еквівалентності / безеквівалентності фразеологічних бібліїзмів; формування їхнього інтернаціонального фонду; діахронічний аспект польової структури бібліїзмів); 4) системно-структурні зв'язки бібліїзмів; реалізація аксіологічного потенціалу; 5) епідигматика бібліїзмів (дериваційні зв'язки); 6) джерела проникнення бібліїзмів в українську мову (система запозичене – споконвічне); координати динаміки біблійної лексики й фразеології; 7) лексикографічна інтерпретація лексико-фразеологічних бібліїзмів (проблема маркування; становлення української «*константної лексикографії*»). [19, с. 104–105].

Семантичну структуру, динаміку та функціонування біблійних фразеологічних одиниць розглядає у своєму дослідженні М. А. Вергальок «*Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування*» (2020) [19]. Ця праця фундаментально висвітлює раніше окреслені, але недостатньо опрацьовані аспекти: у ній авторкою запропоновано цілісний аналіз фразеологізмів біблійного походження в українській мові, сформовано корпус біблійних фразеологічних одиниць української мови за лексикографічними джерелами, а також досліджено особливості їх функціонування у текстах художнього та публіцистичного стилів, проведено комплексний аналіз способів інноваційного вживання БФО у сучасній художній прозі та публіцистиці [19]. Дослідниця зауважує, що біблійні фразеологічні одиниці – прямо чи опосередковано

запозичені з Біблії. З одного боку, бібліїзми є частиною фразеологічної системи української мови, оскільки набувають усіх диференційних ознак фразеологічних одиниць. З іншого боку, біблійні фразеологічні одиниці мають низку специфічних ознак, що зумовлено етимологією, семантикою, стилістичними характеристиками та функціями у мові [19]. Мовознавиця Проаналізувала різновиди класифікацій біблійних фразеологічних одиниць на матеріалі лексикографічних джерел. Результати її дослідження засвідчують, що більшість біблійних фразеологічних одиниць у різних словниках української мови різних періодів мають відмінності на семантичному, лексичному, граматичному, стилістичному рівнях, що зумовлено лінгвістичними та екстралінгвістичними причинами. Особливо несприятливим періодом для об'єктивного відображення фразеологізмів біблійного походження, на її думку, був радянський період. [19; 27].

Дослідницею простежено зміни у значенні біблійних фразеологічних одиниць, що є яскравим свідченням динаміки та розвитку фразеологічної системи української мови. Комплексний підхід М. М. Варгалюк до дослідження біблійних фразеологічних одиниць з урахуванням різних аспектів (генетичного, семантичного, структурно-граматичного, емоційно-оцінного, лексичного) дав можливість з'ясувати природу фразеологізмів біблійного походження, визначити їх місце та особливості функціонування у фразеологічній системі української мови. Генетичний аспект дослідження біблійних фразеологізмів свідчить про тісний зв'язок мови з культурою, звичаями, традиціями народу [19; 57]. Семантичний аспект дослідження бібліїзмів допоміг Варгалюк М. М. виокремити, з одного боку, вислови, які вжиті в Біблії в прямому значенні та зберігають таке ж значення в сучасній українській мові. З іншого боку – біблійні фразеологічні одиниці, ужиті в переносному значенні в Біблії та запозичені з цим значенням у сучасну українську мову. Дослідницею простежено зміни у значенні біблійних фразеологічних одиниць, що є яскравим свідченням динаміки та розвитку фразеологічної системи української мови. Науковиця виявила у складі бібліїзмів взаємодію двох протилежних тенденцій: тенденцію до стабільності в семантиці та структурі досліджуваних одиниць та протилежну їй – тенденцію до оновлення. Це й породжує численні варіанти

біблійних фразеологізмів: фонетичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, лексичні, мовні варіанти (церковнослов'янський – український). Застосовуючи порівняльний метод, М. М. Варгалюк розглянула особливості функціонування біблійних фразеологічних одиниць в українській мові на матеріалі двох типів словників: фразеологічних і словників крилатих слів та висловів. У результаті дослідження нею виокремлено найбільш продуктивні типи моделей лексикографічної репрезентації бібліїзмів, простежено подібності та відмінності у складі біблійних фразеологічних одиниць та виявлено розходження у їх тлумаченні у проаналізованих типах словників. Також виявлено кількісні відмінності у вживанні біблійних фразеологічних одиниць у вищезгаданих двох типах словників. Найбільшу кількість фразеологізмів біблійного походження зафіксовано у словниках крилатих слів та висловів. Цікавими є висновки дослідниці, зроблені на підставі аналізу Додатковому томі Словника української мови в 11 томах, до якого увійшли БФО не зафіксовані попередніми томами словників. З'ясовано, що чільне місце у Додатковому томі належить саме трансформованим біблійним фразеологічним одиницям, які подано у найрізноманітніших формах як свідоме авторське перетворення оказіональної структури фразеологічної одиниці для надання додаткової експресії та досягнення відповідного стилістичного ефекту. У дисертаційному дослідженні М. М. Варгалюк висвітлила функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у сучасних художніх та публіцистичних текстах. Розглянула семантичні групи бібліїзмів та їхні основні стилістичні функції на матеріалі сучасних художніх та публіцистичних текстів. Авторка детально проаналізувала явище трансформації фразеологізмів біблійного походження у художньому та публіцистичному стилях, що є яскравим свідченням динаміки та розвитку біблійної фразеології. На думку дослідниці, трансформація як один із найпоширеніших стилістичних прийомів не тільки сприяє певному перетворенню усталеної фразеологічної системи, а й стає поштовхом до оновлення її виражально-зображальних засобів [19; 119]. М. М. Варгалюк виокремила такі найпоширеніші види трансформацій: розширення та скорочення компонентного складу; лексичні зміни одного чи кількох компонентів;

структурно-граматичні зміни (семантичний еквівалент з інших частин мови, зміни у межах граматичної категорії числа, зміни структурної організації тощо) [19; 145].

Вивчення семантико-структурних та когнітивних особливостей функціонування фразеологічних одиниць біблійного походження як цілісної фразеологічної системи в сучасній англійській мові здійснив **Р. В. Вакарюк** у дисертаційному дослідженні «*Біблійні фразеологізми у сучасній англійській мові: структурний, семантичний та когнітивний аспекти*» (2021) [18]. Дослідник запропоновано комплексну методику аналізу БФО, яка лежить в площині взаємодії лексико-семантичної та когнітивно-лінгвістичної парадигм із залученням методів корпусної лінгвістики та із застосуванням комп'ютерного інструментарію. На основі аналізу й узагальнення існуючих у лінгвістиці дефініцій, у роботі Р. В. Вакарюка конкретизовано зміст понять «фразеологізм» та «біблійний фразеологізм» як стійких, відтворюваних у мовленні поєднань слів з частково або повністю переосмисленим значенням, що сформувався на основі тексту Біблії чи біблійного сюжету. Біблійні фразеологізми/біблізми розглядаються в дослідженні Р. В. Вакарюка як особливий вид фразеологізмів, що є видовим поняттям по відношенню до фразеологізмів як родового поняття.

Крім вищезазначених робіт не можна залишати поза увагою і наукові публікації останніх років, що містяться у періодичних виданнях. Серед них стаття присвячена проблемі семантичних особливостей біблійних фразеологізмів української мови, автором якої є Пономаренко А. Ю. [42], стаття Н. Сологуб «Народні переосмислення біблійних образів» [52], праця Ірини Захарчук, присвячена проблемі дефініції та типології біблеїзмів (робота присвячена біблеїзмам, що функціонують в англійській мові, у ній містяться дослідження, що стосуються не лише ФО біблійного походження, але й загалом усієї лексики, що була запозичена із текстів Біблії), і О. В. Сафронової, присвячена проблемі біблійних власних назв у складі фразеологічних одиниць (також на матеріалі англійської мови) [47] тощо.

Проблема ФО біблійного походження розглядається побіжно й у роботі «*Роль ономастичних компонентів у формуванні фразеологічного та пареміологічного*

значення», автором якої є Н. М. Пасік (зокрема, приділяється увага ФО, у складі яких наявний антропонім *Адам*). М. В. Скаб у статті «*Біблія як лексикографічне джерело. Завтра?*» зосереджує свою увагу на спробі окреслити структурний аспект бібліїзмів здійснила [51; 13]. Дослідниця до мовних одиниць, запозичених із Біблії, зараховує не лише традиційно фіксовані словниками біблійні крилаті слова, а й власні назви (антропоніми, теоніми, агіоніми, топоніми такі, як: *Ісус Христос, Адам, Єва, Каїн, Мойсей, Соломон, Ірод, Пилат, Вавилон, Содом, Гоморра, Назарет, Голгофа* тощо) і загальні назви з чіткою біблійною конотацією (*апостол, фарисей, псалом, лепта, притча, заповідь, мироносиця, розп'яття, мученик* тощо), а також слова з не дуже виразною біблійною семантикою (*світоч, світило* тощо).

Проблему ФО біблійного походження зачіпають також публікації Світлани Шабат («*Якими є питальні речення в біблійному тексті?*») та Наталії Попович («*Числівники у біблійних текстах*»), Людмили Ткач та Інни Шепетюк («*Євангелійні мотиви у щоденниках Сергія Єфремова*»). У останній з названих тут робіт звертається увага на різницю між значенням ФО біблійного походження, що вжита безпосередньо в тексті першоджерела, та значенням ФО біблійного походження, що вживається у контексті за щоденниками С. Єфремова (виникає аналогія – мова Біблії / розмовна мова).

Ігор Овчаренко присвятив свою статтю проблемі євангельської фразеології у зіставному аспекті, у ній він порівнює ФО біблійного походження, що функціонують в українській, таджицькій, індонезійській, грузинській, карельській, турецькій мовах, мові таї тощо. Він робить висновок, що головною зі спільних, інтернаціональних рис ФО біблійного походження є семантика фразеологічних одиниць. Прикладами, що містяться у його роботі, автор настановує на думку про рівень зв'язку ФО біблійного походження із текстом першоджерела, адже паралельні місця до євангельських паремій дослідник знайшов і серед ФО небіблійного походження [35].

Дослідження Лариси Шевченко «*Концептосфера «ОТЕЦЬ» у тексті Нового Завіту*» виконане в руслі системно-мовного підходу до вивчення концептів.

Його об'єктом постав концепт Отець у тексті Нового Завіту. Вивчення його змісту дослідниця здійснила на основі узагальнення смислів низки мовних реалізацій, що визначалося певним інтервалом абстракції, у межах якого він є сформованим через обсяг лексико-семантичної парадигми, що експлікується мовними одиницями, які передають цей концепт у тексті. Науковиця з'ясувала зміст і структуру концепту *Отець*, представленого текстом Нового Завіту [64].

Як бачимо, проблема ФО біблійного походження в українській мові лише починає розроблятися лінгвістами, поступово визначаються напрями досліджень, шляхи розв'язання тих чи тих загальнотеоретичних питань.

1.2 Статус фразеологічних одиниць біблійного походження у сучасній українській мов

Обрана тема магістерського дослідження вимагає уточнення понятійно-термінологічного апарату дослідження. Передусім це стосується поняття «фразеологізм» як базового для нашої роботи.

У межах вітчизняних фразеологічних досліджень функціонує низка термінів на позначення стійкої й неподільної лексичної одиниці: «фразеологічна одиниця», «фразеологізм», «фразема», «ідіома», «фразеологічний зворот», «стійке словосполучення» та ін. У пропонованому дослідженні для позначення семантично пов'язаних полілексемних утворень використано такі синонімічні терміни, як «фразеологізм» і «фразеологічна одиниця».

Традиційно фразеологізм тлумачиться як семантично неподільний комплекс, що містить два або більше компоненти, і якому властиві відтворюваність, цілісність значення, стійкість лексичного складу та граматичної будови. Серед важливих ознак ФО – семантична цілісність, тобто значення фразеологічних одиниць не може бути витлумачене чи інтерпретоване на основі значень його складників.

У складі загальнономовного фонду фразеологічних одиниць особливе місце належить фразеологічним одиницям біблійного походження, які й стали предметом вивчення у пропонованому магістерському дослідженні. Про появу цих

фразеологічних одиниць в українській мові дослідниця А. П. Коваль писала: «Протягом століть, починаючи з часів хрещення Київської Русі, окремі слова, словосполучення й речення переходили з Біблії в розмовну мову народу. Спочатку це були, мабуть, більш або менш точні цитати, якими мовці підтверджували слушність своїх думок або заперечували чийсь – у разі потреби. Поступово такі цитати все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення» [1, с. 9].

Лексеми, сталі вирази й цитати, що прямо або опосередковано пов'язані з Біблією, в царині мовознавчих студій ще позначаються терміном «бібліїзм» [18; 15]. Як стверджують дослідники, з-поміж бібліїзмів найбільшу кількість становлять біблійні фразеологічні одиниці.

Аналіз праць з української фразеології засвідчив, що сучасні лінгвісти-фразеологи використовують різні терміни щодо стійких словосполук біблійного змісту: «крилаті вислови біблійного походження» (А. Коваль), «бібліїзми» (О. Набока, Н. Черкас), «біблійні фразеологізми» (М. Скаб, М. Скаб), «фразеологізми з компонентом Бог» (Н. Бабич, П. Мацьків), «паремії, що відображають релігійні мотиви» (П. Мацьків), «фразеологізми з релігійним компонентом» (М. Скаб), «фраземи біблійного походження» (Ж. Колоїз, З. Бакум), «фразеологічні богословізми» (Г. Наконечна). Узагальнюючи різні підходи до вивчення фразеології, джерелом якої постає Біблія, ми вважаємо найбільш доцільно використовувати термін **біблійна фразеологічна одиниця** (далі у роботі БФО), оскільки він, на нашу думку, найбільш точно передає лінгвістичну природу досліджуваних ФО.

У своїй роботі ми дотримуємося широкого розуміння фразеологічної одиниці, яке підтримує більшість українських науковців (Л. Г. Авксентьєв, Г. П. Їжакевич, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченко, В. Д. Ужченко та ін.), до аналізу залучено ФО зі структурою словосполучення та речення (крім фразем, залучені паремії, крилаті вислови тощо).

Біблійні фразеологічні одиниці акамулюють у собі риси усіх фразеологізмів. До відмінних рис біблійних фразеологізмів, за висновком дослідниці Н. Є. Іванової, належать, по-перше, яскрава внутрішня форма з художнім образом, завдяки чому

вираз постає згорнутим мікротекстом; по-друге, наявність у семантичній структурі етимологічної конотації, що зв'язує фразеологізм з первинним джерелом; по-третє, приналежність багатьох БФ до книжкового стилю і здатність змінювати стилістичне забарвлення [18; 39]. До того ж біблійні фразеологізми мають смислову цілісність, структурну сталість, експресивно-емоційну образність.

А. П. Корнєєва визначає БФО як «стійкі мовні одиниці, що виникли на базі тексту Біблії (тобто через пряму цитацію) або біблійного сюжету (тобто через алюзію), регулярно відтворювані в мовленні, що складаються не менше ніж з двох роздільно оформлених елементів (тобто нижня межа представлена двослівним мовним знаком), в яких значення цілого не може бути однозначно виведено з суми значень складових компонентів» [18; 67].

Узагальнивши досвід попередників, слідом за Н. В. Піддубною, виокремлюємо такі ознаки фразеологізмів біблійного походження: 1) ідентифікація з Біблією; 2) наявність смислової завершеності; 3) відтворюваність (з можливими варіантами); 4) семантична й стилістична маркованість (переносне значення, підвищена експресивність, приналежність до книжного шару лексики) [40; 170].

Як робоче визначення біблійного фразеологізму приймаємо дефініцію Р. В. Вакарюк як максимально змістовну й чітку: *біблійний фразеологізм – це стійке, відтворюване в мові поєднання слів або речення з частково або повністю переосмисленим значенням, що виникло на основі тексту Біблії або біблійного сюжету»* [18, с. 27].

1.3 Лінгвістична природа фразеологічного значення

Фразеологічні одиниці репрезентують лінгвістичний феномен, який своєю унікальністю привертає увагу лінгвістів-дослідників уже протягом тривалого часу. Вони доповнюють і збагачують мову такими оцінно-експресивними засобами, яких не вистачає і які здатні досить докладно описати фрагмент позамовної дійсності, чого не можна здійснити в межах лексичної номінації.

Відомо, що семантику фразеологічної одиниці пояснити набагато важче, ніж лексичної, оскільки фразеологізми є носіями вербально вираженої семантики та імпліцитної. Остання постає потужним джерелом декодування внутрішньої форми фразеологізму, формує додатковий прихований зміст, який лежить в основі семантики цієї одиниці.

Як твердять дослідники-фразеологи, природа фразеологічної одиниці має подвійну спрямованість: з одного боку, фразеологізми мають свій підрівень у мовній системі і перебувають у зв'язках з іншими мовними одиницями, а з іншого – вони є специфічними комунікативними одиницями, що у мовленнєвому процесі ніби з'являються з іншого рівня тексту [18; 45].

Традиційне для вітчизняних мовознавчих студій визначення терміна «фразеологічне значення» знаходимо в енциклопедії «Українська мова». За визначенням В. М. Білоноженко, «фразеологічне значення – притаманне фразеологічній одиниці категоріальне значення, своєрідність якого полягає у його цілісності та переосмисленості і впливає зі специфіки, компонентності складу та способу утворення фразеологізму» [18; 31].

Порівнюючи значення слів і фразеологізмів, вчені відзначають, що лексичне і фразеологічне значення мають значні відмінності і різні за лінгвістичною природою. При порівнянні фразеологічного і лексичного значень стає очевидним, що семантичний обсяг фразеологічного значення значно ширший, ніж лексичне значення відповідного слова-синоніма. Це пояснюється самою природою фразеологізмів, які, на відміну від звичайних слів, не просто означають, а описують об'єкт на основі асоціації, виражаючи певне ставлення мовця.

В. М. Білоноженко зауважує, що питання ступеня цілісності фразеологічної семантики тісно пов'язане з поняттям внутрішньої форми фразеологізму – «це ніби внутрішній образ його, який утворюється взаємодією вільного словосполучення з переосмисленим на його основі фразеологізмом. Це ніби етимологічний образ, прототип фразеологізму, який живе в його семантичній структурі і передбачає його семантичний розвиток» [18; 48]. Сам термін «внутрішня форма» первинно стосувався не фразеологізму, а слова і тлумачився як спосіб поєднання звука й

думки в слові. В українському мовознавстві одним із перших це поняття розробляв О. Потебня, який вважав, що внутрішня форма – це знак значення попереднього слова, тобто той елемент, що є відображенням мотивувального слова в мотивованому [53; 63] У контексті ФО внутрішню форму пов'язують з поняттям «знаку значення», семою, що поєднує прототип і фразеологічну одиницю [53; 64] Внутрішня форма фразеологізму може бути живою, або актуальною, і втраченою. У першому випадку носієві мови очевидним є перехід від семантичного наповнення базових утворень (байка, казка, анекдот, міф, сюжет тощо), тобто прототипів, до метафоризованого значення фразеологічної одиниці.

У випадку втраченої внутрішньої форми етимон визначити уже набагато важче, такі ФО потребують етимологічних розшуків.

Становлення внутрішньої форми ФО, згідно з твердженнями О. Потебні, відбувається як результат згущення думки, стиснення розгорнутого дискурсу у напрямі від синтаксично ширших утворень (тексту) до вужчих (словосполучення, речення) [53; 63]. А тому фразеологіми, як стверджує В. Д. Ужченко, можна розглядати як «уламки» текстів [53; 63]. Наприклад, вислів *як з дуба*, зазначає О. О. Потебня, взято з такої казки: дурень заліз на дерево, ховаючись від розбійників, і звідти кинув на них ступу. У нас вислів *як з дуба* застосовується до несподіваної дії, вчиненої здуру.

Внутрішня форма вторинної мовної одиниці, а саме такими є БФО, постає як результат взаємодії первинного тексту й метафоризованої похідної одиниці – фразеологізму; мотивувальної вербальної бази мотивуючого тексту й мотивованого фразеологізму; дериваційної бази (матеріал мови чи мовлення, який підлягає матеріалізації) і нового фразеологічного словосполучення. Важливо також знати сюжетну ситуацію, що спричинила виникнення образу, виявити вихідну модель, тобто реконструювати вихідну дискурс-основу з прямим значенням компонентів, які й формують образ ФО, стають матеріальним вираженням її внутрішньої форми.

Для адекватної інтерпретації фразеологічного значення необхідно послуговуватися фоновими знаннями, які пов'язані з сюжетами, традиціями, подіями, що лягли в основу виникнення фразеологічної одиниці.

Проблема ролі фонового знання в лінгвістиці розглядається в основному в площині комунікативної лінгвістики, зокрема міжкультурної комунікації, в контексті якісного перекладу художніх текстів та медійного дискурсу. Проте для сприймання семантики фразеологічних одиниць, які виникли на літературному ґрунті, вона має не менш важливе значення. Особливо актуальним постає наявність фонових знань у носіїв мови при тлумаченні фразеологічних одиниць біблійного походження.

Біблія – потужне джерело поповнення фразеологічного фонду української мови. Біблійний текст став знаковим для християнської культури, визначивши підвалини світобачення і світосприйняття значної частини людства на тривалий період, а біблійна символіка міцно закріплювалася у свідомості людей. Біблія й досі залишається потужним чинником впливу на людину, емотивним і когнітивним подразником, джерелом алюзій і ремінісценцій, що посилюють прагматичну насиченість дискурсу, в який вони уведені. Змістове багатство й естетична довершеність біблійних текстів сприяли процесу фразеологізації їх окремих фрагментів [2, с. 3]. Такі одиниці, за твердженням А. П. Коваль, належать до найдавнішого шару української мови й сягають своїм корінням часів Київської Русі, коли було прийнято християнство. До того ж не треба забувати про те, що Біблія є не лише священним письмом, але й історичним літописом, видатною пам'яткою літератури.

Влучні вирази зі Святого Письма збагатили народну фразеологію. Вони репрезентують усі традиційні кваліфікаційні ознаки фразеологізмів, але, окрім цього, їм характерна низка специфічних ознак. Зокрема вони об'єднані спільним генетичним джерелом, детерміновані біблійними текстами, характеризуються семантичною глибиною, філософською ємністю і дидактичним спрямуванням.

У біблійно маркованих фразеологізмах інтегруються вербальний і невербальний способи передачі інформації. Семантичне декодування фразеологічних одиниць біблійного походження потребує залучення фонових знань, які необхідні з метою виявлення зв'язків цих одиниць з образами та сюжетами Біблії. Кожний біблійний фразеологізм – це культурний текст, «згорнутий» в словосполучення чи речення.

За О. О. Потебнею, це результат згущення думки, стиснення розгорнутого дискурсу у напрямі від синтаксично ширших утворень (байка, казка, анекдот) до вужчих (словосполучення, речення) [10, с. 63]. Індивідуальні фонові знання комунікантів слугують засобом розгортання підтексту в текст, допомагають декодувати сюжет Біблії, прихований у фразеологічній одиниці. Комунікант, використовуючи ті чи ті біблійні вирази, розраховує на розуміння носіїв мови, тобто на наявність у них фонових знань. Їх часткове або повне нерозуміння значення такої фразеологічної одиниці пов'язане з відсутністю фонових знань, незнанням тексту першоджерела, тобто Біблії.

Кожен біблійно маркований фразеологізм завжди репрезентує позатекстову реальність, яка сприймається відповідно до обізнаності реципієнта, до його загальнокультурного рівня. Щоб носієві мови став доступним і зрозумілим для сприйняття біблійний фразеологізм, потрібно навести опис біблійної ситуації, на основі якої виникла використовувана фразема. Варто відзначити наявність в українській фразеографії наукових видань, які сприяють актуалізації фонових знань сюжетів Біблії, а саме Словник-довідник фразем біблійного походження «Слово Благовісті» [8], Словник-довідник крилатих висловів «Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» [1], короткий словник-довідник «Фразеологізми біблійного походження» [9].

Таким чином, фонові інформація слугує мотивувальним контекстом для тлумачення семантики фразеологічної одиниці біблійного походження, декодування вербально невиражених відомостей, закладених у внутрішній формі фразеологізму.

Висновок до Розділу I.

Християнство великою мірою вплинуло на мовну практику українського народу. Біблія – це найпоширеніша з усіх книг, які будь-коли існували на земній кулі. Вона стала потужним джерелом виникнення особливих одиниць – біблеїзмів, які постають носіями християнських чеснот і правил. Змістове багатство й естетична довершеність біблійних текстів сприяли процесу фразеологізації їх окремих фрагментів і відповідно виникненню фразеологічних одиниць, які за

своєю внутрішньою формою становлять окремі сюжети Біблії. Частина таких одиниць не безпосередньо співвідноситься з текстами Старого і Нового Заповітів, а лише створені на основі відповідних біблійних ситуацій.

Біблійні фразеологічні одиниці формують окремий клас одиниць, що, з одного боку, мають низку особливостей (у функційно-семантичному аспекті – це належність до релігійного дискурсу, у граматичному – можлива наявність архаїчних форм, у лексичному – застарілих лексичних компонентів чи стертих сьогодні лексико-семантичних варіантів), а з іншого мають ті самі родові класифікаційні ознаки, що й решта одиниць фразеологічної підсистеми, адже належать до фразеологізмів.

Зважаючи на спільне походження, біблійна фразеологія входить до міжнародного фразеологічного фонду і широко поширена у багатьох європейських мовах. За основу беруться біблійні тексти, з яких виникають національно-визначені фразеологічні вирази, які ми позначимо як БФ у нашій роботі.

Фразеологізм біблійного походження, є водночас і фрагментом, і репрезентантом певного біблійного тексту, що дає підстави стверджувати, що у БФО відбувається концентрація, згущення смислу через редукцію форми. З іншого боку, семантика цього «фрагменту» часто розширюється і навіть виходить за межі суто релігійного дискурсу.

РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМА УПОРЯДКУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

2.1 Класифікаційні параметри фразеологічних одиниць біблійного походження

Ознайомившись із наявними класифікаціями у фразеології, варто відзначити, що майже у кожній із них відводиться окрема ніша для фразеологічних одиниць, джерелом походження яких є Біблія. Так, у генетичній класифікації Л. А. Булаховський виокремлює серед восьми генетичних груп *цитати й образи зі Старого Заповіту і Нового Заповіту*. Групуючи ФО за сферами вжитку Л. Г. Авксентьев окремо називає *вислови біблійного походження, засвоєні з церковнослов'янської мови*. Ф. П. Медведєв зазначає, що українські фразеологізми сформовані трьома основними прошарками і першим прошарком він називає *загальнослов'янські фразеологізми, що поширені з найдавніших часів у слов'янських мовах і охоплюють здебільшого фразеологізми біблійного походження (око за око; корінь зла; плоть і кров)*. З-поміж них дослідник виокремлює: стійкі вислови власне старослов'янської мови; біблійні та євангельські вислови, що прийшли через старослов'янську мову; давньоєврейські та давньогрецькі вислови, що зумовлені релігійним культом.

Проте сьогодні виникла потреба упорядкувати окремо фразеологічні одиниці, джерелом походження яких є Біблія. Варто відзначити, що такі класифікації вже з'явилися останнім часом, але всеохопної класифікації поки що не вдалося виробити, бо як не існує єдиного, загальновизнаного підходу до тлумачення БФО, так і немає єдиної, уніфікованої їх класифікації. Лінгвісти-фразеологи класифікували бібліїзми за різними принципами: за структурою, джерелом, часом і способом виникнення ФО біблійного походження, їх співвіднесеністю з текстом Біблії тощо. Розглянемо окремі найбільш поширені у лінгвістиці класифікації БФО.

I. Функціональна класифікація БФО (автори Ж. В. Колоїз та З. П. Бакум)

[7; 3].

Запропонована функціональна класифікація передбачає такі групи БФО: іпгерентні, адгерентні, okazіональні, нетранслітерні різновиди.

1. Ігнерентні ФО повністю (семантично і структурно) співвідносяться з первинним текстом, із конкретною біблійною ситуацією.

Наприклад 1.: Гірчичне зерно, інгер. Про щось найдрібніше, найменше за формою, але істотне, суттєве за змістом.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Гірчичне зерно – одне з найдрібніших в ізраїльському землеробстві. З цієї маленької насінини виростало дерево до чотирьох метрів, у гілках якого маленькі пташки знаходили відпочинок і харчі. А тому й «Царство Небесне подібне до *зерна гірчичного*, що взяв чоловік і посіяв на полі своїм. Воно найдрібніше з усього насіння, але, коли виросте, більше воно за зілля і стає деревом, так що птаство небесне злітається і кублиться у віттях його» [Матвія 13: 31–32].

Наприклад 2.: Співати осанну, інгер. Славити, хвалити кого-небудь.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Осанна (з гебрейського hosianna, що означає «дай щастя», «допоможи», «спаси») – урочистий вигук, яким гебреї зустрічали царів, високоповажних осіб; співвідноситься з нашим «слава». Саме так євреї вітали Ісуса Христа як Месію під час Його входу до Єрусалима. «А народ, що йшов перед ним і позаду, викрикував, кажучи: «Осанна Сину Давидовому! Благословенний, хто йде в Господнє ім'я! Осанна на висоті» [Матвія 21 : 9].

Наприклад 3.: Волосся дуба стає, інгер. Жахатися чогось, злякатися.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Утішаючи Йова, тематянини Елізаф сказав: необхідно сприймати все те, що дає нам Бог, «бо рабам Своїм Він не йме віри і накладає вину й на Своїх ангелів» [Йова 4: 18].

Елізаф розповідав: «У роздумуваннях над нічними видіннями, коли міцний сон обіймає людей, спіткав мене жах та тремтіння, і багато костей моїх він струсонув, і дух перейшов по обличчі моїм, і *стало дуба волосся* на тілі моїм»

[Йова 4: 13–15]. Він зустрівся з тим, хто відкрив йому істину: мізерні мешканці глиняних хат, бо в поросі їхня основа.

Наприклад 4: Засіяти зерном, інгер. Підготувати плідну основу чого-небудь.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Пов'язується з притчею про сіяча, який вийшов, «щоб посіяти». «І як сіяв він зерна, упали одні край дороги, – і пташки налетіли, та їх повидзьобували... Інші ж упали на добру землю – і зародили: одне в сто раз, друге в шістдесят, а те втридцять» [Матвія 13: 4, 8]. Іоан Хреститель, Ісус, а згодом і апостоли, як і сіяч зерна, «сіяли» Боже Слово, яке в одному разі падало на «добру землю» й давало свої плоди, а в іншому – гинуло.

Наприклад 5: Продаватися за миску сочевиці, інгер. Поступатися чимось значним і важливим заради дріб'язкової користі; спокушатися на нікчемні вигоди.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Ісав і Яків – брати-близнюки, діти Ісака, сина Авраама Ісав народився за кілька хвилин раніше від Якова. Це дало йому право первістка, забезпечувало значні переваги в житті. Одного разу, повернувшись із полювання стомленим і голодним, простуватий Ісав «продає своє право первородства» брату Якову, що погодився задовольнити його прохання – дати поїсти. «А Яків сказав: Присягни ж мені нині». І той присягнув йому, і продав первородство своє Якову. І Яків дав Ісавові хліба й сочевичної юшки» [Буття 25: 33–34].

Наприклад 6: Хто не працює, той не їсть, інгер. Використовується як моральна формула засудження дармоїдів та нероб.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: У другому посланні до солунян апостол Павло, ставлячи за взірець учнів Христа, які «в перевтомі й напруженні день і ніч працювали», закликав «цуратися кожного брата, що живе по-ледачому». Кожен, хто може працювати, повинен їсти власний хліб, а «як **хто працювати не хоче, – нехай той не їсть**» [2 Солунян 3: 10].

2. Адгерентні ФО – це ФО, які лише за структурою співвідносяться з тією чи тією біблійною ситуацією, а їх семантика у процесі історичного розвитку зазнала певних змін.

Наприклад 1.: Адамове ребро, адгер. Про жінку.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Коли Бог створив із земного порошу людину, Він вирішив дати їй поміч, «щоб подібна до неї була». Наславши на Адама міцний сон, Господь узяв одне з ребер його й перетворив «те ребро, що з Адама взяв, на жінку» [Буття 2: 22].

Наприклад 2.: Гетсиманський сад, адгер. Про місце глибоких душевних мук.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Гетсиманія (що в перекладі означає «прес для масла») – невеличке селище з садом за межами Єрусалима біля західного підніжжя Оливної гори, куди часто ходив Христос і де Він переніс глибокі душевні муки, віддавшись добровільно в руки грішників (*див.: розіп'яти на хресті*). «Тоді з ними приходить Ісус до місцевості, що звалася Гетсиманія, і промовляє до учнів: «Посидьте тут, аж поки піду і помолюся отам» [Матвія 26: 36].

Наприклад 3.: Віщий голос, адгер. Про те, що певним чином заявляє про себе, пророкуючи, передбачаючи щось.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: За проповідь Євангелії та за активну пастирську діяльність в Ефеській церкві апостол Іоан був засланий на острів Батмос в Есейському морі. Саме там він отримав велике откровення від Господа, описане у книзі «Апокаліпсис»: «Я був у дусі Господнього дня і почув за собою голос, гучний, немов сурми...» [Об'явлення 1 : 10], який повелів занести все сказане й побачене у книгу і віддати сімом церквам, що знаходилися в Азії.

Наприклад 4.: Змій-спокусник, адгер. Про людину, яка своїми улесливими речами підштовхує когось до аморальних вчинків.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Змій, «наймудріший з усіх звірів, що існували на землі», спокусив Єву (*див.: плоть від плоті*) скуштувати заборонений плід (*див.: скуштувати плід із дерева пізнання добра і зла*), за що вона і Адам (*див.: від Адама*) були вигнані з раю [Буття 3: 19–22].

Наприклад 5.: Фіговий листок, адгер. Благопрстойне прикриття ганебних учинків.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Після того, коли Адам і Єва скуштували плід із дерева пізнання добра та зла (*див.: скуштувати плід із дерева*

пізнання добра та зла, у поті лица), їм розкрилися очі, «і пізнали, що нагі вони. І зшили вони *фігові листя*, і зробили опаски собі» [Буття 3 : 7].

3. Оказіональні ФО – фразеологізми, що виникли на основі інгерентних і за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі первинних текстів.

Наприклад 1.: *У райському костюмі*, *оказ*. Про голу людину. *див.:* *У костюмі Адама і Єви, у костюмі Єви*.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: ФО *у райському костюмі* породжена тією самою біблійною ситуацією, що й ФО *у костюмі Адама і Єви, у костюмі Єви*.

Довідка-пояснення: Після того, коли Адам і Єва скуштували плід із дерева пізнання добра та зла їм розкрилися очі, «і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі» [Буття 3 : 7].

Наприклад 2.: *Горбатого могила виправить*, *оказ*. Про людину, яку може змінити хіба що смерть. *див.:* *горбатого не виправиш*.

Довідка-пояснення: *Горбатого не виправиш*, *інгер*. Важко змінити те, що змінити не можна. Слова належать царю Соломону. Роздумуючи над людською мудрістю він сказав: «Я бачив усі справи, що чинилися під сонцем: й ось усе це – суєта та ловлення вітру!.. *Горбатого не виправиш*, а неіснуючого не помітиш!» [Еклезіастова 1 : 14–15].

Наприклад 3.: *Грішна спокуса*, *оказ*. *див.:* *скуштувати плід із забороненого дерева*.

Наприклад 4.: *Грішний карбованець*, *оказ*. *див.:* *тридцять срібняків*.

Наприклад 5.: *Обцілувати, як Юда*, *оказ*. *див.:* *Юдин поцілунок*.

4. Нетранслітерні ФО – фразеологізми, які повністю співвідносяться з тією чи тією біблійною ситуацією, але апелюють до старослов'янського джерела.

Наприклад 1.: *Агнець Божий*, *нетрансл*. Про смиренну, покірну людину.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Агнець (укр. ягня) був головною жертвовною твариною. У книзі пророка Ісаї як Агнець, якого мають принести в жертву, зображується Месія – Спаситель, посланий Богом для знищення зла на

землі й установлення Царства Небесного (див.: **Царство Небесне**). «Він гноблений був та понижуваний, але уст Своїх не відкривав. Як ягня (старосл. агнець – авт.) був проваджений Він на заколення, й як овечка перед стриженням своїм мовчить, так і Він не відкривав Своїх уст» [Ісаї 53 : 7]. Агнцем Божим (непорочною, чистою жертвою) називає Ісуса Іван Хреститель: «Оце **Агнець Божий**, що на Себе гріх світу бере» [Іоана 1 : 29].

Наприклад 2.: **Ангел Хранитель**, нетрансл. Про людину, яка охороняє, опікає когось, піклується про когось.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Святе Писання вчить, що істинні християни, діти Божі, знаходяться під охороною та опікою ангелів. Ангел означає «вісник, посланець». Біблія свідчить, що ангели були створені Отцем Небесним задовго до створення людини. Вони оточують Бога, допомагають Йому правити світом. Через них Господь допомагає окремим людям і навіть народам. «Бо Своїм ангелам Він накаже про тебе, щоб тебе пильнували на всіх дорогах твоїх» [Книга Псалмів 91 : 11].

Наприклад 3.: **Глас вопіючого в пустині**, нетрансл. див.: **голос волаючого в пустелі**.

Наприклад 4.: **Не вЂдають, що творять**, нетрансл. Використовується для підтвердження ситуації «хтось не розуміє, що робить погано».

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Коли Ісуса розіп'яли на хресті (див.: **розіп'яти на хресті**), почали ділити Його одяг. Кидали жереба й глузували з Нього. Христос же промовив: «Отче, відпусти їм, – бо не знають, що чинять вони» [Луки 23 : 34].

Наприклад 5.: **Повертатися на круги своя**, нетрансл. Повторюватися.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Цар Соломон (див.: **Соломонів суд**), роздумуючи про суєтність всього земного (див.: **суєта суєт, всьому свій час**), говорив, що «немає нічого нового під сонцем», що все, що було, воно й буде, все, що робилося, буде робитися, як і «віє вітер на південь, і на північ вертається, крутиться, крутиться він та й іде, і **на круг свій** (старосл. на круги своя – авт.) вертається вітер» [Еклезіястова 1 : 6].

Наприклад 6.: Притча во язицех, нетрансл. Про те, що набуло широкої популярності, про що всі говорять.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Притча – це невеличке оповідання повчального змісту. Слово «язици» – старослов'янське, що означає «мова, наріччя», а також «плем'я, народ». Люди, які слухаються голосу Господа, які виконують усі Його заповіді, матимуть Боже благословення. І навпаки – той, хто не знає Бога, хто не звіряє діла і вчинки свої за Господніми Заповідями, отримають від Отця Небесного прокляття, стане предметом загального осуду, глузування. «І станеш ти страхіттям, поговором (старосл. притчею во язицех – авт.) та посміховищем серед усіх народів, куди відведе тебе Господь» [Повторення Закону 28 : 37].

Наприклад 7.: Смертю смерть попрасти, нетрансл. див.: смертю смерть здолати.

Наприклад 8.: Тьма кромішня, нетрансл. Цілковита темрява.

Наприклад 9.: Хліб насущний, нетрансл. див.: хліб щоденний. Основа існування як фізичного, так і духовного; про щось життєво необхідне.

Біблійна ситуація, якою породжена одиниця: Щоденний – старосл. насущний (на сей день), що з грецького означає «надістотний». Вираз із молитви, яку християни знають як «Отче наш». «Хліб наш щоденний дай нам сьогодні» [Матвія 6 : 11]. Прохання про хліб щоденний, з одного боку, – прохання про виконання повсякденних потреб, з іншого, – прохання про насичення душі духовною поживою, Словом, що сходить від Бога.

Наприклад 10.: Хранити наче ока, нетрансл. див.: берегти, як зіницю ока.

Наприклад 11.: Як тать унощі, нетрансл. Несподівано, зненацька, потаємно.

II. Друга класифікація БФО – за ступенем зв'язку з Біблією виокремлено такі групи БФО:

1. **Первинні бібліізми**, які безпосередньо відображають текст Святого Письма. До цієї групи належить більшість БФО: *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* – вислів походить із Біблії, де сказано: «Блаженний муж, що не

ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить» (Псалом 1). Часто вживають у літературній мові в прямому та переносному, іронічному значеннях; *будьте, як діти* – цитата з Євангелія, з Нагірної проповіді Ісуса Христа: «Істинно кажу вам, коли не навернетесь і не будете як діти, не ввійдете у Царство Небесне» (Матв., 18, 3). Вислів згодом зазнав численних переосмислень, зокрема й гумористичних, – на означення крайньої наївності, а часом і тупості; *віддати кесареве кесарю, а божє богові* – за євангельською легендою, посланці фарисеїв запитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві (римському імператору). Ісус, вказуючи на зображення кесаря на динарії (монета), сказав: «Віддайте ж кесареве кесарю, а Богові Боже» (Матф., 22, 15–21). Вислів часто переосмислюється; він вживається у випадках, коли хочуть сказати: віддати комусь (чомусь) належне; *віра без діл мертва* – вислів із Біблії: «Як тіло без духу мертво, так і віра без діл мертва» (Соборне послання апостола Іакова 1, 20).

У сучасній літературній мові вислів означає: тільки підкріплена ділом, практичними починаннями ідея набуває сили, стає плідною, дійовою. Вжитий у найрізноманітніших варіантах, іноді із заміною першого слова і переосмисленням усього вислову; *влити нове вино в старі міхи* – вислів походить з Євангелія: «Не вливають вина нового в міхи старі; а то прориваються міхи, і вино витікає, і міхи пропадають» (Матф., 9, 17). Уживають для протиставлення нового змісту і старої форми явищ, творів літератури, мистецтва та ін.; *земля еси і одійдеш у землю* – за біблійною легендою, Бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола свого їстимеш хліб твій, поки не повернешся в землю, що з неї узято тебе; земля бо еси [є] і одійдеш у землю» (Буття, 3, 19). У сучасній українській літературній мові часто вживаний з іронічним забарвленням; *око за око, зуб за зуб* – біблійна формула закону помсти, яку неодноразово вжито у Старому Заповіті, наприклад: «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Перелом за перелом, око за око, зуб за зуб...». У переносному значенні: відплата повною мірою за заподіяне зло; *перекувати мечі на рала* – біблійний вислів: «І судитиме [слово Боже] народи, й каратиме багато племен; і перекувають

мечі свої на рала; не здійме меча народ на народ і не будуть більше воювати» (книга пророка Ісайї, 2, 4). У сучасній літературній мові – роззброїтися, відмовитися від войовничих намірів.

2. Вторинні БФО, які лише асоціюються з текстом Біблії: *закопати талант у землю* – не використати наявних можливостей; загубити обдарування; *Адамові діти* – люди, людство; *Адамове реберце* – жінка [КС, с. 100]; *скинути зі себе ветхого Адама* – звільнитися від старих звичок, поглядів; переродитися морально, духовно оновитися; *від Адама* – дуже здалека, з самого початку; *Хома невірний (невірячий)* – недовірливо; *положити гріх на душу* – зробити який-небудь непорядний вчинок або злочин; *співати (заводити) Лазаря* – прикидаючись нещасним, скаржитися на життя; *Каїнове діло чинити* – зраджувати; убивати; *мов з хреста знятий* – про кого-небудь, хто має дуже стомлений, хворобливий вигляд тощо.

Існують й інші класифікації фразеологічних бібліїзмів із погляду походження:

- 1) вислови, які вже в тексті Біблії вирізняються цілісністю значення (*зберігати як зіницю ока*);
- 2) фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень Біблії, але отримали нове фразеологічне значення (*зарити талант у землю*).
- 3) ФО, не представлені лексичним складом у Біблії, однак семантично відповідні їй текстам (*заборонений плід*) [19].

М. М. Варгалюк БФО за походженням умовно поділяє на 3 групи [19; 57]:

1. ФО, запозичені із старослов'янської мови. Наприклад: *алчуці і жаждуці*; *скинути з себе ветхого Адама*; *нічтоже сумняся (сумняшесь)*; *взискующіє града*; *всяке даяння (даяніє) благо*; *плоть і кров*; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (в пустині)*; *чекати другого пришестья*; *земля еси і одійдеш у землю*; *агнець Божий*; *на розпуттях велелюдних*; *не взірая на ліца*; *не мине його чаша ця (сія)*; *не ведают, что творят*; *отрясти прах*; *не от міра сего*; *нині отпуцаєши*; *розверзлися хлябі небесні*; *тьма кромішня*; *явлення Христа народові*; *яко тать в ноці*; *первородний гріх*; *хліб насущний (насушний)*; *суєта суєт* та ін. Текст Біблії церковнослов'янською мовою з'явився з часів прийняття християнства на Русі й використовується до сьогодні в православному богослужінні.

2. Фразеологізми, що походять з українського тексту Біблії. Наприклад: *кинути камінь; не протився злону; хто взяв меч, від меча і загине; віддати кесарево кесарю, а Боже Богові; сіль землі; нема нічого нового під сонцем; злоба дня* тощо. Як відомо, книги Святого Письма були перекладені українською мовою дещо пізніше. Деякі із фразеологічних зворотів цієї групи витіснили відомі раніше церковнослов'янськими.

3. ФО, які виникли в українській мові на основі новозаповітних образів і ситуацій шляхом переосмислення: *закопати талант у землю; вовк в овечій шкурі; нема пророка в своєму краї; будуватися на піску; нести свій (важкий, тяжкий) хрест* тощо. Так, наприклад, вислів «зарити талант у землю» прийшов у літературну мову з біблійної притчі про раба, який отримав від свого господаря талант (у давніх євреїв так називалася найбільша грошова одиниця), яким він не скористався, а зарив у землю. Коли ж господар запитав, на що той витратив свій талант, раб зізнався, що зарив талант у землю. У сучасній українській літературній мові слово «талант» отримало нове значення – «здібності», а вислів «зарити талант у землю» тепер означає «залишити здібності невикористаними, не розвивати, не застосовувати їх».

Є фразеологізми, ужиті в Новому Заповіті в прямому значенні й переосмислені уже пізніше читачами Біблії. Наприклад, у церковнослов'янській мові вислів «*кромішня тьма*» означав «пекло». Сьогодні ця ФО уживається у значенні «*повна, безпросвітня тьма*».

Серед ФО, що походять із біблійних текстів, є такі, що вживаються в сучасній українській літературній мові в іншому значенні, ніж було в оригіналі. До таких фразеологізмів можна зарахувати: *авилонське стовпотворіння; корінь зла; злоба дня; притча во язицех* та ін.

Отже, генетичний аспект дослідження БФО української мови сьогодні є досить актуальним, про що свідчать наведені класифікації.

2.2 Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за семантичним принципом

Фразеологічні звороти, як єдине значення ціле, відрізняються від інших одиниць своїм складом та відношенням семантики до семантики їхніх складників. Академік В. В. Виноградов визначав ФО як лексичні комплекси з особливою семантичною своєрідністю і виокремив три типи ФО з погляду семантичної злитості їх компонентів: фразеологічні зрощення, або ідіоми, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Втративши зв'язок з вільним словосполученням, фразеологізми функціонують як одиниці з образно-метафоричним значенням. У залежності від ступеня образності, дослідник розрізняє фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – це абсолютно неподільні, стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить прямо від значення їх компонентів. Вони з'явилися на базі переносних значень таких компонентів, які з певних причин перестали бути зрозумілими в мові. Відтак для фразеологічних зрощень переносне значення стало основним. Фразеологічні зрощення мають низку *характерних ознак*, а саме: а) до їх складу можуть входити лексичні або граматичні архаїзми; б) зрощення фразеологізмів і семантично і синтаксично не роздільні; в) здебільшого у них неможлива перестановка компонентів. Вважаємо, що до *фразеологічних зрощень* як семантично неподільних, нерозкладних, немотивованих ФО можна зарахувати такі БФО: *притча во язицех; проти рожна перти; злоба дня; глас вопіючого в пустині; не вѣдають, что творять; повертатися на круги своя; смертю смерть попрати; тьма кромішня; хліб насущний; хранити паче ока; як тать унощі* тощо. Таких одиниць серед досліджуваних нами БФО порівняно невелика кількість.

Найбільш поширеними тип серед досліджуваних БФО, як підтверджує зібраний фактичний матеріал, є *фразеологічні єдності*. Це такі ФО, семантика яких частково зближуються із значенням компонентів фразеологічної одиниці, її метафоричністю, образністю. На противагу фразеологічним зрощенням, де зміст розкривається лише історично, у фразеологічних єдностях образність зрозуміла

для носіїв сучасної мови. Фразеологічні єдності мають властиву лише їм низку специфічних ознак. Назвемо з-поміж них такі: а) збереження значення окремих компонентів; б) неможливість заміни одних компонентів іншими; в) емоційно-експресивне забарвлення тощо. Наприклад: *у поті чола; Адамові діти; брат піднявся на брата; плоть і кров; хіба ревуть воли, як ясла повні; чекати другого пришестья; єгипетська неволя. Єгипетська робота; вовк в овечій шкурі; козел відпущення. Козел офірний; книга за сімома печатями; не мечить бісеру перед свиньми; отрясти прах; переповнювати / переповнити чашу терпіння; жити не хлібом єдиним (одним); умивати / умити руки; нести свій (важкий, тяжкий) хрест; вавилонське стовпотворіння; заблукана (блудна, приблудна) вівця; каменя на камені не лишилося (не залишилося, не зосталось і т. ін.); Каїнова печать; випити / випивати (пити) гірку (повну) чашу, ([повний] ківш ([лиха]) [до краю (до дна)]); будувати на піску; Каїнова печать; Хома невірний; мов з хреста знятий та ін.*

Фразеологічні сполучення – це фразеологізовані звороти, у яких самотійне значення кожного компонента є абсолютно чітким, але один із складників має зв'язане значення. Фразеологічні сполучення серед досліджуваних фразеологізмів біблійного походження поодинокі: *кинути камінь; наріжний камінь. Во главу угла; жититися манною небесною; смертний гріх. Сім смертних гріхів; хліб насущний (насушний) та ін.*

М. М. Варгалюк, досліджуючи семантичну різноплановість БФО, виділяє такі їх типи [19, 65]:

1) вислови, які вжиті в Біблії в прямому значенні та зберігають таке саме пряме значення в українській мові. Наприклад: *первородний гріх* – порушення заборони; *піднявся (повстав, пішов) брат на брата* – характеристика запеклої ворожнечі – і сімейної, і соціальної; *вавилонський полон* – синонім до слів «рабство», «неволя», «пригнічення»; *віра без діл мертва* – вислів із Біблії, що в сучасній літературній мові означає: «тільки підкріплена ділом, практичними починаннями ідея набуває сили, стає плідною, дійовою»; *десять заповідей* – основні моральні приписи віруючим в іудейській і християнській релігіях.

У Старому Завіті – це десять «заповідей Мойсея», що виникли, очевидно, на межі VIII–VII ст. до нашої ери. У Новому Заповіті – «заповіді блаженства», викладені, за легендою, Христом, а насправді написані не раніше II ст. н. е. У сучасній мові найчастіше – високі моральні настанови; *повертається на круги своя* – цитата з Біблії: «Йде на південь і повертає на північ, крутиться, крутиться на ходу своєму вітер, і на круги своя повертається вітер» (Еклезіаст, 1, 6). Значення вислову: все повторюється; *любити ближнього, як себе самого* – вислів походить з Євангелія. Ісус Христос, протиставляючи Старий і Новий Заповіти, сказав: «Чули ви, що сказано було: люби ближнього твого й ненавидь ворога твого. Я ж вам кажу: любіть ворогів ваших...» (Матв., 5, 43–44); *Хома невірний (невірячий)* – той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (пустині)* – книжн. Даремні думки, поклики, щозалишаються без відповіді, без уваги; *Каїнове діло чинити* – зраджувати, убивати; *заборонений плід* – що-небудь не дозволене; *терновий вінок* – муки, страждання.

2) другий тип БФО складають звороти з переносним метафоричним значенням уже в самій Біблії та запозичені з цим значенням в українську мову: *чисті і нечисті* – за біблійною легендою, праведник Ной врятував у своєму ковчезі під час всесвітнього потопу по сім пар чистих (тобто таких, м'ясо яких можна їсти), і по парі нечистих тварин (Буття, 7, 2–9). У переносному значенні – чисті – хороші, порядні люди, а нечисті – порочні; *єрихонські сурми. Єрихонські мури* – вислови походять з Біблії (Книга Ісуса Навіна, 6), де є оповідь про те, що євреї, вийшовши з єгипетського полону, дійшли до міста Єрихона, яке закривало їм шлях до Палестини. Міцні мури фортеці не піддалися натискові, але впали у порох від звуків священних сурем. У переносному значенні сурма (труба) єрихонська – потужний голос [КСВУЛМ, с. 202]; *посилати від Понтія до Пілата* – вислів у значенні «бюрократичні ігри, коли справа не вирішується, а передається від чиновника до чиновника» [1; 220]; *закопати талант у землю* – Євангельська притча розповідає про раба, який, одержавши від свого пана срібну монету (талант), закопав її в землю замість того, щоб пустити в обіг і одержати прибуток (Матв.,

25, 14–30). У переносному вживанні означає – не використати наявних можливостей; загубити обдарування [КСВУЛМ, с. 219]; *не мине його чаша ця (сія)* – когось чекають невідворотні випробування, нещастя, неприємності [КС, с. 123]; *відділяти кукіль від пшениці* – євангельський вислів з притчі про людину, що посіяла пшеницю. Вночі прийшов ворог і посіяв між пшеницею кукіль. Раби запропонували господарю вибрати кукіль, та він, боячись, щоб вони не зіпсували посівів пшениці, сказав: «Залиште рости те і те до жнив, а під час жнив я скажу жінцям: зберіть насамперед кукіль і зв'яжіть його у в'язки, щоб спалити, а пшеницю зберіть у житницю мою» (Матф., 13, 24–30). Вживається у значенні: відокремлювати шкідливе від корисного, погане від хорошого [КВВУЛМ, с. 43]; *нести свій хрест* – Євангельський образний вислів: «Тоді Ісус сказав учням своїм: коли хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе самого і візьме хрест свій і йде за мною» (Матв., 16, 24). Вислів пов'язаний із давнім звичаєм: засуджені на смерть повинні були нести до місця страти хрести, на яких їх розпинали. У переносному вживанні означає покірність долі; муки, які людина терпить в ім'я ідеї [КСВУЛМ, с. 403]; *положити гріх на душу* – зробити який-небудь непорядний вчинок або злочин [СФУМ, с. 538]; *скорчити Лазаря* – книжн. прикинутися безталанним, нещасним [СФУМ, с. 658]; *зблукана (блудна, приблудна) вівця* – людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху [СФУМ, с. 94]; *одним миром мазані (рідше помазані)* – ірон. Дуже схожі між собою в чомусь (переважно негативному); з однаковим ставленням до кого-, чого-небудь, з однаковими рисами; однакові (про людей) [СФУМ, с. 363]; *умивати / умити руки* – книжн. Ухилятися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність [СФУМ, с. 735]; *гору з місяця зрушити* – дуже багато зробити [СУІ, с. 80]; *на Божій (останній) дорозі* – заст. У передсмертному стані. Порівняння, що неодноразово вживається в Біблії, як-от: Книга притч Соломона, 7, 2; Псалтир, 16, 8 [ФСУМ-Уж, с. 45].

Яскравим прикладом також можуть служити метафоричні вислови із притч Ісуса Христа. Так, у Нагірній проповіді Ісус називає своїх учнів *сіллю землі*. Наступна метафора Ісуса – *метати бісер перед свиньми* – озвучена, як і попередня, у

Нагірній проповіді. У цьому вислові основна думка полягає в тому, що марно говорити про високі матерії з людьми, яким вони недоступні чи нецікаві; не варто намагатися прищепити любов до духовних цінностей тим, хто свідомо не бажає духовного розвитку.

Ще один метафоричний образ із Нагірної проповіді – *вовк в овечій шкурі*. Ісус говорить про необхідність розпізнавати людей зі злими намірами та лжепророків. Отже, як бачимо, прикладів БФО, метафоризація яких відбувається безпосередньо в Біблії, досить багато.

3) БФО, які в українській мові мають, як і БФО другого типу, переносне метафоричне значення. Однак від висловів другого типу вони відрізняються тим, що в Біблії їм відповідають звороти і слова в прямому значенні. Водночас при переході від конкретного значення до узагальненого та переносного, зазвичай, відбувається розширення семантики звороту загалом. Наприклад, БФО *нести свій хрест* та *іти на Голгофу* належать до одного і того самого сюжету з Євангелія від Івана, у якому розповідається про те, як Ісуса Христа змушували Самого нести Свій хрест до місця кари. У сучасній українській мові перший вислів означає «терпеливо переносити страждання, життєві випробування і труднощі», а інший зворот має значення «піддаватися важким моральним і фізичним випробуванням, стражданням». Водночас, у обох випадках наявне розширення значення.

Таким чином, аналіз БФО у семантичному аспекті дозволяє зробити висновок, що в українській мові є численна кількість фразеологічних одиниць, джерелом походження яких стала Біблія. Такі одиниці активно використовуються носіями мови для влучної характеристики людини, її дій, взаємин між людьми тощо.

2.3. Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за структурно-граматичним принципом

Структурна класифікація – це упорядкування ФО за їх структурною організацією та функціонування у реченні. Цю класифікацію у своїх дослідженнях розглядали В. М. Білоноженко, О. В. Кунін, Ф. П. Медведєв, М. Ф. Алефіренко та ін. Зазначені дослідники групують ФО відповідно на:

- 1) фразеологізми, структура яких відповідає словосполученню;
- 2) фразеологізми, структура яких відповідає реченню.

ФО, структура яких відповідає реченню членуються на: а) комунікативні фразеологізми афористичного типу та б) комунікативні звороти, які є розмовно-побутовими штампами.

У структурній класифікації ФО, запропонованій Ф. П. Медведєвим, виділяються такі структурні різновиди ФО:

а) каламбури – стійкі словесні комплекси, що надають вислову іронічного забарвлення (*Що там і говорить, коли й нічого балакають; балакала, говорила – сім мішків гречаного Гаврила; Правда твоя, що на вербі – груші, на осиці – кислиці*);

б) крилаті вислови – стійкі словесні комплекси, які становлять граматично викінчені судження і своїм походженням належить до різних літературних, міфологічних або історичних джерел (*Лиш боротись – значить жити* (І. Я. Франко), *Коні не винні* (М. Коцюбинський)), а також біблійні й євангельські вислови;

в) приказки – влучні, образні народні вислови, яким властива синтаксична незавершеність, а його зміст не має повчального характеру (*вивести на чисту воду; як сніг на голову*);

г) прислів'я – стислі і влучні, образні, переважно народні вислови, що стосується різноманітних явищ життя; наділений ознаками збереження синтаксичної самостійності, вживання в прямому і в переносному значеннях (багатьом властива виразна метафоричність), алегорична форма, повчальний характер, евфонічна спайка лексичних компонентів (фонетичні повтори, асонанс тощо) [5; 67].

Структурно-граматична класифікація ФО зумовлена специфікою фразеологічного значення, синтаксичною спеціалізацією фразеологізмів, а також морфологічними властивостями слів, що ввійшли до їхнього складу. В українській лінгвістиці така класифікація ґрунтовно розроблена М. Ф. Алефіренком і М. Т. Демським.

М. А. Алефіренко вважає, що ФО «як одиниці вищого рівня мови утворюють такі семантико-граматичні розряди, які не збігаються з частинами мови як лексико-граматичними категоріями, хоч інколи і співвідносяться з ними», і виокремлює такі семантико-граматичні розряди: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та інтер'єктивні ФО.

Найважливішими ознаками структурно-граматичного розряду, на думку М. А. Алефіренка, постають: характер семної репрезентації об'єктивної дійсності в семантичній структурі фразеологізму; наявність або відсутність у лексичних компонентів граматичних категорій і їх морфологічних парадигм; структурно-граматична модель фразеологізму; різновид його граматичного зв'язку з іншими елементами мовленнєвого контексту; синтаксичні функції в реченні. [19; 42].

М. Т. Демський вважає, що всі фразеологізми, за характером їхнього значення та синтаксичними функціями в реченні, можна поділити на такі групи: іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові та вигуківі [15].

За Ю. Ф. Прадідом, із погляду співвіднесеності з частинами мови, усі фразеологізми умовно можна поділити на дві великі групи:

1) фразеологізми, категорійні властивості яких визначаються порівняно легко за допомогою граматично опорного компонента (здебільшого це ФО, граматичним стрижнем яких є іменники та дієслова);

2) фразеологізми, що мають категорійні ознаки двох і більше частин мови. У зв'язку з цим їм властива розпливчастість меж (здебільшого це ФО, у яких важко або зовсім неможливо вирізнити граматично домінуючий компонент). Також фразеолог зазначає, що більшу частину фразеологічного складу мови можна згрупувати в такі семантико-граматичні типи або розряди: іменникові

(субстантивні), прикметникові (ад'єктивні), дієслівні, прислівникові (адвербіальні) та вигуківі [19; 97].

Проектуючи заявлене на зібраний фактичний матеріал, констатуємо, що за структурними особливостями виділяємо у роботі ФО, що відповідають структурі словослучення і ФО, що за відповідають структурі речення. Здійснений аналіз дає змогу, запропонувати такі *моделі БФО*, співвідносних за своєю будовою зі словосполученням:

1. БФО, структурою яких є «*прикметник + іменник*». Найпоширенішу кількість ФО біблійного походження становлять моделі саме цієї підгрупи, де граматично опорним виступає іменник, а прикметник – залежним, перебуваючи, як правило, у препозиції: *Адамові діти; антихристова печать; безплідна смоковниця; вавилонська вежа; вавилонський полон; вавилонське стовпотворіння; вогненні слова; всесвітній потоп; Гефсиманський сад; Євине поріддя; єгипетський полон; ерихонські сурми. Ерихонські мури; золотий телець; маслинова гілка; найменший брат; земля обітована. Обіцяна земля; первородний гріх; сельний крин; фіговий листок смертний гріх; страшний суд; заблукана (блудна, приблудна) вівця; блудний син; терновий вінок; єгипетська неволя; наріжний камінь; гірчичне зерно; судний день та ін.*

Зазначимо, що у творенні таких ФО активним постають різні розряди прикметників, але найбільшу активність виявляють відносні прикметники.

2. БФО, структурою яких є «*іменник + родовий відмінок іменника*». БФО цієї підгрупи є субстантивними, оскільки за своїм значенням і за синтаксичними функціями співвідносяться з іменниками: *влада темряви; воскресіння Лазаря; дари волхвів; долина печалі; сади Едему; злоба дня; знамення часу; плач Ієремії; камінь спотикання; корінь зла; сіль землі; пісня пісень; суєта суєт; козел відпущення; лепта вдовиці]* та ін.

3. БФО, структурою яких є «*іменник + прийменник + іменник*». За значенням і синтаксичними функціями ці ФО також належать до іменних фразеологізмів: *вигнання з раю; пісня над піснями; плоть від плоті; манна з неба; притча во язицех* та ін.

4. БФО, структурою яких є «прийменниково-відмінкова форма іменника + прийменниково-відмінкова форма іменника». Фразеологічне значення цих одиниць та їх синтаксична роль співвідносяться з прислівниками: *від альфи до омеги* та ін.

5. БФО, структурою яких є «дієслово + іменник з прийменником або без нього». ФО цієї підгрупи є однією з найчисленніших груп в українській мові, оскільки дієслівно-іменні сполуки вважають найпродуктивнішими у фразеології. Крім цього, до цієї групи фразеологізмів належать фразеологізми біблійного походження, коли при стрижневому дієслові залежними бувають два чи три компоненти: *віддати кесарево кесарю; відділяти кукіль від пшениці; відділяти овець від козлиць; посипати попелом (прахом) голову; продати за миску сочевиці; знати крамарів з храму; іти на Голгофу; кинути першим камінь; метать жребій об одяждах; отрясти прах; побити камінням; повернутися на круги своя; положити гріх на душу; не доведи (не приведи), Господи (Боже, Бог, Господь); умивати / умити руки; лізти (грубо перти, пертися і т. ін.) / полізти на рожен (проти рожна); перековувати (перекувати) мечі на орала; співати (заводити, завести) Лазаря; будувати на піску; випити / випивати (пити) гірку (повну) чашу до краю (до дна); віддавати / віддати, приносити (принести) в (на) жертву; перевернути гори; відсилати від Понтія до Пілата; піти / іти до раю та ін.*

6. БФО, структурою яких є конструкції зі сурядними сполучниками. Характерною рисою цих структур є те, що їх компоненти виступають як синонімічні або як антонімічні: *чисті й нечисті; алчущі і жаждущі (голодні і спрагли); будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби; віддати кесарево кесарю, а Боже Богові; земля еси і одійдеши у землю; зі страхом і трепетом приступити; час розкидати каміння і час складати каміння; на свій образ і подобу (по образу і подобію своєму); Давид і Голіаф; пастир і стадо; плоть і кров; Марта (Марфа) і Марія; ні елліна [грека], ні іудея; медом і акридами харчуватися; сім корів худих і сім товстих; Самсон і Даліла; плач і скрегіт зубовний; текти молоком і медом; медові та молочні ріки; альфа і омега; Содом (Содома) і Гоморра; святий та божий тощо.*

7. БФО, структурою яких є конструкції з підрядними сполучниками: *берегти, як зіницю ока; блаженний муж, що не йде на раду нечестивих; блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть; будьте як діти; краще живий собака, ніж мертвий лев; не знає ліва рука, що робить права; не ведать, что творят* та ін. Специфічною рисою цієї підгрупи БФО є те, що стрижневим компонентом для них виступає сполучник, з якого починаються такі конструкції: *як агнець (акі агнец); як (мов, наче і т. ін.) манни небесної (з неба, з небес); як Божий день; як хреста знятий; як мертвому кадило; як той Фома* та ін.

Зібраний фактичний матеріал виявився підґрунтям для виокремлення чотирьох типів БФО: 1) номінативні; 2) номінативно-комунікативні; 3) вигуково-модальні; 4) комунікативні.

1. Номінативні БФО – це фразеологізми зі структурою словосполучення, які називають божественну особу, людину, предмет, явище, ситуацію, місце, певну ознаку чи особливість дії, апелюючи до біблійного тексту або виходячи з релігійного світосприйняття дійсності, підкреслюють чи описують через біблійний образ чи ситуацію якусь особливість поняття, особи, її рису чи вчинок. У їхньому складі виокремлюємо такі:

а) найменування осіб та усталені звертання до них (*козел відпущення (козел офірний)* – людина, на яку постійно звалюють чужі провини, той, хто несе відповідальність за інших, *блудний син* – той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин; *Хома невірний (невірячий)* – той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому; *Іов праведний (многостраждальний)* – людина, що зазнала багато страждань, *agneць Божий* – безневинна жертва, *Адамово ребро* – жартівливе найменування жінки, *Валамова ослиця* – покірлива, мовчазна людина, що несподівано висловлює протест, чинить опір, *вовк в овечій шкурі* – лицемірна людина, яка під маскою доброчесності приховує злі наміри;

б) назви певної спільноти або людства загалом (*Адамові діти – люди, людство; Вавилонське стовпотворіння* – збіговисько, шум, безладдя;

в) назви моральних рис людей (*блаженні вбогі духом* – вислів сприймався по-різному: одні вважали, що «проті духом» – це незіпсовані, простодушні наївні люди; інші – а таких більшість – «простими духом» називали людей аж надто покірних, позбавлених почуття власної гідності, людей бездуховних;

г) позначення розумових здібностей (*Соломон мудрий, мудрий як Соломон* – про мудру, здатну приймати мудре і справедливе рішення, людину;

д) поведінки людей (*піднявся (повстав, пішов) брат на брата* – характеристика запеклої ворожнечі – як сімейної, так і соціальної; *випити гіркотну чашу* – вислів походить з Біблії: «Устань, Єрусалиме, ти, що з руки Господньої випив чашу гніву Його, вихилив до дна чашу сп'яніння, осушив її» (Ісайя, 51, 17). Значення вислову: перетерпіти всі нещастя, дійти до кінця у важкій справі; *замість хліба дати камінь* – у переносному вживанні означає крайню межу черствості, бездушності); *скорчити Лазаря* – книжн. прикинутися безталанним, нещасним;

е) найменування явищ та понять духовного та суспільного життя (*маслинова гілка* – емблема миру і спокою; *втрачений рай, вигнання з раю* – безповоротна втрата чогось дорогого для людини; *Іудин поцілунок* – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду; *золоте теля (телець)* – суспільство, у якому особиста залежність людини перетворюється на залежність від світу речей; *камінь спотикання* – цей вислів трапляється і в Старому Заповіті, й у Новому: Ісайя, 28, 16; Послання апостола Павла до римлян, 9, 31–33 та ін. вживається в сучасній мові у значенні: перешкода, на яку наражаються в якійсь справі; *манна небесна* – несподівано одержати життєві блага; *вавилонська вежа* – вислів походить з біблійної розповіді про те, як люди намагалися побудувати вежу, що сягала б неба. Розгніваний таким зухвальством, Бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти один одного, і будівництво – «творення веж (стовпів)» – невдовзі було припинене (Буття, 11, 1–9). У переносному значенні «вавилонська вежа» – справа, яку ніколи не буде завершено, «вавилонське стовпотворіння» – хаос, безладдя; *долина печалі (сліз)*; *юдоль плачу* – життя людини з турботами і печалями; чиясь гірка, стражденна доля тощо; *наріжний камінь* – основа, найсуттєвіша частина чого-небудь; *лепта вдовиці* – порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь

спільне; *альфа і омега* – книжн. 1. Початок і кінець чого-небудь. 2. Головне в чомусь, основа, зміст, суть чого-небудь; *гірка чаша* – велике горе, страждання;

є) морально-релігійні формули віри: *не хлібом єдиним жити* – людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї; *віддати кесареві кесарю, а Боже Богові* – За Євангелієм, посланці фарисеїв спитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві – римському імператору. Ісус, вказуючи на зображення кесаря на монеті – динарії, сказав: «Віддайте ж кесареві – кесареві, а Богові – Боже» (Матв., 22, 15–21). Сучасне значення вислову: будьте безсторонні, віддайте кожному те, що йому належить; *віра без діл мертва* – у сучасній українській мові означає: ідея набуває сили тільки тоді, коли вона підкріплена дією; *десять заповідей*. *Заповіді* – основні моральні приписи для віруючих у юдейській і християнській релігіях. У Старому Заповіті – це десять заповідей Мойсея, у Новому Заповіті – заповіді Ісуса Христа в Нагірній проповіді та притчах. У сучасному слововживанні – високі моральні настанови.

2. Номінативно-комунікативні БФО – це фразеологізми комунікативного типу, побудовані за моделлю речення, які називають певну рису чи ознаку людини, образно окреслюють певну ситуацію: *хто взяв меч, від меча і загине* – пересторога проти насильства і агресії; *полова, що її розвіює вітер* – для позначення марноти, нетривалості, скороминущості усього земного; *хіба ревуть воли, як ясла повні?* – незадоволення людини умовами її життя; *камінь наріжний, во главу угла* – основа, головна ідея, підвалина якоїсь справи; *легше верблюдові пройти крізь голчане вушко* – вислів вказує на неможливість досягнення чогось; *лікарю, вилікуй самого себе* – вживається у значенні «перш, ніж осуджувати когось, – виправся сам»; *не мечіть бісеру перед свинями* – не витрачайте марно слів перед людьми, які не здатні зрозуміти вас і не погодяться з вами тощо.

3. Окрему групу в корпусі БФО складають вигуково-модальні ФО, які виражають різні емоції та ставлення мовця до змісту висловлюваного. У своєму спілкуванні з Богом українці створили цілу систему таких висловів, які передавали їхні релігійні почуття та емоційні реакції на різні ситуації: *розіпни Його!* –

настирлива вимога засліплених ненавистю людей розправитися з невинною жертвою тощо. *Слава Богу! – Навіки слава!; Христос воскрес! – Воістину воскрес!; Дай, Боже, здоров'я!; Дай Боже щастя!; З Богом святим обідайте, най Бог поблагословить! Хай тебе (вас) Бог поблагословить! Иди з Богом! Хай тебе Бог береже! Хай тебе Бог охороняє й благословляє!; Дякувати Богові! Хай вам Бог допомагає! Бог би вам здоров'я дав!*

4. Комунікативні БФО – це біблійні сентенції, релігійні прислів'я, афоризми відомих людей, які функціонують у формі завершених речень (простих, складнопідрядних, складносурядних і безсполучникових) і є важливим засобом комунікації у різних сферах спілкування, наприклад: *хто не працює, той не їсть* – виражає осуд дармоїдів та нероб; *хто сіє вітер, той збирає бурю* – цитата з Книги пророка Осії, де йдеться про тих, що забули про свого Творця: «А що вітер вони засівають, то бурю пожнуть, – у них не буде й колосся, а зерно не видасть муки, коли ж видасть, чужі поковтають її» тощо.

Зупинимося далі на граматичних типах БФО, окресливши їх співвіднесення з різними частинами мови. Наперед зазначимо, що таке групування використовували лише до ФО, що організованих за моделлю вільних словосполучень, властивих тій чи тій частині мови. Проведені дослідження дають підстави виокремити ФО, які співвідносяться з такими частинами мови:

1. Іменникові (субстантивні) фразеологізми – позначають назви людей, неживих істот, абстрактні поняття: *агнець Божий; Адамові діти; альфа і омега; безплідна смоківниця; блудний син; вавилонська вежа; Валаамова ослиця; влада темряви; вовк в овечій шкурі; голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (в пустині); долина печалі; друг, що тричі відрікся; Праматір Єва; єгипетська тьма; земля обітована; злоба дня; знамення часу; золоте теля (телець); десять заповідей; камінь спотикання; корінь зла; сіль землі, терновий вінок; заборонений плід; Божий дім; заблудла вівця; Боже теля та багато ін.* Такі БФО здебільшого, як і іменники, виконують функцію підмета і додатка.

2. Дієслівні (вербальні) фразеологізми – виражають загальне значення дії: *брат піднявся (повстав, пішов) на брата; віддати кесарево кесарю, а Боже Богові;*

влити нове вино в старі міхи; випити гірку чашу, випити чашу до дна; знати крамарів з храму; іти на Голгофу; закопати талант у землю; Каїнове діло чинити; кожний камінь кричить; не мине його чаша ця (сія); перекувати мечі на орала; віддати (віддавати) Богу (Богові) душу; жити не хлібом єдиним (одним); нести свій (важкий, тяжкий) хрест; положити гріх на душу; будувати на піску; піти / іти до раю та багато ін. Таким БФО властиві, як і дієсловам, граматичні категорії часу, виду, особи, числа, способу і стану.

Дієслівні БФО мають ту особливість, що переважна їх більшість називає дії й процеси, джерелом яких є людина. Такі БФО можуть називати динамічні ознаки, які стосуються:

- 1) фізичного стану людини («покласти руку на рало» – започаткувати якусь важливу та відповідальну справу);
- 2) її психічного стану («відкрити очі» – вийти зі стану омани або незнання);
- 3) її поведінки («прикинутися Агнцем Божим» – удавати з себе безвинну беззахисну жертву);
- 4) способу життя людини («струсити з себе старого Адама» – духовно відродитися, звільнитися від старих звичок);
- 5) людської діяльності («працювати у поті лиця» – важко працювати);
- 6) різних моментів людських стосунків («плодитися та розмножуватися» – народжувати дітей), тощо.

3. Вигукові (інтер'єктивні) – БФО, що виражають експресивно-вольові реакції мовців: волевиявлення, побажання, прохання тощо. Наприклад: *хай буде світло (хай станеться світло); розіпни Його; благословить тебе Господь* та ін.

Спостереження свідчать, що такі БФО не мають лексичного значення, не вступають ні в які зв'язки з іншими словами в реченні. Ці БФО, як і вигуки, виражають різні емоції мовця, або психічний стан: «Христа ради!», «помагай Боже!», «крий Мати Божа!» тощо.

4. Прислівникові (адвербіальні) фразеологізми – виражають ознаку ознаки: *книга за сімома печатями; берегти, як зіницю ока; по образу і подобию своєму*

(на свій образ і подобу); ні на йоту; око за око [зуб за зуб]; (мов, ніби тощо) мертвому кадило; у поті чола.

Прислівникові БФО, як і прислівники, можуть бути:

- 1) якісно-означальними («від щирого серця» – цілком щиро з повною відвертістю);
- 2) способу («зі страхом та трепетом» – почитиво, з повагою; улесливо);
- 3) часу («від створення світу – дуже давно»);
- 4) модальні («вода камінь точить» – поступово неухильно), тощо.

5. Прикметникові (ад'єктивні) фразеологізми – виражають якісну характеристику особи чи предмета: *алчущі і жаждущі (голодні і спрагли); блаженні вбогі духом; не от міра сего (не од світу цього); одним миром мазані (рідше помазані)*. Щодо граматичних категорій, то цим БФО властива категорія роду і числа.

6. У межах БФО виділяється група ФО із дуже загальним і контекстуально залежним значенням, які за своїм конкретним значенням наближаються до займенникових. При чому, серед цих ФО є такі, що за своїм значенням зближуються з питально-відносними займенниками. Такі ФО образно виражають запитання про предмети в граматичному розумінні, тобто про все те, до чого можна поставити запитання «хто?», «що?», які мусять бути названі співрозмовниками. Ці запитання можуть стосуватися особи («який ірод?» - хто, «яка жива душа?» – хто); заперечними займенниками («жодна жива душа» – ніхто). У результаті кількісних підрахунків встановлено, що кількість БФО за лексико-граматичними розрядами у процентному співвідношенні становить: 31 % – дієслівні; 24 % – іменникові; 16 % – прикметникові; 3 % – займенникові; 20 % – прислівникові та 6 % – вигуківі.

2.4. Упорядкування фразеологічних одиниць біблійного походження за аксіологічною характеристикою

Класифікація ФО з погляду закріплення за функціональними стилями мови з урахуванням експресивно-стилістичних властивостей опрацьована Г. П. Їжакевич, В. Д. Ужченко, М. М. Шанським та ін. Стилістичні особливості певних типів фразеологізмів вивчали А. М. Григораш, С. М. Муниця та ін.

Різні думки щодо стилістичних потенцій фразеологізмів та їх класифікації висловлювало багато вчених-дослідників фразеології тієї чи тієї мови.

На думку Г. П. Їжакевич, стилістична класифікація фразеологізмів повинна забезпечувати два аспекти дослідження:

1) функційно-стильовий аспект (співвідношення окремих фразеологізмів або їх груп із функціональними стилями чи їх різновидами), що має на меті визначити специфіку використання фразеологізмів у різних стилях мови, встановити закріпленість їх за стильовими функційними різновидами, а також простежити можливості й наслідки переходу сталих словосполучень із системи одних стилів до інших 2) власне стилістичний аспект (у широкому розумінні враховує закріпленість чи переважне вживання сталого словосполучення у певній сфері мовлення; у вузькому розумінні виявляє експресивні властивості, окреслює власне-стилістичні функції фразеологізмів, що в мовленні виступають із певними художньо-виражальними настановами (урочистості, іронії тощо) або набувають певного емоційного забарвлення, відтворюючи позитивну / негативну оцінку). Цей аспект дослідження дозволив дослідниці виокремити розмовно-побутові, народно-поетичні та книжні фразеологізми [20; 97].

Стилістичне забарвлення фразеологізмів В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко потрактовують як стильову належність фразеологізмів, закріплення за певними сферами мовленнєвого спілкування, і як перебування за межами літературної мови, пор.: розмовні, просторічні, фольклорні та книжні фразеологізми. Стилістичне забарвлення фразеологізмів безпосередньо пов'язане з експресивністю, емоційністю й оцінністю. В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко зазначають, що книжні фразеологізми

функціонують у наукових і публіцистичних текстах, у художніх творах, однак трапляються значно рідше за інші типи фразеологізмів [66; 250]. До книжних фразеологізмів, на думку дослідників, належать передусім запозичення з грецької міфології, біблійних легенд, запозичення зі старослов'янської та європейських мов.

З-поміж розмовних фразеологізмів В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко вирізняють три підгрупи:

- 1) літературно-розмовні – фразеологізми тільки з літературними компонентами, використовувані переважно в авторському мовленні;
- 2) ужитково-розмовні – фразеологізми, що у своєму складі мають розмовне або літературне слово з розмовним значенням і вживані в авторському мовленні та в мові;
- 3) фамільярно-розмовні – фразеологізми, якими найчастіше послуговуються в грубувато-невимушеному діалогічному мовленні [Ужченко, 2005].

3. Фразеологізми просторічні – стилістично знижені фразеологізми, що функціонують переважно в усному мовленні або художній літературі здебільшого в мові персонажів.

4. Фразеологізми фольклорні – фразеологізми, що забарвлені емоційністю небуденності та належать і за походженням, і за вживанням до народно-поетичної сфери.

З-поміж фразеологізмів цього зразка В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко виокремлюють запозичення з казок, що тісно пов'язані з народними думами та піснями (*на ясні зорі, на тихі води*, фольк. – «в Україну; додому, в рідні краї»).

За характером оцінки, Ж. В. Краснобаєва-Чорна фразеологізми класифікує на:

1. Позитивнооцінні ФО – відповідають зоні «добре» оцінної шкали та позиціоновані як «добре», «схвалювати», «задовольняти», «цінний», «цікавити», «стверджувати», «відповідати нормі» (*сіль землі* – «найкращі, найвидатніші представники народу»).

2. Негативнооцінні ФО – відповідають зоні «погано» оцінної шкали, інтерпретовані як «погано», «не схвалювати», «не задовольняти», «нецінний», «не цікавити», «заперечувати», «не відповідати нормі» (*на тонку* – «погано,

як-небудь»; *рідного батька продасть* – «непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість»).

3. Нейтральнооцінні ФО – фразеологізми нейтральної зони оцінної шкали, що містить об'єкти, не співвідносні з ознаками «добре» або «погано» (*на адресу* – «стосовно кого-небудь, про когось, щось»).

4. ФО з дифузною оцінкою – значення яких містить одночасно і позивну, й негативну оцінки; оцінне значення таких фразеологізмів детермінує контекст [38; 219].

Доведено, що генетичний механізм оцінки є універсальним, а внаслідок переплетення з людською діяльністю він набуває індивідуальних рис і відповідно в мовній картині світу отримує типологічно спільні та самотні вияви. Основу будь-якої оцінки становить логічний підхід. Відповідність об'єкта оцінки наявним у свідомості реципієнта нормам викликає позитивну оцінку, а невідповідність їм – негативну. Ж. В. Краснобаєва-Чорна використовує тризначну систему оцінки – «позитивна», «негативна», «ситуативна». Оцінні значення фразеологізмів не обмежуються поняттями «добре» та «погано», вони функціонують у семи семантичних діапазонах.

У межах семантичного діапазону «добре / погано» фразеологізми утворюють дві групи із кількісним домінуванням негативної оцінки:

1. «Позитивна оцінка», у якій виокремлено загальнооцінні (*сіль землі*) і конкретнооцінні (*золоті уста*).

2. «Негативна оцінка» з виокремленням загальнооцінних (*як з гречки лико*, жарт. і конкретнооцінних (*ні риба ні м'ясо*) фразеологізмів.

Фразеологізми з позитивною оцінкою семантичного діапазону «схвалювати / не схвалювати» репрезентовано групою «Схвалювати» (*віддавати / віддати честь*).

Фразеологізми з негативною оцінкою представлені групою «Не схвалювати» (*хто [ж] бачив (видав)?* із можливістю активізації самотійної семи «несхвальне», зафіксованої фразеологічним джерелом (*грати / зіграти дурня (дурника)*).

Виявами задоволення в семантичному діапазоні «задовольняти / не задовольняти» постають щастя (*народився в сорочці; веселість і радість ([аж] душа (серце) радіє (радується).*

Фразеологізми з негативною оцінкою утворюють групу «Не задовольняти» з такими виявами незадоволення: а) гнів, досада, обурення роздратування (*матері твоєї дуля, лайл.*); б) злість (*рвати вудила*); в) оскаженілість (*зуби скриплять*) тощо.

Оцінні фразеологізми характеризують об'єкт у семантичному діапазоні «цінний / нецінний», утворюючи групу «Цінний» (*на дорозі (на вулиці, на смітті і т. ін.) не валяється*) і групу «Нецінний» (*гріш (копійка, шаг) ціна [в базарний день]*) [38; 87].

Говорячи про емоційно-оцінні характеристики БФО, варто зауважити, що це мовні одиниці вторинної номінації, для яких головним є не стільки номінація, скільки саме вираження емотивності, оцінності. Тому майже всі вони тією чи тією мірою стилістично забарвлені. В емоційно-оцінному аспекті розрізняють фразеологізми урочисті, жартівливі, фамільярні, іронічні, зневажливі, лайливі, вульгарні тощо. Однак все ж з-поміж фразеологізмів виокремлюється порівняно невелика група відносно нейтральних щодо емоційності, оцінності ФО і власне емоційно-оцінно забарвлені ФО.

Словники різних періодів по-різному трактують фразеологізми біблійного походження в емоційно-оцінному аспекті. Наприклад, БФО *агнець Божий* (*Боже ягня, Божа вівця*), який зафіксовано в чотирьох словниках, у кожному із них має особливе трактування. СФУМ вказує на несхвальне значення цього вислову – «книжн., несхв. Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина» [СФУМ, с. 19].

На сатиричному звучанні цього бібліїзму наголошує КВВУЛМ – «перші слова католицької молитви «Agnus Dei» (вівця божа). У християнській міфології – символ смирення і покірності. У сучасній літературі цей вислів часто вживається з метою досягнення сатиричного ефекту при зображенні безвольних і нерозумних людей» [КВВУЛМ, с. 10].

Іронічне вживання вищезгаданих висловів подає СБС, де підкреслено: «іронічно вживається вислів «агнець Божий» («Боже ягня», «Божа вівця») – на позначення

смирної громади, що не має власної думки, сліпо йде за провідцями» [СБС, с. 259] СФСУМ не містить жодних стилістичних характеристик цієї БФО – «безвільна, наївна людина. Символ смирення та покірливості» [СФСУМ, с. 28]. Бібліїзм *Адамове реберце* (*Адамове ребро*) усі проаналізовані фразеологічні словники, крім КС, трактують як фразеологізм із жартівливим забарвленням: СФУМ – «жарт. жінка» [СФУМ, с. 596]; КВВУЛМ – «за біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2). У сучасній мові «Адамове ребро» – жартівливе найменування жінки» [КВВУЛМ, с. 10]; СБС – «*Адамове ребро*, «*Адамове реберце*» – так жартівливо часом називають жінку» [СБС, с. 20]; ФСУМ у 2-х кн. – «*книжн., жарт.* – жіноча стаття (За біблійною легендою, жінка створена з ребра Адама)» [ФСУМ-Уж, с. 18]. І лише КС подає нейтральну характеристику ФО – без жартівливого забарвлення значення – «жінка» [КС, с. 100].

Фразеологізм *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* із усіх трьох словників, у яких він фіксується, лише КВВУЛМ вказує на іронічне забарвлення вислову: «вислів походить із Біблії, де сказано: «Блаженний муж, що не ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить» (Псалом 1). Часто вживається в літературній мові у прямому та переносному, іронічному значеннях» [КВВУЛМ, с. 25].

БФО *Валаамова ослиця* (*Валаамова ослиця заговорила*) зафіксований у чотирьох проаналізованих фразеологічних словниках. І лише один із них вказує на іронічне забарвлення цієї ФО – «вислови «*Валаамова ослиця*», «*Валаамова ослиця заговорила*» вживаються іронічно, коли говорять про людей, мовчазних і покірних, які несподівано починають протестувати, захищаючи себе чи інших. Вислови ці вживають також іронічно – стосовно людей нерозумних» [СБС, с. 76–77].

Бібліїзм *всьяке даяння* (*даяніє*) *благо* зафіксовано лише у двох фразеологічних словниках української мови. І в обох на прикладах засвідчено його іронічне забарвлення: СБС – «найчастіше цей вислів вживається іронічно – як оцінка чийось внесків – явно невеликих – у певну справу» [СБС, с. 274]; КВВУЛМ – «вислів походить з Соборного послання апостола Іакова (1, 17). Вживається також в іронічному значенні» [КВВУЛМ, с. 57].

БФО *Єрихонська труба* у кожному з проаналізованих словників трактується як такий, що має іронічне забарвлення. Наприклад, СУІ – «книжн., ірон. – дуже сильний голос» [СУІ, с. 108]; ФСУМ у 2-х кн. – *ірон.* – дуже сильний голос [ФСУМ у 2-х т.: 1, с. 184].

Бібліїзм *земля єси і одійдеш у землю* також у різних словниках має різні характеристики. Іронічне забарвлення цього вислову подано лише у КВВУЛМ – «за біблійною легендою, Бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола свого їстимеш хліб твій, поки не повернешся в землю, що з неї узято тебе; земля бо єси [є] і одійдеш у землю» (Буття, 3, 19). У сучасній українській літературній мові часто трапляється з іронічним забарвленням» [КВВУЛМ, с. 107]. СБС подає те ж саме значення приклад уживання крилатого вислову О. Довженком, але без вказівки на його іронічне забарвлення: «мовляв, униз дивись, пригноблений чоловіче» [СБС, с. 24].

Досить поширений фразеологізм біблійного походження *манна небесна*, який зафіксовано майже у всіх проаналізованих фразеологічних словниках, лише у двох із них містить вказівку на іронічне забарвлення вислову. СФУМ – «жарт. Те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін.» [СФУМ, с. 367]; «жарт. Щось неймовірно, приємне, легкодоступне» [ФСУМ, с. 96].

Усі фразеологічні словники, які містять у своєму складі крилате слово *Марія Магдалина*, виразно вказують на його іронічне забарвлення. КВВУЛМ – «Марія з м. Магдали, за євангельською легендою, була зцілена Ісусом, який вигнав з неї бісів. Після цього вона розкаялась у своїх гріхах, залишивши розпусне життя, і стала його вірною послідовницею. Покаянними Магдалинами звать розпусних жінок, які повернулися на шлях трудового, чесного життя. Вживається це ім'я також іронічно, найчастіше для означення людини, яка кається у своїх гріхах» [КВВУЛМ, с. 158]; СБС – «ім'я Марії Магдалини стало крилатим. Так називають жінок легкої поведінки, які повернулися на шлях чесного життя (або й не повернулися). Іронічно це ім'я позначає людину, яка плаксиво або й нещиро кається в чомусь» [СБС, с. 253].

Отже, фразеологізми біблійного походження сучасної української мови за емоційно-експресивним забарвленням можна поділити на дві групи:

- 1) з позитивною характеристикою (з жартівливим відтінком значення);
- 2) з негативною характеристикою (з іронічною, сатиричною конотацією).

Більшість БФО, як свідчать результати досліджень, наділені позитивним емоційно-експресивним забарвленням. Наявність у сучасній українській мові фразеологізмів біблійного походження з негативною емоційно-експресивною характеристикою (іронічним, несхвальним відтінком) пояснюється наявною в мові тенденцією до десакралізації, що виявляється в переході БФО з релігійно-культової сфери в загальнопобутову, про що вже було сказано вище.

Таким чином, БФО створюють урочистість, піднесеність, або, навпаки, надають іронічного, сатиричного забарвлення.

Висновки до Розділу 2

Здійснене упорядкування БФО дає підстави зробити висновки, що ці одиниці вирізняються з-поміж інших ФО лексичними особливостями: за змістом – яскраво вираженою дидактичною тематикою; у стилістичному плані – високою, урочистою, піднесеною тональністю; з погляду форми – архаїчним колоритом.

Зібраний фактичний матеріал у дослідженні класифіковано за генетичним, семантичним, структурним, морфологічним та аксіологічними принципами.

На підставі генетичної класифікації БФО можна стверджувати, що ці одиниці утворювалися по-різному: 1) на основі біблійного тексту через подібність за внутрішньою формою. Наприклад: *блудний син* та ін.; 2) у результаті набуття нового фразеологічного значення. Наприклад: *золотий телець* сьогодні означає «золото, гроші, влада золота і грошей» та ін.; 3) запозичення безпосередньо з тексту Біблії, де вони вже усталилися як ФО. Наприклад: *текти молоком і медом; вовк в овечій шкурі; заблудла вівця; манна небесна* тощо. Найбільша кількість ФО прийшла в українську мову останнім шляхом. І ця група фразеологізмів в українській мові є найдавнішою.

Дослідження БФО у семантичному аспекті дає змогу зробити висновок, що БФО української мови вживаються і у прямому, і в переносному значеннях. Переосмислене, метафоричне значення БФО – яскраве свідчення динаміки фразеологічного фонду української мови.

За структурою БФО можна поділити на дві групи:

1) звороти, співвідносні за структурою зі словосполученням, тобто власне фразеологізми (*блудний син; манна небесна; сіль землі; злоба дня; чисті і нечисті* тощо);

2) звороти, співвідносні за структурою з реченням, які в афористичній формі виражають настанови, поради, застереження, заборони тощо (*хто взяв меч, від меча і загине; не створи собі кумира; не мечить бісеру перед свиньми; не хлібом єдиним буде жити людина; лікарю, зціли самого себе* та ін.).

Фразеологічні звороти, співвідносні зі словосполученням, можуть мати структуру і підрядних, і сурядних словосполучень. Фразеологізми зі структурою сурядних словосполучень найчастіше поєднуються за допомогою єднальних сполучників сурядності (*молочні ріки і масляні береги; альфа і омега; Каїн і Авель* тощо).

Фразеологізми типу підрядних словосполучень складаються з головного і одного чи кількох залежних слів чи словосполучень (*кинути камінь; обітована земля; хліб насущний* та ін.).

Дослідження БФО з граматичної погляду (враховуючи частиномовне значення стрижневого компонента) дає підстави стверджувати, що серед них переважають іменні та дієслівні, значно менше – вигуківих, прикметникових, займенникових та прислівникових.

Вираження емоційності, оцінності – одне з головних завдань БФО. Емоційно-оцінне забарвлення досліджуваних одиниць – надзвичайно різноманітне. Окрім урочистого, піднесеного, високого стилістичного забарвлення БФО наділені негативною (іронічною, несхвальною, зневажливою) емоційно-експресивною характеристикою, що є наслідком тенденції до десакралізації. Результати досліджень показують, що вживання фразеологізмів біблійного походження робить наше мовлення емоційнішим, виразнішим.

РОЗДІЛ 3 ФРАЗЕОТВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ОНІМНИХ ЛЕКСЕМ У ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Важливе місце в семантико-тематичній організації бібліофразем посідають онімна лексика. Загальною властивістю для одиниць такого типу є специфіка фразеологізації їх значення. Ономастичний компонент фразеологізмів, що виник на базі Біблії, має особливий статус – статус імені-символу. У системі національної мови онім здатен розвивати конотації, які відрізняються від вихідних біблійних оповідань. Процеси видозмін можуть відбуватися й на денотативному рівні, тобто в українській мові власне ім'я має свій денотат. Наприклад, вже згадуване нами ім'я Лазар: постать Лазаря уособлювала надії пригніченого люду на встановлення справедливості та мала великий успіх серед народу; жебраки вбачали у ньому ідеал своєї професії, співали пісню про Лазаря, намагаючись розчулити слухачів. Таке переосмислення імені біблійного персонажу є наслідком народних етимологій, отже, ці ФО є самотутніми українськими утвореннями.

Фразеологізми з онімами біблійного походження у своєму складі є різними за структурно-семантичними особливостями. Більшість таких ФО побудована за моделлю словосполучень і представлена субстантивними бібліофразами. Механізм переосмислення таких ФО полягає у тому, що метафоризація охоплює увесь зворот взагалі. Невмотивованість цих фразеологізмів є плідним ґрунтом для народних етимологій. Так, на основі апокрифу формується значення ФО «підняв на вила як Каїн Авеля» (семантика цього виразу була викладена нами раніше).

У біблійно маркованих фразеологізмах інтегруються вербальний і невербальний способи передачі інформації. Семантичне декодування фразеологічних одиниць біблійного походження потребує залучення фонових знань, які необхідні з метою виявлення зв'язків цих одиниць з образами та сюжетами Біблії. Кожний біблійний фразеологізм – це культурний текст, «згорнутий» в словосполучення чи речення.

За Олександром Потебнею, це результат згущення думки, стиснення розгорнутого дискурсу у напрямі від синтаксично ширших утворень (байка, казка, анекдот) до вужчих (словосполучення, речення) [10, с. 63]. Індивідуальні фонові знання комунікантів слугують засобом розгортання підтексту в текст, допомагають декодувати сюжет Біблії, прихований у фразеологічній одиниці.

Найбільш залежними від фонових знань є фразеологізми з ономастичними компонентами. Завдяки наявності онімного компонента, фразеологічні одиниці з власними іменами є чітко окресленою групою, вони легко розпізнаються і створюють замкнуту мікросистему мови.

Виокремлюємо такі найчисленніші групи онімів, які постають фразеотвірними центрами у фразеологічних біблеїзмах:

1) **антропоніми** – власна назва людини; 2) **топоніми** – назви географічних об'єктів; 3) **теоніми** – імена богів; 4) **агіоніми** – імена святих; 5) **урбаноніми** – різновид топоніма; власна назва будь-якого топографічного об'єкта в межах міста; 6) **демононіми** – власні назви демонів (нижчих і злих божеств).

Зупинимося на кожній з цих груп послідовно.

3.1 Антропоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Антропонімний компонент фразеологізмів, що виникли на базі Біблії, має особливий статус – статус імені-символу. У системі національної мови антропонім здатен розвивати конотації, які відрізняються від вихідних біблійних оповідань. Фразеотвірними постають такі біблійні антропоніми: *Адам і Єва; Каїн і Авель; Марфа і Марія; Самсон і Даліла, Давид і Голіаф, Соломон; Йосиф, Іов, Валаам, Іуда, Валтасар, Лазар, Ієремія, Ной, Хома, Марія Магдаліна тощо*. З-поміж них переважають чоловічі імена. Антропонім у бібліофразах репрезентований власним іменем або присвійним прикметником. Звернемося до прикладів:

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
<i>За Адама; за часів Адама</i>	Сива давнина, дуже віддалені часи.	За біблійною легендою, Адам – перша людина на землі, створена богом у шостий день творіння (Буття, 1).
<i>Адамове ребро</i>	У сучасній мові «адамове ребро» – жартівливе найменування жінки	За біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2).
<i>Адамові діти</i>	рід людський	нащадки Адама («першої людини» на землі)
<i>Ветхий Адам. Скинути ветхого Адама</i>	духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.	Вираз «ветхий Адам» походить з Послання апостола Павла до римлян (6, 6), ефесян (4, 22), колоссян (3, 9), де йому надається значення: грішна людина. Звідси «скинути з себе ветхого Адама» – духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.
<i>Євине насіння. Євин накоренок. Євина дочка.</i>	нащадки Єви, жінки.	Адам і Єва, знехтувавши Божою заборонаю, мусили, кожен по-своєму спокутувати свій гріх. До змія, що спокусив Єву, Господь сказав: «Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її» [Буття 3 : 15].
<i>Валтасарів бенкет Жити Валтасаром</i>	жити весело, безтурботно, в той час як вже наявні грізні прикмети близького нещастя.	Вираз походить з Біблії (Книга пророка Даніїла, 5), де розповідається, що під час бенкету в халдейського царя Валтасара (Балтазара) таємнича рука нібито написала на стіні вогненні знаки, які віщували його загибель. Тієї ж ночі Валтасара було вбито. Вирази
<i>Воскресіння Лазаря</i>	видужання після тяжкої хвороби; відновлення чогось старого, забутого; оновлення після занепаду (політичного, морального і т. д.).	Вираз походить з євангельської легенди. В ній розповідається про те, що Ісус начебто воскресив Лазаря ка четвертий день після смерті (Іоанн, 11, 38–44).
<i>Валамова ослиця</i>	Вживається найчастіше по відношенню до мовчазних і покірних людей, що несподівано починають обурюватись.	Вираз походить з біблійної легенди про Валаама, ослиця якого одного разу заговорила людською мовою, протестуючи проти побоїв (Числа, 22).
<i>Плач Ієремії</i>	У переносному значенні Ієремія – провісник, грізні пророцтва якого пройняті скорботою з приводу загибелі великої справи	Біблійний пророк, який викривав моральне падіння вельмож і багатіїв, провіщаючи загибель Ізраїльського царства (Книга пророка Ієремії та Плач Ієремії є складовими частинами Ветхого завіту).

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
<i>Іов праведний.</i> <i>Іов много-страждальний</i>	людина, що зазнала багато страждань	У Біблії (Книга Іова) розповідається про добродісного Іова, ще жив заможного і щасливого. Бог, бажаючи випробувати його віру, наслав на нього тяжкі лиха: умиротворив його дітей, позбавив слуг, майна, покарав проказою. Та віра Іова не захиталася, і він не відступився від Бога.
<i>Іосиф Прекрасний</i>	цнотлива людина.	Вираз походить з біблійного оповідання про юного Іосифа, якого даремно намагалася спокусити жінка єгипетського царедворця Пентефрія.
<i>Каїн. Каїнова печать</i> <i>Каїнова душа</i>	злочинець, вбивця, виродок (вживається також як лайливе слово).	За біблійною легендою, Каїн, один з синів Адама і Єви, убив свого брата Авеля (це було перше вбивство на землі). Розгніваний Бог поклав на його чоло тавро злочину – «каїнову печать».
<i>Іуда. Іудин поцілунок</i>	Іуда – зрадник, лицемір; «Іудин поцілунок» – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду.	Вирази походять з біблійної легенди про зраду одного з дванадцяти учнів Ісуса – Іуди Іскаріота, що продав свого вчителя за тридцять срібняків іудейським первосвященикам. Попередивши, що того, кого він поцілує, треба негайно схопити, Іуда привів сторожу в Гефсиманський сад, де молився Ісус, підійшов до нього і поцілував (Матф., 26, 48–49; Марк, 14, 44; Лука, 22, 47).
<i>Іудині (Юдині) срібняки</i>	Ціна зради	За біблійною легендою Іуда, зрадивши Христа, одержав 30 срібних монет.
<i>Хома невірний (невіруючий)</i>	людина, що не хоче повірити очевидним фактам, сумнівається в тому, що є істиною для інших	Хома невірний (невіруючий) За євангельською легендою, апостол Хома не повірив розповідям про воскресіння розп'ятого Христа; він сказав, що переконається в цьому, лише помацавши рани від цвяхів на руках Христа (звідси вираз «вкласти персти в рани»). Тоді йому з'явився Ісус і сказав: «Подай перст твій сюди і подивися на руки мої, подай руку твою і вклади в ребра мої, – і не будь невірний, а вірний» (Іоанн, 20, 27).
<i>Лазар. Співати Лазаря</i>	прибіднюватись	У Євангелії (Лука, 16, 20–21) є оповідання про жебрака Лазаря, який, покритий струпами, лежав коло воріт багача і радий був крихтам, що падали з чужого столу. Жебраки співали пісню про Лазаря, намагаючись розчулити слухачів).

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
<i>Лото Авраамове</i>	Вживається як синонім до поняття «перебування в раю» (найчастіше в іронічному значенні).	У легенді з доєвангельської Книги ювілеїв, або Малого буття, розповідається, що «Іаков спав на лоні діда свого Авраама».
<i>Марія Магдаліна</i>	Про того, хто покався у своїх гріхах.	Марія з м. Магдали, за євангельською легендою, була зцілена Ісусом, який вигнав з неї бісів. Після цього вона розкаялась у своїх гріхах, залишивши розпусне життя, і стала його вірною послідовницею.
<i>Марфа і Марія</i>	У переносному значенні Марфа – людина, коло інтересів якої обмежується дрібними, побутовими справами: Марія – людина з високими прагненнями, уособлення переваги духовного начала.	За євангельською легендою, коли Христос проповідував у домі цих сестер, Марія сиділа біля ніг його і слухала проповідь, Марфа ж готувала обід і була незадоволена з того, що сестра їй не допомагає. Ісус сказав їй на це: «Марфо! Марфо! Ти турбуєшся і клопочешся про багато речей, а одно тільки потрібне. Марія ж обрала кращу частину...» (Лука, 10, 41–42).
<i>Мафусаїлів вік</i>	довголіття	За біблійним міфом, Мафусаїл – один з родоначальників людства – жив 969 років (Буття, 5, 27).
<i>Нойів ковчег</i>	Вираз вживається з різноманітними значеннями: сива давнина; ветхий, застарілий предмет; надійний притулок; місце, де збираються люди різних переконань	У біблійній книзі Буття (глави 6 і 7) розповідається про врятування праведника Ноя, його сім'ї, а також «чистих» (по сім пар) і «нечистих» (по парі) тварин від всесвітнього потопу. Під час потопу Ной плавав на збудованому ним кораблі (ковчезі).
<i>Хамський учинок</i>	Аморальні дії, що суперечать загальноприйнятим нормам	Хам (що в перекладі означає «жаркий») – один із синів Ноя, відомий нешанобливим ставленням до батька. Він порушує закони сімейної етики, розповідаючи братам своїм про голизу батька, що відпочивав у шатрі. «І побачив Хам, батько Ханаамів, голизу батька свого та й розказав обом братам своїм надворі» [Буття 9 : 22]. Цим учинком Хам навів прокляття на Ноя та на свого сина Ханаама.
<i>Пентефрієва жінка</i>	розпусна, віроломна жінка	Дружина староегипетського вельможі Пентефрія (Потіфара), за біблійним переказом, марно спокушала прекрасного Іосифа, на якого потім звела наклеп, нібито він зазіхав на її честь.

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
Самсон і Даліла	У переносному значенні Самсон – полонений велетень; Даліла – підступна жінка.	Самсон – герой біблійної легенди, ізраїльтянин, що одружився з Далілою, дівчиною з ворожого племені філістимлян. Самсон мав надзвичайну силу, що страшила загарбників-філістимлян. Даліла, яка вивідала, що сила Самсона міститься у його волоссі, під час сну обстригла свого чоловіка і віддала його в руки філістимлян. Полоненому Самсону викололи очі. Та коли у нього відросло волосся, відновилася його чудесна сила, і він зруйнував будівлю, в яку його ув'язнили. Під руїнами загинуло багато ворогів і сам герой.
Давид і Голіаф	Про неспівмірність порівнюваного часто слугує для вказівки на протистояння дуже різних за силою суперників; несподівану перемогу тих, хто вважалися приреченими на поразку.	У біблійній Першій книзі Самуїлової (1, 17) розповідається, як юний цар Ізраїлю Давид перемаг у двобої набагато сильнішого за нього філістимлянина Голіафа. Давидові допомогло те, що він ужив важку прашу (своєрідну рогатку), а його супротивник розраховував лише на силу своїх м'язів.
Соломонове рішення, Суд Соломона Мудрий як Соломон	Мудре, справедливе рішення.	Соломон мудрий Цар Ізраїльсько-Іудейської держави (X ст. до н. е.), яка досягла в часи його правління найвищої могутності. У Біблії та в середньовічних східних легендах Соломон – справедливий правитель, якому приписується багато мудрих судових рішень (звідси крилатий вислів «суд Соломона»).
Чудо Вероніки	Про щось незвичайне, неймовірне.	За християнською легендою, Вероніка подала Ісусові, що йшов з хрестом на страту, рушник, щоб він обтер піт з обличчя. На полотні нібито відбився «нерукотворний образ» Христа. Вероніка пізніше була канонізована (причислена до святих) церквою, а вся ця подія дістала назву «чуда святої Вероніки».
Посилати від Понтія до Пилата	Відкладання якоїсь справи, тяганина	Як відомо з Євангельської історії, схопленого Ісуса Христа спочатку привели до римського прокуратора Понтія Пилата, який відправив бранця до правителя Галілеї Ірода, а той – знову до Пилата. Ім'я Ірода згодом зникло, два компоненти власної назви Понтій Пилат почали сприйматися як дві різних назви.

Фразеологізми з антропонімами біблійного походження у своєму складі є різними за структурно-семантичними особливостями. Більшість таких ФО побудована за моделлю словосполучень і представлена субстантивними, тобто іменниковими, бібліофраземами. Деякі субстантивні ФО з біблійними антропонімами характеризуються розподільними значеннями, яке формується за рахунок поєднання двох бібліонімів у формі називного відмінка *Адам і Єва, Каїн і Авель, Марфа і Марія, Давид і Голіаф, Самсон і Даліла*.

Проведене дослідження, засвідчило, що основний тип переосмислення – метафора, метафоризація власних назв відбувається на основі подібності до вчинків біблійних персонажів. Наявність антропонімів сприяє більшій експресивності цього типу одиниць.

Як зазначають дослідники, ад’єктивні (прикметникові) ФО з бібліонімами мають загальне значення якісної характеристики особи чи предмета. Вони утворювалися внаслідок експресивно-афористичного згортання біблійного сюжету. Образність тут виникає саме завдяки ономастичному компоненту [7, с. 17]. Наприклад, *бідний як Іов на гноїщі, чистий як Йосиф, підлий як Іуда, мудрий як Соломон, сміливий як святий Петро*.

Власне дієслівні ФО з біблійним ономастичним компонентом мають значення дії або стану: *скину з себе ветхого Адама, мати Христа у душі, дрижить як Каїн, жахається як жид Христа, зрікся як Іуда*.

Адвербіальні (прислівникові) ФО вживаються для характеристики обставин, за яких протікає дія в якісному чи в кількісному значенні. Вони позначають час – *за часів Адама*, спосіб дії – *жити Валтасаром, у костюмі Єви*.

3.2. Топоніми та відтопонімні прикметники у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Фразеотвірну активність виявляють і топоніми, пов’язані з певними біблійними сюжетами. Вони представлені у нашому фактичному матеріалі у

меншій кількості, проте також є досить частотними. Спостереження свідчать, що найвищу фразеотвірну активність маю топонім *Вавилон*, *Єгипет*.

Топоніми біблійного походження зберігають тісний зв'язок з тією місцевістю, що називається. Продемонструємо заявлене на прикладах:

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
<i>Вавилон</i>	Вживається у значенні: місто розкоші і розпусти, повне спокус.	Назва стародавнього міста у Месопотамії. В Апокаліпсисі про нього сказано: «...Місто велике», що «ярим вином блуду напоїло всі народи» (14, 8).
<i>Вавилонська вежа</i>	Вживається на означення справи, яка ніколи не буде завершена	Вираз походить з біблійного міфа про те, як люди намагалися побудувати у Вавилоні вежу, що сягала б неба.
<i>Вавилонське стовпотворіння</i>	збіговисько, шум, розгардіяш, безладдя, хаос (у тому ж значенні іноді вживається слово «Вавилон»).	Розгніваний таким зухвальством, Бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти одне одного, і будівництво невдовзі було припинене (Буття, 11, 1–9).
<i>Вавилонський полон</i>	Вживається як синонім до понять «рабство», «неволя», «пригнічення».	Вираз походить з Біблії (Псалом 136), де розповідається, що іудеї, перебуваючи у вавилонському полоні, із слізьми згадували свою батьківщину.
<i>Єгипетська неволя</i>	Вживається у значенні: тяжка підневільна праця, залежність, рабство.	Вираз виник з біблійного оповідання про надзвичайно тяжке становище іудеїв під час перебування їх в єгипетському полоні (Ісход, 1, 13–14).
<i>Єгипетська робота</i>	Вислів уживається в значенні: виснажуюча, каторжна праця.	Походить з біблійного оповідання про дуже важку фізичну працю, яку виконували іудеї, перебуваючи в єгипетському полоні (Ісход, 1, 11, 13–14).
<i>Вифлєсмська зоря</i>	надійний дороговказ	За Євангелієм, коли народився Ісус, троє царів з різних країн вирушили до Вифлєсма з дарами. Дорогу їм вказувала зоря, яка зупинилася саме над тим місцем, де в яслах лежав новонароджений Ісус (Матв., 2, 9).
<i>Ієрихонська труба. Ієрихонські мури</i>	Вживається у значенні: потужний, оглушливий звук; гучний голос.	Вирази походять з біблійного міфа. Іудеї після виходу з єгипетського полону на своєму шляху в Палестину обложили місто Ієрихон (Єрихон). Зруйнувати велетенські укріплення міста не було можливості, та від звуку священних труб ієрихонські мури впали самі. Завдяки цьому чуду місто було взяте (Книга Ієуса Навіна, 6).
<i>Кари єгипетські.</i>	великі нещастя	Вираз походить з біблійного міфа про десять кар, яким Бог піддав Єгипет за відмову фараона звільнити іудеїв з

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
		полону: перетворив воду в кров, наслав жаб, комах, моровицю та ін. (Исход, 7, 20–21 і далі).
<i>Тьма єгипетська</i>	безпросвітна темрява	Одна з так званих «кар єгипетських», насланих, за біблійним переказом, на Єгипет за знущання над іудеями: «І сказав господь Мойсеєві: простягни руку твою до неба, і нехай буде тьма на землі Єгипетській, темрява, в якій ходитимуть помацки. І простяг Мойсей руку свою до неба, і стала густа темрява по всій землі Єгипетській три дні» (Исход, 10, 21–22).
<i>Плач на ріках вавилонських</i>	жаль за чимсь, безповоротно втраченим	Біблійний вираз, пов'язаний із змістом 136-го псалма, в якому розповідається про поневіряння іудеїв у вавилонському полоні: «На ріках вавилонських, там сиділи ми і плакали, згадуючи про Сіон».
Содом і Гоморра	розпуста; безладдя, хаос.	Староєврейські міста; за біблійним міфом, зруйновані богом за гріхи їхніх мешканців (Буття, 19, 24–25).

3.3. Урбаноніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Урбаноніми – це різновид топоніма; власна назва будь-якого топографічного об'єкта в межах міста. Наше дослідження виявило поодинокі фразеологічні одиниці з урбанонімами *Голгофа* і *Гетсиманський сад*.

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
Голгофа Голгофа Іти на Голгофу	страждання, муки (моральні та фізичні), подвижництво	Горб в околицях Єрусалима, де, за євангельським міфом, був розп'ятий на хресті Ісус.
Гетсиманський сад Гетсиманський сад,	Про місце глибоких душевних мук.	Образно цим висловом називають “місце останньої молитви перед стратою; останні години перед арештом і смертю”.

3.4. Теоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Дослідниця лексики релігійного стилю Лариса Шевченко називає лексеми, які використовуються у Біблії для найменування **Бога**: *Бог-Отець, Саваоф, Єгова, Небесний Отець, Всевидячий, Господь, Творець*, а також їх займенникові відповідники. Для найменування **Ісуса Христа**: *Божий Син, Спаситель, Месія, Пророк, Пастир добрий, Богочоловік, Син людський*. Привертають увагу фразеологізми з номенами *Христос* та *Ісус*, які символізують найкращі моральні риси. Нами виявлено поодинокі фразеологічні одиниці з компонентами-теонімами:

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
<i>Месія</i>	Найчастіше вживається з іронічним значенням для характеристики тих, хто прагне змінити світ, не маючи для цього ні даних, ні можливостей.	У віруваннях іудеїв «спаситель», який начебто буде посланий богом для знищення зла на землі і встановлення «царства божого». Уявлення про месію як про «божественного суддю живих і мертвих» лягло в основу вчення про Христа.
<i>І суха волосина не спаде з голови без волі Всевидячого; Без волі Божої і волос не спаде</i>	Оберігати когось, не завдавати комусь ніякої шкоди.	Такі слова говорить своїм однодумцям апостол Павло, коли вони потрапили в сильну бурю під час подорожі до Риму. «Тому-то благаю вас їжу прийняти, бо це на рятунок вам буде, – бо жодному з вас <i>не спаде з голови й волосина</i> » [Дії 27 : 34].
<i>Віддати Богу душу</i>	Померти	
<i>Віддати кесарю кесарево, а Богові Боже</i>	Використовується для підтвердження ситуації «кожному своє».	Фарисеї прагнули звинуватити Ісуса в бунтарському ставленні до римського уряду й закону, віддати Його до рук Пилата (<i>див. : умити руки</i>). Однак Христос майстерно доводить різницю між релігією та політикою. Він попросив принести монету, на якій був зображений кесар (імператор), і сказав: « <i>Віддайте кесарево – кесареві, а Богові – Боже</i> » [Марка 12 : 17]. Це означало, що громадяни повинні бути законопослушні, підкорятися своєму уряду й імператорові, але віддавати їм не більше, ніж потрібно. Божі почесті сюди не входили. На це міг претендувати лише Господь.
<i>кара Господня</i>	покарання Богом (Господом) своїх рабів за вчинені гріхи;	Здавна вірили в Божі насланні з Неба, передусім у вигляді блискавки й грому; це вважалося Божою ласкою і Божим

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
1	2	3
		милосердям, тому казали: «Загорілося від Божої ласки», «Убили Божою ласкою», «Запалить свічку та моліться, дітки! Божа милість заходить»; знаряддям Божої кари вважалися також гадюки.
<i>кара Божя</i>		Божа кара – ще назва звичаю, який полягав у випробуванні винуватця вогнем, водою, залізом або через двобій; наприклад, жінку, звинувачену у чарівництві, кидали в озеро чи річку: якщо вона плавала в воді, то це була відьма, якщо тонула, – невинна; фразеологізм: <i>[чїста] ка́ра Бо́жа (Госпо́дня)</i> – уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь; горе, нещастя, напасть.
<i>невинний як Христос</i>	зовсім безневинний [ФСЛГ 1990, с. 139];	БФО виникла на основі вчинків Ісуса Христа, має узагальнене значення.
<i>Чесний як Христос</i>	Бездоганно чесний, правдивий [ФСЛГ 1990, с. 139],	БФО виникла на основі вчинків Ісуса Христа, має узагальнене значення.
<i>Пришестя Христове</i>	Подія, що сповнить месійні пророцтва Ісуса Христа.	Перше Пришестя – прийняття образу людини Ісусом Христом. Друге Пришестя Ісуса Христа - у християнстві, очікуване повернення Ісуса Христа з неба на землю.
<i>Явлення Христа народові</i>	Говорять, коли несподіванка є аж надто вражаючою.	
<i>Прихід Месії</i>	знищення зла на землі і встановлення Царства Божого	У віруючих іудеїв – Спаситель, який був посланий Богом для знищення зла на землі і встановлення Царства Божого. Уявлення про Божественного суддю живих і мертвих лягло в основу вчення про Христа.
<i>Мамон (Мамона). Служити Мамоні</i>	У сучасній мові «мамона» – синонім багатства; «служити мамоні» – прагнути до збагачення, дбати лише про матеріальні цінності, грубу насолоду.	У Євангелії багато разів згадується ім'я Мамона – сирійського бога багатства (наприклад, «Не можете служити богу і мамоні», Матф., 6, 24).

3.5. Агіоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Агіоніми – ім'я святого, один із видів власної назви. Приклади агіонімів в українській мові: *Іван Хреститель, Микола Чудотворець, Юрій Змієборець, Діва Марія, Варвара Великомучениця, Андрій Первозваний, Антоній і Феодосій Печерські*. Агіонім слугує для найменування осіб чи об'єктів, на яких лежить Божа

благодать або святість через чин прославлення чи посвячення. До святих належать апостоли, пророки та патріархи, мученики, ті, що постраждали за Христа. В українській мові традиційно продуктивним є вживання в структурі фразеологічних бібліонімів таких агіонімів, як *Петро, Микола, Юрій, Варвара*. У Словнику фразеологізмів української мови виявлено фразеологічний бібліонім із компонентами – власними іменами, що співвідносяться з агіонімним *не до Петра, а до Різдва* [СФУМ, 500]; *не все в середу (неділю) Петра*, у своєму складі має агіонім *Петро*, який є відомим християнським святим – учнем Ісуса Христа. Зафіксовано фразеологічну одиницю й і з негативною конотацією:

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
Відректися, як Петро від Христа	Про зрадницьку поведінку кого-небудь.	У той час, коли Христос стояв перед судом синедріону, Петрові довелося пройти через важкі випробування. Тричі в нього була можливість підтримати Господа, однак Петро клявся і божився, що не знає Його. Клятьба в давній Юдеї вважалася вагомим доказом невинності, юридично узаконеної. Коли Петро втретє відрікся від Христа, тієї миті заспівав півень, сповіщаючи про світанок (звідси, імовірно, і <i>треті півні</i>). «І згадав Петро сказане слово Ісусове: «Перш, ніж заспіває півень, – <i>відречешся</i> ти <i>тричі</i> від Мене ...» [Матвія 26 : 75].
Перетворити Савла в Павла	Різко змінити свої переконання, стаючи проповідником того, що раніше заперечувала чи навіть засуджувала	Більшість біблеїстів зазначають, що Савло мав два імені: одне – єврейське, а інше – латинське. Оскільки він належав до племені Веніамина, під час обрізання йому дали ім'я Савло (Саул), яке, мабуть, було поширеним у цьому племені на згадку про першого юдейського царя. Як римський громадянин, він також мав і латинське ім'я Павло. Для євреїв того часу було цілком звично мати два імені, одне єврейське, інше латинське чи грецьке, між якими часто була певна співзвучність, і які поєднувалися точно так, як це зробив у своєму тексті святий Лука: «Савло, він же й Павло» («Saulos ho kai Paulos»). Савло був прихильником Мойсея, палаючи ненавистю до християн. Але одного разу з ним трапилася пригода – він втратив зір, а Ісус Христос йому допоміг повернути зір. З того часу він став проповідувати ідеї Ісуса Христа і із Савла став апостолом Павлом.

3.6. Демоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Демоніми – це власні назви демонів (нижчих і злих божеств). Нам вдалося зафіксувати одну таку фразеологічну одиницю.

БФО	Словникове тлумачення	Біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення БФО
<i>Антихристова печать</i>	Тавро всього гріховного, того, що суперечить певним нормам, загальнолюдським цінностям.	Антихрист – посланець диявола, що з'явиться незадовго до встановлення Царства Божого на землі. Пророцтво свідчить, що більшість народів, які поклонялися сатані, зображували його в образі звіра. Цей «звір» буде примушувати людей схилитися перед ним і віддавати всі почесті, яких вартий тільки Господь. Антихрист зобов'язуватиме людей поставити на правій руці або на лобі відповідну печать як свідощтво визнання «звіра». «І зробила вона, щоб усім – малим і великим, багатим і вбогим, вільним і рабам – було дано знамено на їхню правицю або на їхні чола» [Об'явлення 13 : 16].

Висновки до Розділу III

Здійснений аналіз використання онімної лексики в БФО дозволяє зробити такі висновки:

Оніми в фразеологізмах біблійного походження постають маркерами біблійності. Антропоніми і топоніми виконують у складі ФО інформативну функцію, репрезентуючи тісний зв'язок фразеологізму з Біблією.

Усі розглянуті фразеологічні одиниці співвідносяться з християнськими прецедентними текстами, але в процесі своєї концептуалізації в мові можуть втрачати зв'язок із ними і пов'язуватися носіями мови з народними переказами, апокрифічними легендами, ставати елементами мовної гри тощо. Це дозволяє розглядати фразеологізми з біблійним ономастичним компонентом, поділивши їх на центральні образи, які відображають найголовніші біблійні сюжети, і периферійні, які розвивають біблійний образ і є народною інтерпретацією біблійного переказу, свого роду травестією чи переосмисленням релігійного тексту.

ВИСНОВКИ

Здійснений у магістерському дослідженні аналіз біблійних фразеологічних одиниць дає підстави зробити такі висновки:

Змістове багатство й естетична довершеність біблійних текстів сприяли процесу фразеологізації їх окремих фрагментів. Біблія стала джерелом виникнення великої кількості конотованих лексем та фразеологічних одиниць.

Біблійні фразеологічні одиниці є особливим типом лінгвальних одиниць, що виформовують окрему підсистему у фразеологічній системі української мови. Біблійну фразеологічну одиницю потрактуємо як прямо або опосередковано запозичені з Біблії повністю асимільовані сталі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені семантичною сталістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів.

У біблійно маркованих фразеологізмах інтегруються вербальний і невербальний способи передачі інформації. Семантичне декодування фразеологічних одиниць біблійного походження потребує залучення фонових знань, які необхідні з метою виявлення зв'язків цих одиниць з образами та сюжетами Біблії. Кожний біблійний фразеологізм – це культурний текст, «згорнутий» в словосполучення чи речення. Індивідуальні фонові знання комунікантів слугують засобом розгортання підтексту в текст, допомагають декодувати сюжет Біблії, прихований у фразеологічній одиниці.

Кожен біблійно маркований фразеологізм завжди репрезентує позатекстову реальність, яка сприймається відповідно до обізнаності реципієнта, до його загальнокультурного рівня. Фонова інформація слугує мотивувальним контекстом для тлумачення семантики фразеологічної одиниці біблійного походження, декодування вербально невиражених відомостей, закладених у внутрішній формі фразеологізму.

Біблійні фразеологічні одиниці сучасної української мови мають різний рівень спорідненості із текстом першоджерела. Існують ФО, які перенесені в мову безпосередньо із тексту Біблії, це так звані цитатні біблійні фразеологічні

одиниці. Значний шар ФО біблійного походження, що функціонують у сучасній українській мові, складають бібліофрази, які лиш віддалено пов'язані із текстом Біблії. Вони виникають на базі біблійних образів та ситуацій шляхом їх переосмислення.

Зібраний фактичний матеріал систематизовано, упорядковано та погруповано за генетичним, семантичним, структурно-граматичним принципами та аксіологічною характеристикою.

Дослідження біблійних фразеологічних одиниць у генетичному аспекті розкриває процес їх утворення, який постає на основі біблійного тексту через подібність за внутрішньою формою; у результаті набуття нового фразеологічного значення; шляхом запозичення безпосередньо з тексту Біблії, де вони вже усталилися як ФО. Спостережень засвідчують, що найбільша кількість фразеологічних бібліїзмів прийшла в українську мову саме останнім шляхом.

Семантичний аспект дослідження БФО засвідчив вживання досліджуваних одиниць і у прямому, і переносному значеннях. Метафоричне значення фразеологізмів – яскравий вияв динаміки фразеологічної системи української мови.

Дослідження БФО у структурно-граматичному аспекті дає змогу виокремити звороти, співвідносні зі словосполученнями, і звороти, співвідносні з реченням.

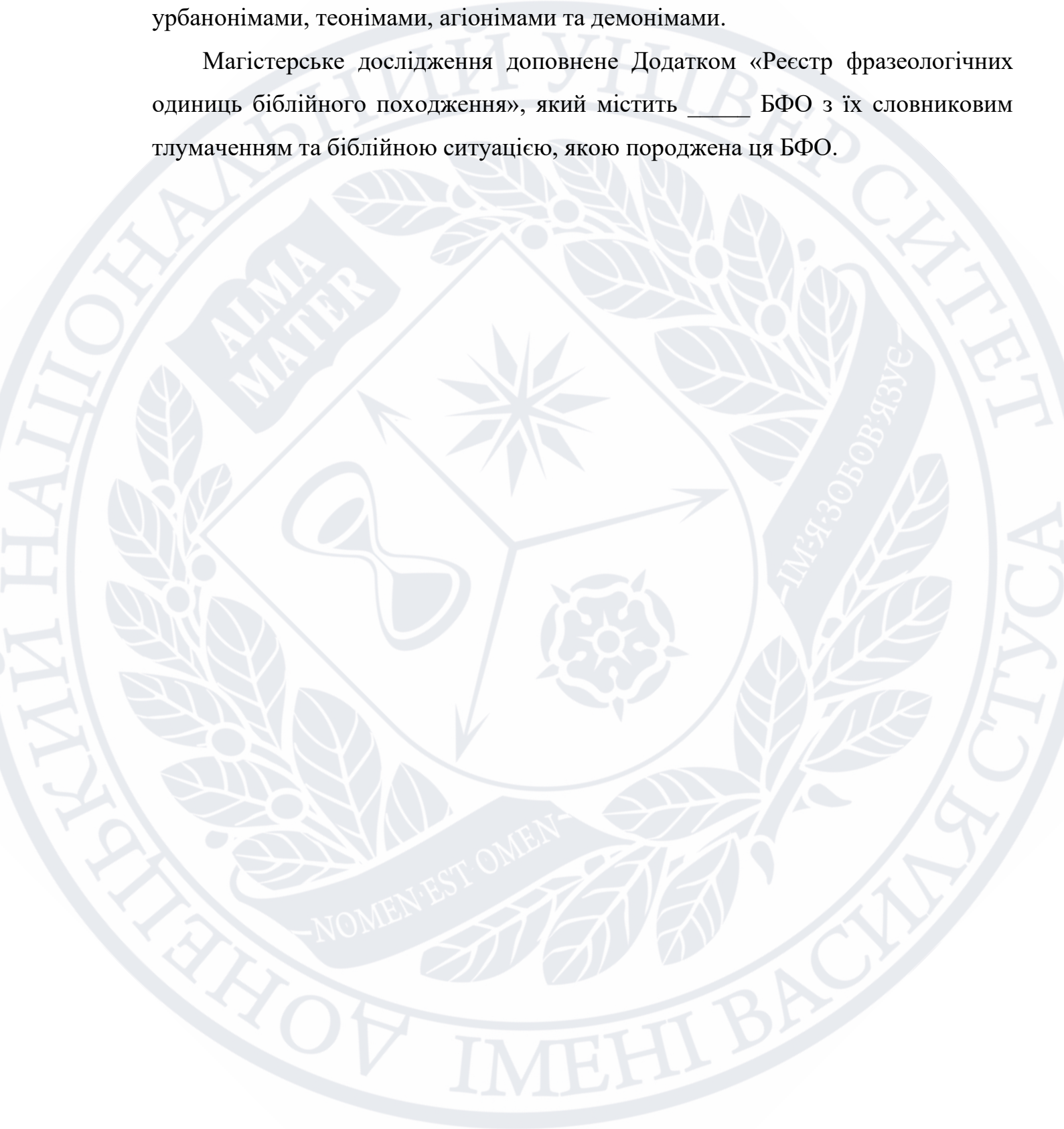
Враховуючи частиномовне значення ФО, результати магістерського дослідження дають підстави стверджувати, що переважають іменникові, дієслівні та прислівникові БФО, на периферії опинилися вигуківі та займенникові БФО.

БФО властиві семантична та стилістична маркованість, підвищена експресивність. Фразеологізми біблійного походження в українській мові іноді вживані в іронічних, жартівливих контекстах, не зберігають при цьому зв'язку з морально-етичною, дидактичною сферою, уподібнюючись з функціональної погляду до фразеологізмів небіблійного походження.

Виявлено, що особливою фразеотвірною продуктивністю у фразеологізмах біблійного походження володіють оніми. Вони постають маркерами біблійності. Антропоніми і топоніми виконують у складі ФО інформативну функцію,

репрезентуючи тісний зв'язок фразеологізму з Біблією. Антропоніми представлені кількісно найактивнішою групою онімів. Крім того, у роботі розглянуто БФО з урбанонімами, теонімами, агіонімами та демонімами.

Магістерське дослідження доповнене Додатком «Реєстр фразеологічних одиниць біблійного походження», який містить БФО з їх словниковим тлумаченням та біблійною ситуацією, якою породжена ця БФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Список використаних джерел

1. **Коваль А. П.** Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К. : Либідь, 2001. 312 с.
2. **Коваль А. П., Коптілов В. В.** Крилаті вислови української літературної мови. 3-є доп. вид. К. : Ярославів Вал, 2011. 704 с.
3. **Коваль А.П., Коптілов В.В.** 1000 крилатих виразів української літературної мови: афоризми, літературні цитати, образні вирази. К. : Наукова думка, 1964. 676 с.
4. **Костів К.** Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. К.: Україна, 1995. 429 с.
5. **Медведєв Ф. П.** Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. [2-е вид., стереотип.]. Х. : Вища школа, 1982. 232 с.
6. **Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.].** – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).
7. **Слово Благовісті : Словник-довідник фразем біблійного походження / Ж. В. Колоїз, З. П. Бакум.** Кривий Ріг : Видавництво «І.В.І.», 2002. 195 с.
8. **Субботенко Ілля.** Фразеологізми і крилаті слова біблійного походження: Словник. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2014. 48 с.
9. **Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник/ укл. Л. П. Будівська, З. С. Сікорська.** Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. 76 с.
10. **Юрченко О. С., Івченко А. О.** Словник стійких народних порівнянь. Х.: Основа, 1993. 176 с.

II. Список використаної літератури

11. **Авксентьєв Л. Г.** Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1983. 136 с.
12. **Актуальні проблеми сучасної української лінгвістики / А. П. Загнітко.** Донецьк : вид-во Донецьк. ун-ту, 2002. 45 с.

13. **Бабич Н.** «Сила Божа» в народній фразеології. Урок української. 2002. № 2. С. 28-29.
14. **Бабич Н.** «Сила Божа» в народній фразеології. Урок української. 2002. № 2. С. 28–29.
15. **Ботвин Т.М.** Українські переклади Біблії XIX–XX ст: лінгвокультурологічний аспект : доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2020. 198 с.
16. **Важеніна Олена, Державець Тетяна.** Фразеотвірна функція онімів біблійного походження. *International scientific-practical conference “Science, education and technology: trends, challenges, prospects” : conference proceedings (Aarhus, Denmark, September 2, 2023)*. Aarhus, Denmark: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. 59 pages. P. 20–23.
17. **Важеніна Олена, Державець Тетяна.** Фонові знання як важливий чинник декодування семантики біблійних фразеологізмів. *International scientific-practical conference “Current issues of science, education and society” : conference proceedings (Tampere, Finland, November 14, 2023)*. Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. 109 pages. P. 26–28.
18. **Важеніна О. Г.** Вплив контексту на реалізацію фразеологічного значення. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2003. Вип. 11. Ч. 2. С. 476–478.
19. **Вакарюк Р. В.** Біблійні фразеологізми у сучасній англійській мові: структурний, семантичний та когнітивний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Чернівці, Львів, 2021. 253 с.
20. **Вергалюк М. М.** Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування: дис. ... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія. К. 2021. 225 с.
21. **Вергалюк М. М.** Фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі Словника української мови в 11 томах. *Science and Education a New Dimension*. Philology, VII (56), Issue: 190, 2019 Feb. P. 53–55.

22. **Вергальок М. М.** Структурно-семантичні типи біблійних фразем в сучасній українській мові. *Проблеми зіставної семантики: збірник наукових статей*. К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 27–33.
23. **Вергальок М. М.** Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова: науково-теоретичний журнал / Ін-т Української мови НАН України*. Київ, 2020. Вип. 1 (73). С. 129–140.
24. **Гаманюк В., Мішеніна Т.** Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії*. 2019. Вип. 20. С. 29–54.
25. **Демський М. Т.** Деривація фразем на базі існуючих. *Українське мовознавство*. 1984. № 12. С. 90–98.
26. **Демський М. Т.** Українські фраземи й особливості їх творення. Львів-Краків-Париж : Просвіта, 1994. 64 с. (Попул. енциклопедія «Просвіти»).
27. **Денисюк В. В.** Адам в українській фразеології. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (1). С. 62–69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp2013_6_1_10.
28. **Денисюк В. В.** Роль сакральних текстів у засвоєнні біблійної фразеології. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2010. Вип. 509–511. С. 41–48. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf2010_509-511.
29. **Єщенко Т.А.** Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. К. : ВЦ “Академія”, 2009. 269 с.
30. **Жайворонок В. В.** Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посібн. для студ. ВНЗ. К. : Довіра, 2007. 262 с.
31. **Жуйкова М. В.** Динамічні процеси у фразеологічній системі східно-слов'янських мов : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.
32. **Загнітко А. П., Краснобаєва Ж. В.** Сучасна теолінгвістика: новітнє прочитання: рецензія на монографію Н. В. Піддубної «Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини

світ у (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.). *Лінгвістичні студії*. 2019. Вип. 38. С. 104–105.

33. **Загнітко А. П.** Лінгвістика тексту: Теорія і практикум : науково-навчальний посібник. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.
34. **Загнітко А. П., Богданова І. В.** Лінгвокультурологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів; за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 288 с.
35. **Зорівчак Р. П.** Біблеїзми у нашому мовленні. Кримська світлиця. 2006. № 38. С. 103.
36. **Каракуця О. М.** Фразеологізми української мови з компонентом *душа* (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 Українська мова). Харків, 2002. 19 с.
37. **Краснобаєва-Чорна Ж.** Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / за ред. А. П. Загнітка. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 203 с.
38. **Краснобаєва-Чорна Ж. В.** Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір : [монографія]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 410 с.
39. **Крупа М. П.** Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 432 с.
40. **Куза А.** Релігійна фразеологія як вияв Богоприсутності в сучасній українській публіцистиці (на прикладі творів Євгена Сверстюка). Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2012. Вип. 57. С. 125–135.
41. **Куза А. М.** Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 212 с.
42. **Кузь Галина.** Біблійна фразеологія з ономастичним компонентом у Лемківських говірках східної Словаччини. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 1 (43). 2020. С. 174–179.

43. **Лещенко Г. А.** Фонова інформація VS вертикальний контекст твору. *Гуманітарні науки*. 2017. № 3 (50). С. 31–34.
44. **Мацьків П. В.** Біблійні ойконіми. *Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відпов. ред. д.філол.н., проф. В. В. Німчук. К., 2006. Вип. 14. С. 67 – 71.*
45. **Мацьків П. В.** Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. К. ; Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
46. **Мороз О.** Фразеологічні одиниці з біблійним ономастичним компонентом у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць*. Донецьк: ДонНУ, 2000. Вип. 6. С. 305–310.
47. **Набока О. М.** Біблеїзми з Євангелія від Матвія в мові та мовленні (на матеріалі англomовних та газетних текстів). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Одеса, 2006. 18 с.
48. **Овчаренко І.** Євангельська фразеологія у зіставному аспекті. *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць*. Донецьк: ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 291–293.
49. **Пилипчук С.** Книга українського мудрослов'я. *Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Іван Франко : У 3-х т. 2-ге вид. Т. 1. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 8–16.*
50. **Піддубна Н. В.** Розбудова понятійного апарату теолінгвістики: бібліїзм, біблієма, біблійність, бібліонім. Лінгвістичні дослідження. Випуск 46. Харків, 2017. С. 100–107.
51. **Піддубна Н. В.** До питання про статус бібліїзмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; [редкол. : К. Ю. Голобородько (голов. ред.) та ін.]. Харків : ХНПУ, 2017. Вип. 45. С. 40–46.*
52. **Піддубна Н. В.** Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світ у (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : [переднє слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди]. Харків : Майдан, 2019. 448 с.

53. Піддубна Н. В. Біблізми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр.* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 47. С. 50–56.
54. Політило В. Роль лексики і фразеології біблійного походження в ораторському мовленні. *Християнство й українська мова : Матеріали наукової конференції*, Київ, 5–6 жовтня 2000 р. Львів : Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 27–35.
55. Пономаренко А. Ю. Семантичні особливості біблійних фразеологізмів української мови. *Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики: Тези Всеукраїнської наукової філологічної конференції*. Черкаси: ЧІТІ, 2001. С. 116–117.
56. Попович Н. Числівники у біблійних текстах. *Урок української*. 2002. № 2. С. 55–56.
57. Решетняк О. А. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі : дис. канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2015. 203 с. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 45. С. 40–46.
58. Решетняк О. А. Символема як один із репрезентантів біблійної картини світу. *Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство*. Т. 21. Вип. 19 (13). Дніпропетровськ, 2013. С. 163–169.
59. Савченко Л. В. Етнолінгвістична реконструкція фразеологізмів української мови : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Сімферополь, 2014. 598 с.
60. Сафронова О. В. Біблійні власні назви у складі ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць. *Мовознавство*. 1997. № 4–5. С. 52–57.
61. Сбітнєва І. Біблія – репрезент концептуальної картини світу. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Донецьк: ДонНУ, 2009. Вип. 18. С. 283–287.
62. Скаб М. Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри в сучасній українській літературі. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Т. 25 (64), № 2 (1). С. 232–237. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/032_skab.pdf

63. Скаб М. Біблія як лексикографічне джерело. *Завтра? Урок української*. 2002. № 2. С. 14–15.
64. Скаб М. В. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник. С. 107-114 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://surl.li/krvue>
65. Сологуб Н. Народні переосмислення біблійних образів. *Мовознавство: доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі україністів*. – Київ, 2002. С. 176–180.
66. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. К.: Знання, 2007. С.63-64.
67. Українська Біблія онлайн [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrbible.at.ua>
68. Федоренко В. Таємна Вечеря як сюжет у мистецтві та джерело фразеології (10 клас). *Дивослово*. 2006. № 4. С. 2–4.
69. Чікарькова М. Ю. Біблійний антропоцентризм та його роль у становленні європейської культури : автореф. дис. д-ра філософ. наук : 09.00.04. Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2011. 29 с.
70. Шевченко Л. Л. Біблія і становлення української літературної мови // *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 56–60.
71. Шевченко Лариса. Концептосфера «ОТЕЦЬ» у тексті Нового Завіту... *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2015. Вип. 21. С. 213–221.
72. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України. К., 1999

РЕЄСТР БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
1.	Агнець божий / Боже ягня / Божа вівця / божа овечка / Боже теля	Вживається з метою досягнення сатиричного ефекту при зображенні безвольних і нерозумних людей	Перші слова католицької молитви «Agnus Dei» (вівця божа). У християнській міфології — символ смирення і покірності.
2.	Адамове ребро / Адамове реберце	У сучасній мові «адамове ребро» — жартівливе найменування жінки	За біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2).
3.	Адамові діти	Рід людський	нащадки Адама («першої людини» на землі)
4.	Алчущі і жаждущі / голодні і спрагли	Люди, що дуже бажають чогось (іноді — пригноблені, знедолені)	Вираз із Євангелія (Матф., 5, 6). Первісне значення - голодні і спрагли.
5.	Альфа і омега	Початок і кінець, все, що є.	Альфа — перша, а омега — остання буква грецького алфавіту. Звідси й значення цього виразу: початок і кінець, все, що є. Походить вислів з Апокаліпсису, 1, 8: «Я єсмь альфа і омега, початок і кінець», — каже господь», і далі: «...Голос, ніби сурма, що говорив: «Я єсмь альфа і омега, перший і останній» (1, 10).
6.	Антихристова печать	Запеклий злочинець (вживається і як лайка); тавро запеклого злочинця	За християнськими віруваннями, антихрист — посланець диявола - очолить ворожі Христу сили перед встановленням царства божого на землі. В Апокаліпсисі з антихристом ототожнюється римський імператор Нерон, відомий своєю жорстокістю. Церква неодноразово іменувала антихристами своїх політичних противників. «Антихристова печать» («начертання звіра») — знак, яким антихрист нібито мітить своїх слуг. У переносному значенні антихрист — запеклий злочинець (вживається і як лайка).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
7.	Ангел Хранитель.	Про людину, яка охороняє, опікає когось, піклується про когось.	Святе Писання вчить, що істинні християни, діти Божі, знаходяться під охороною та опікою ангелів. Ангел означає «вісник, посланець». Біблія свідчить, що ангели були створені Отцем Небесним задовго до створення людини (див.: від Адама). Вони оточують Бога, допомагають Йому правити світом. Через них Господь допомагає окремим людям і навіть народам. «Бо Своїм ангелам Він наказав про тебе, щоб тебе пильнували на всіх дорогах твоїх» [Книга Псалмів 91 : 11].
8.	Апостол правди і науки	У переносному значенні апостол – провідник нових ідей.	Апостолами (від старогрецького – посланець) називались у перші століття існування християнства мандрівні проповідники. Євангельська легенда розповідає про дванадцять апостолів – учнів Христа (Матф., 10, 1-4).
9.	Безплідна смоковниця	Безплідною смоковицею називають (образливо) жінку, в якій немає дітей; вченого, який не досяг успіхів у своїй галузі; загалом – людину, яка нічого не створила.	Вислів "безплідна смоковниця" походить із розповіді про те, як Ісус, вертаючись із міста, зголоднів, побачив фігове дерево і підійшов до нього. Та плодів на дереві не було. І тоді він сказав: "Нехай плоду із тебе не буде ніколи повіки". І фігове дерево зараз усохло» (Матв., 21: 19).
10.	Берегти як зіницю ока Хранити паче ока	Надто пильно оберегати	Це була предемертна Мойсеєва пісня, який звертається до ізраїльтян, благаячи їх не відступати від Божих Заповідей, ділом і словом віддавати славу Господеві, бо «він Склея, а діло Його досконале, усі ж бо дороги Його справедливі, – Бог вірний, і кривди немає в ньому» [Повторення Закону 32 : 4]. Адаже саме Бог врятував синів Ізраїля від смерті під час виходу з Єгипту (див.: єгипетський полон), «... частка Господня – народ Його, Яків – відмірний уділ спадщини Його. Знайшов Він його на пустинній землі та в степу завивання пустельних гієн та й оточив, уважив Він за ним, зберігав Він його, як зіницю оту свого ока» [Повторення Закону 32 : 10].
11.	Бичі і скорпіони (рани і скорпіони)	У переносному значенні "бичі і скорпіони" (а ще кажуть "рани і скорпіони") – посилення гніту; муки, утиски.	Скорпіони — це канчуки з кількома "хвостами". На кінцях кожного "хвоста" прикріплювалися металеві палички, загострені, як жало скорпіона. Син царя Соломона Рехавіам (Ровоам) після смерті батька замислився над тим, як правити царством. Старійшини радили йому так: "Якщо ти сьогодні будеш рабом цьому народові, і будеш служити їм ... і говоритимеш їм добрі слова, то вони будуть тобі рабами по всі дні" (12: 7). Проте молодий цар відкинув поради старійшин і пішов радитися до

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
12.	Бідний, як Лазар	Про бідну нещасну людину	молодих, які вирости разом з ним. Вони сказали: «Так скажеш тому народові, що промовляв до тебе, говорячи: "Твій батько вчинив був тяжким наше ярмо, а ти дай полегшу нам". Отак скажеш до них: "Мій мізинець грубший за стегна мого батька! А тепер: мій батько наклав був на вас тяжке ярмо, а я додаю до вашого ярма! Батько мій карав вас бичами, а я каратиму вас скорпіонами!"» (12: 10—11).
13.	Блага вість	Радісна новина, звістка.	Вираз виник з Євангелія (Лука, 16, 20-21), з притчі про жебрака Лазара, який лежав у стругах біля воріт багатія і радий був би насититися хоч крихтами, що падають зі столу його.
14.	Благословенна ти поміж жонами / в жонах / між жонами	Вживається як найвища похвала жінці	Євангелія з грецького означає «блага вість», «добра новина», «радісна звістка». Так називається передовсім блага звістка про спасіння через Ісуса Христа. Христос – центр Благовістя. «Дух Господа Бога на мені, бо Господь помазав мене благовістити сумирним...» [Ісаї 61 : 1
15.	Блажен, іже і скоти милує	Про праведну людину, яка живе за Божими законами	За євангельського легендою, діву Марію — майбутню матір Христа — її родичка Єлисавета вітала так: «Благословенна ти між жонами, і благословен плід утроби твоєї» (Лука, 1, 42).
16.	Блаженний муж / Блажен муж, що не йде на раду нечестивих / Блажен муж, що за радою нечестивих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків	Часто вживається в літературній мові у прямому та переносному, іронічному, значеннях.	Цитата з біблійної книги Притчі Соломона, де сказано, що праведник піклується і про життя своєї худоби (12, 10). Вираз походить з Біблії, де сказано: «Блаженний муж, що не ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить» (Псалом 1, 1).
17.	Блаженні вбогі духом	Цей вислів здавна використовується мракобісами для «обгрунтування» вищості релігії над знанням, для вихвалювання темноти, смирення і сліпої віри як найвищих чеснот людини.	Слова з так званої «нагріної проповіді» міфічного Христа, наведені в Євангелії: «Блаженні вбогі духом, бо їм належить царство небесне» (Матф., 5, 3).
18.	Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть	Про людей, яким вдалося когось примирити.	У Нагріній проповіді є розділ, який зветься "Хто блаженний" ("хто носить в собі блаженство", "хто вгодний Богові"). Тут перераховується одинадцять можливостей бути блаженними. Серед них є такий вислів:

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
			"Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть" (Матв., 5:9).
19.	Блудна вівця "Заблудла (заблукана) вівця"	Про людину, яка порвала стосунки з тим колом осіб, до якого раніше належала або яка збилася з правильного життєвого шляху.	В Євангелії розповідається притча. У цій притчі Ісус Христос розповідає своїм послідовникам про людину, що мала стадо овець, одного разу одна з овець заблукала і пропала. Але господар, так як йому дорога кожна тварина стада, залишив інших і пішов на пошуки зниклої, розшукав її і приніс додому на плечах. У тексті Євангелія – це образний вислів про людину, яка може помилятися, але Бог дбає про її навернення: "Як вам здається: коли має який чоловік сто овець, а одна з них заблудить, то чи він не покине 99 у горах і не піде шукати заблудлої? І коли пошастить відшукати її, по правді кажу вам, що радіє за неї він більше, аніж за 99 незаблудлих. Так волі нема Отця нашого, що на небі, щоб загинув один із цих малих" (Матв., 18: 12-14). Вислів давно відірвався від тексту і вживається досить широко.
20.	Блудний син	Людина, що розкачалася у своїх помилках.	У євангельській притчі (Лука, 15, 11—32) розповідається про блудного сина, який, живучи розпусно, розтратив на чужині все, що мав. Убогий, голодний і хворий, повернувся він на батьківщину. З радістю зустрів його батько, одягнув у дороге вбрання і наказав закопати відгодоване теля.
21.	Божий дар	Певні вміння, які виявляються в чомусь; талант, видатні здібності, природне обдарування.	Ісус вчив як Той, що має владу, а не як книжники. Влада Христа – це не владний тон, а сила впливу на душі й серця людей. Його слово проходило в глибину душі і підкоряло людську совість. Такий вплив слова, сповненого Божественною силою, від Духа Святого. Дар Божий, який зігривається не тільки через вивчення істини, але насамперед сердечним життєвим її засвоєнням. Де це здійснюється, там слово набуває особливої переконливості, бо переходить від серця до серця. Звідси походить і влада слова над душами. «З цієї причини я нагадую тобі, щоб ти розігрівав <i>Божого дара</i> , який у тобі через покладання рук Моїх» [2 Тимофія 1 : 6]. Книжникам, які говорили й писали від ученості, не давалася така сила, вона не доходила до сердець людей.
22.	Віддати кесареви кесарю, а Боже Богів / Богів Божих (боже), а кесареві кесареві [віддати]	Вживається у випадках, коли хочуть сказати: віддати комусь (чомусь) належне.	За євангельською легендою, посланці фарисеїв запитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві (римському імператору). Ісус, вказуючи на зображення кесаря на динарі (монета), сказав: «Віддайте ж кесареві кесарю, а боже богів» (Матф., 22, 15—21). Слова ці, що

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
23.	Брат піднявся (повстав, пішов) на брата	Вираз характеризує запеклу ворожнечу (як сімейну, так і соціальну).	Видаються за свідчення безсторонності Ісуса, насправді є освяченням компромісу між церквою і державою. Вислів «піднявся (повстав, пішов) брат на брата» пов'язаний з біблійною легендою про вбивство Каїном свого брата Авеля: «...І коли вони були в полі, напав Каїн на Авеля, брата свого, і вбив його» (Буття, 4, 8).
24.	Брати / узяти] взяти] під крило	Захистити когось, опікуватися кимось.	Ісус, незадоволю до розп'яття, уже вкотре «плаче», побивається за Єрусалимом (нині столиця Ізраїля), показуючи тим самим глибоку любов до свого народу. Христу болить те, що жителі цього міста побили пророків і посланців Божих. Ісус хотів тримати ізраїльтян біля Себе, узяти «під своє крило», подарувати їм вічне щасливе життя, але вони не захотіли й відреклися від Нього: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків та каменуваш посланих до тебе! Скільки разів Я хотів зібрати дітей твоїх, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, – та ви не захотіли!» [Матвія 23 : 37].
25.	Будувати на піску / будуватися на піску /дім будувати на піску	Не маги обґрунтування, міцної основи під собою.	Пісок – уособлення фарисейської праведності, що позбавлена міцної основи. «А кожен, хто слухає цих Моїх слів, та їх не виконує, – подібний до чоловіка того необачного, що свій дім збудував на піску» [Матвія 7 : 26]. Дуже проста заява Ісуса Христа про те, що марно називати себе християнином, виконуючи Слово Боже лише про людське око. Як не можна будувати дім на піску, бо споруда зруйнується, так не можна бути справжнім віруючим, якщо не мати Слова Божого в серці.
26	Будьте мудрі, як змії, і кропки, як голуби	Керуйтеся розумом, але не втрачайте душевної чистоти і добросердності.	Повчаючи апостолів перед дорогою, Ісус каже: "Оце посилаю Я вас, як овець між вовки. <i>Будьте мудрі, як змії, і кропки, як голуби</i> " (Матв., 10: 16). Іншими словами – керуйтеся розумом, але не втрачайте душевної чистоти і добросердності. Звичайно цей вислів не видозмінюється, а вживається як цитата.
27	Будьте, як діти	Вживається в іронічному значенні, характеризуючи недоумкуватість і темноту.	Вираз походить з Євангелія, де наводяться слова Христа: «Істинно кажу вам, коли не навернетесь і не будете як діти, не ввійдете у царство небесне» (Матф., 18, 3).
28	Вавилон. Вавилонська вежа	1. Вживається на означення справи, яка ніколи не буде завершена.	Вираз походить з біблійного міфа про те, як люди намагалися побудувати у Вавилоні вежу, що сягала б неба. Розгніваний таким зухвальством, бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти один одного, і будівництво невдовзі було припинене (Буття, 11, 1--9).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
29	Вавилонський полон	2. Означає збіговисько, шум, розгاردіш, безладдя (у тому ж значенні іноді вживається слово «Вавілон»). Вживається як синонім до понять «рабство», «неволя», «пригнічення».	Вираз походить з Біблії (Псалом 136), де розповідається, що іудеї, перебуваючи у вавилонському полоні, із слізми згадували свою батьківщину. Після всесвітнього потопу (див.: всесвітній потоп) Ноеві нащадки (див.: Ноев ковчег) оселилися на одній території (нині Ірак). Бажаючи прославитися, вони сказали: «...побудуємо собі місто, і вежу, заввишки до небес, і зробимо собі ім'я» [Буття 11 : 4]. Таке рішення було відкритим бунтом проти Бога, проголошенням повної незалежності людини від свого Творця. Бог покарав бунтарів, давши їм різні мови, у результаті чого люди перестали розуміти одне одного. Запанував безлад, гармидер, метушня. Вони перестали будувати місто, ймення якому Вавилон, «бо там помішав Господь мову всієї землі. І розпорозив їх Господь по поверхні землі» [Буття 11 : 9].
30	Вавилонське стовпотворіння	Вавилонське стовпотворіння, адгер. Повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня. Вавилон (у перекладі з грецької означає «змішування») – велике й багате місто в Месопотамії.	Біблійний вираз, пов'язаний із змістом 136-го псалма, в якому розповідається про поневіряння іудеїв у вавилонському полоні: «На ріках вавилонських, там сиділи ми і плакали, згадуючи про Сіон».
31	Вавилонський полон / плач на ріках вавилонських	жаль за чимсь, безповоротно втраченим	Вираз походить з біблійної легенди про Валаама, ослиця якого одного разу заговорила людською мовою, протестуючи проти побоїв (Числа, 22).
32	Валаамова ослиця / Валаамова ослиця заговорила	Вживається найчастіше по відношенню до мовчазних і покірних людей, що несподівано починають обурюватись.	Вираз походить з Біблії (Книга пророка Даніїла, 5), де розповідається, що під час бенкету в халдейського царя Валтасара (Балтасара) таємнича рука нібито написала на стіні вогненні знаки, які вщували його загибель. Тієї ж ночі Валтасара було вбито.
33	Валтасарів бенкет, жити Валтасаром	жити весело, безтурботно, в той час як вже наявні грізні прикмети близького нещастя.	Убогими духом Ісус назвав людей, які усвідомлювали свою духовну залежність від Бога, покладалися на Нього: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» [Матвія 5 : 3].
34	Вбогий духом Ветхий Адам / скинути з себе ветхого Адама	Людина, яка в усьому визнає свою залежність від когось. Духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.	Вираз «ветхий Адам» походить з Послать апостола Павла до римлян (6, 6), ефесян (4, 22), колоссян (3, 9), де йому надається значення: грішна людина. Звідси «скинути з себе ветхого Адама» — духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
35	Взискуючіє града	Вислів "взискуючіє града" означає: ті, що праведно живуть. Звідси в переносному значенні – люди, які шукають кращих форм життя.	Це слова з Послання апостола Павла до іудеїв, цитовані церковнослов'янською мовою. Вислів "взискуючіє града" означає: ті, що праведно живуть.
36.	Вигнання з раю	Вираз цей був пересміслений; його стали вживати для характеристики безповоротної втрати чогось.	Вислів пов'язаний з біблійною легендою (Буття, 3). Після того, як Адам і Єва з'їли заборонений плід з дерева пізнання добра і зла, Бог в покарання за це вигнав їх з раю. Відтоді нібито і почалися всі нещастя людства.
37.	Вишити чашу до дна	Вживається у значенні: іти до кінця у якійсь важкій справі, перетерпіти усі неприємності.	Вислів походить з Біблії: «Устань, Єрусалиме, ти, що з руки господньої випив чашу гніву його, вихилив до дна чашу оп'яніння, осушив її» (Ісаія, 51, 17). Образ чаші страждання зустрічається також у Євангелії (Матф., 26, 39).
38	Ви світло для світу...	Про мудру, величну людину.	У Євангелії від Матвія в розділі "Завдання апостолів" Ісус так звертається до них: "Ви світло для світу... Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла..." (Євангеліє від Матвія, 9: 14–16).
39	Вифлєємська зоря Провідна зоря	Те, що скеровує кого-небудь у житті, визначає чию-небудь діяльність.	Побачивши на сході зорю, яка сповіщала про народження Ісуса, мудреці прибули до Єрусалима, щоб поклонитися Йому. До місця народження Месії їх провела «зоря, що на сході вони її бачили», і яка «йшла перед ними, прийшла і стала зверху, де дитячко було» [Матвія 2 : 9]
40	Від Адама / Від (з) Адама (і Єви) / за Адама / за часів Адама	Сива давнина, дуже віддалені часи.	За біблійною легендою, Адам – перша людина на землі, створена богом у шостий день творіння (Буття, 1).
41	Від альфи до омеги	Початок і кінець, все, що є.	Альфа – перша, а омега – остання буква грецького алфавіту. Звідси й значення цього виразу: початок і кінець, все, що є. Походить вислів з Апокаліпсису, 1, 8: «Я єсмь альфа і омега, початок і кінець», – каже господь», і далі: «...Голос, ніби сурма, що говорив: «Я єсмь альфа і омега, перший і останній» (1, 10).
42	Віддати (віддавати) Богу (Богові) душу	Померти.	Ніхто з людей не зміг би забрати життя в Сина Божого. Ісус контролював його до останньої миті, страждаючи розп'ятим на хресті (див.: розп'яти на хресті), і помер саме тоді, коли це повинно було звершитися, передавши дух у руки Отця Свого. «А Ісус знову голосом гучним скрикнув, – і духа віддав» [Матвія 27 : 50].

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
43	Відділяти кукіль від пшениці	Вживається у значенні: відокремлювати шкідливе від корисного, погане від хорошого.	Євангельський вираз з притчі про людину, що посіяла пшеницю. Вночі прийшов ворог і посіяв між пшеницею кукіль (старослов'янською мовою – плевель). Раби запропонували господареві вибрати кукіль, та він, боячись, щоб вони не зіпсували посівів пшениці, сказав: «Залиште рости те і те до жнив, а під час жнив я скажу женцям: зберіть насамперед кукіль і зв'яжіть його у в'язки, щоб спалити їх, а пшеницю зберіть у житницю мою» (Матф., 13, 24-30).
44	Від лукавого	Щось зайве, неправильне, шкідливе:	Ці слова з Нагірної проповіді: «А я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо підніжок для ніг Його це; ані Єрусалимом, бо він місто Царя великого; не клянись головою своєю, – бо навіть однієї волосинки ти не можеш учинити білою чи чорною. Ваше ж слово хай буде: "так-так", "ні-ні". А що більше над це, то те від лукавого» (Матв., 5: 34–37).
45	Відділяти овець від козлиць	Відділяти погане від хорошого.	Походить вислів із такого тексту: "Коли ж прийде Син Людський у славі Своїй, і всі Ангели з Ним, тоді Він засяде на престолі слави Своєї. І перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного їх, як відділяє вівчар овець від козлів. І поставить він вівці праворуч від Себе, а козлята – ліворуч" (Матв., 25: 31–33).
46	Віра без діла мертва	Вислів означає: тільки підкріплена ділом, практичними починаннями ідея набуває сили, стає плідною, дійовою.	Вислів з Євангелія: «Як тіло без духу мертво, так і віра без діла мертва» (Соборне послання апостола Іакова, 1, 20).
47	Віра горами двигас / віра гори рушить / гору з місця зрушити / перевернути (зрушити) / вернути гори	Вживаються ці слова як крилаті тоді, коли треба образно підтвердити думку — найбільші труднощі перемагаються вірою в правильність поставленої мети.	Походить із того місця в Євангелії, де учні питають Ісуса, чому вони не змогли вигнати демона з хлопця. Ісус відповідає: «Через ваше невірство. Бо поправді кажу вам: коли будете ви мати віру, хоч як зерно гірчичне, і гори оці скажете: "Переїди звідси туди", то й переїде вона, і нічого не матимете неможливого! Цей же рід не виходить інакше, як тільки молитвою й постом» (Матв., 17: 20-21).
48	Вічний сон	Смерть	Вислів походить з біблійної Книги пророка Іеремії: «І напою доп'яна князів його і мудреців його, воєначальників його, градоправителів його і работорців його, і заснуть вони сном вічним, і не прокинуться...» (51, 57).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
49.	Влада темряви	Вживається на позначення відсталості, жорстокості звичаїв та забобонності дореволюційного села.	Вислів походить з Євангелія, де міфічний Христос так звертається до первосвящеників: «Щодня бував я з вами в храмі, і ви не знімали на мене рук, але тепер ваш час і влада темряви» (Лука, 22, 53).
50	Влити нове вино в старі міхи	Вживається для протиставлення нового змісту і старій форми явищ, творів літератури, мистецтва та ін.	Вислів походить з Євангелія: «Не вливають вина нового в міхи старі; а то прориваються міхи, і вино витікає, і міхи пропадають» (Матф., 9, 17).
51	Вигнання з раю	Вислів "вигнання з раю" також став крилатим: означає він безповоротну втрату чогось.	Бог зробив Адаму та Єві одяг зі шкур і вигнав їх із раю, а на сторожі поставив херувима з вогненным мечем, щоб стерегти дорогу до дерева життя" (3: 24).
52	Втрачений рай; вигнання з раю	Остаточно знищити, ліквідувати щось, когось.	Викриваючи лицемірство фарисеїв, Ісус сказав: «Усяка рослина, яку посадив не Отець Мій Небесний, буде вирвана з коренем» [Матвія 15 : 13]. Фарисеї, дії і вчинки яких суперечили Божому вченню, – це і є ті «рослини, що не «посаджені» Господом, а тому не мали права на існування.
53	Вирвати з коренем.	Зазнати багато горя, настраждатися	Зрозумівши, що воля Отця має бути виконана будь-якою ціною (див.: хай помине ця чаша), Ісус, вийшовши в друге до Гетсиманського саду, виявляє смиренність зі Свого долею: «Отче Мій, як ця чаша не може минути Мене, щоб не пити її, – нехай станеться воля Твоя» [Матвія 26 : 42]. Перед самим розп'яттям Ісусу «дали пити вино із гіркою змішане» [Матвія 27 : 34], тобто вино, яке було запровлене дуже гіркою миррою й мало знечудити болі розп'ятого.
54	Випити чашу до дна / випити гірку чашу / випити гіркої / випити гіркотну чашу / випити / випивати / (пити) гірку / гіркотну (повну) чашу, (повний) ківш (лиха) до краю (до дна)]	Те, що скеровує кого-небудь у житті, визначає чиню-небудь діяльність.	Побачивши на сході зорю, яка сповіщала про народження Ісуса, мудреці прибули до Єрусалима, щоб поклонитися Йому. До місяця народження Месії їх провела «зоря, що на сході вони її бачили», і яка «йшла перед ними, прийшла і стала зверху, де дитячко було» [Матвія 2 : 9]
55	Вифлиемська зоря	Вживається для характеристики лицемірної людини, яка під маскою добродетельності приховує злі наміри.	Вираз походить з Євангелія: «Бережіться лжепророків, які приходять до вас у овечій одежі, а всередині є вовками хижими» (Матф., 7, 15).
56	Вовк в овечій одежі / вовк в овечій шкурі	У сучасній мові цей вираз переосмислюється і є синонімом до понять «основа», «грунт».	В євангельській притчі розповідається, що камінь, який будівники спочатку відкинули, зрештою був покладений «во главу угла», тобто став однією з основ будови (Матф., 21, 42).
57	Во главу угла		

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
58	Вогненні слова / (Валтасарів бенкет) /	Вирази «Валтасарів бенкет», «жити Валтасаром» означають: жити весело, безтурботно, в той час як вже наявні грізні прикмети близького нещастя.	Вираз походить з Біблії (Книга пророка Даниїла, 5), де розповідається, що під час бенкету в халдейського царя Валтасара (Валтасара) таємнича рука нібито написала на стіні вогненні знаки, які вщували його загибель. Тієї ж ночі Валтасара було вбито. Валтасар був останнім вавилонським царем. У ту ніч, коли Вавилон мали взяти перси, він влаштував пишній бенкет для тисячі своїх вельмож. У "Книзі пророка Даниїла" так описано цей бенкет: "Коли вино опанувало розум, Валтасар наказав принести золотий та срібний посуд, який вінів був його батько Навуходоносор із храму, що в Єрусалимі, щоб із нього пили цар та вельможі його, його жінки та його наложниці. Тоді принесли золотий посуд, що винесли з храму Божого дому, що в Єрусалимі, і пили з них цар та вельможі його, жінки його та його наложниці. Пили вони вино й славили богів золотих та срібних, мідяних, залізних, дерев'яних та камінних" (5: 2–4). Це було святотатство — осквернення речей, що належали чужій вірі, чужому храмові. "Аж ось тієї хвилини, — говориться далі в книзі, — вийшли пальці людської руки, і писали навпроти свічника на вапні стіни царського палацу, і цар бачив зарис руки, що писала" (5: 5). Слова, написані таємничою рукою, були незрозумілими.
59	Писати вогненні слова	Вираз «писати вогненні слова» вживається у значенні: попереджати про нещастя, вщувати щось недобре.	Цар наказав привести вавилонських мудреців, щоб вони розглумачили написане. Того, хто зумів це зробити, Валтасар пообіцяв зробити третім володарем свого царства. Та ніхто з вавилонських мудреців не зумів пояснити таємничого напису, і цар дуже розгнівався на них. Тим часом прийшла до бенкетуючих цариця і розповіла про Даниїла, полоненого іудея, дуже мудру людину. Коли до Валтасара привели Даниїла, цар сказав йому: "Якщо можеш прочитати це писання і розповісти мені його розв'язку, то зодягнеш пурпур, а золотий ланцюг — на твою шию, і ти будеш третім володарем царства" (5: 16). Даниїл відповів цареві, щоб той залишив собі всі ці дари, а напис він прочитає і пояснить його значення. Слова "мене, мене, текел, упарсін" означають "пораховане, пораховане, поважене і поділене", а розуміти їх треба так: Валтасар буде вбитий, а його царство буде поділене між персами та мідянами. З біблійною лаконічністю останнє речення цього розділу свідчить: "Тієї ж ночі був забитий Валтасар, цар халдейський" (5: 30).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
60	Возсіяло світло	У сучасній літературній мові вживається з іронічним значенням для характеристики негативних явищ.	Євангельський вираз (Матф., 4, 16).
61	Воскресіння Лазаря	Значення виразу: вилучення після тяжкої хвороби; відновлення чогось старого, забутого; оновлення після занепаду (політичного, морального і т. д.).	Вираз походить з євангельської легенди. В ній розповідається про те, що Ісус начебто воскресив Лазаря ка четвертий день після смерті (Іоанн, 11, 38-44).
62	В поті чола (лиця)	Здобувати щось тяжкою працею, з великими труднощами.	Найсуворіше покарання чекало на Адама: «За те, що ти послухав голосу жінки своєї та їв з того дерева, що Я наказав був тобі, говорячи: "Від нього не їж", – проклята через тебе земля! Ти в скорботі будеш їсти від неї всі дні свого життя. Тернину й осот вона буде родити тобі, і ти будеш їсти траву польову. У поті <i>своєї</i> лиця ти їстимеш хліб, аж поки не вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порох, – і до пороху повернешся» (3: 17-19).
63	Всесвітній потоп	Уживають, коли йдеться про велику зливу (це жартівливе вживання), а насамперед тоді, коли йдеться про величезну катастрофу, стихійне лихо.	<p>Ной – нащадок Адама (якщо вважати Адама першим, то в ряду його нащадків Ной –десятий). Він праведник (тобто людина, що прожила свій вік чесно, була смиренною і покірною Богові), єдиний обранець Бога серед людей, які на той час насаляли землю. Його вік такий же довгелезний, як і всіх його предків: Ною було 500 років, коли у нього народилися сини, і 600 років, коли він будував ковчег.</p> <p>У біблійній легенді розповідається, що Бог, розгніваний на людей за їхні зло й розпусту, вирішив знищити все живе на землі, затопивши землю водою. Проте він попереджає Ноя про потоп, більше того – дає йому наказ, як будувати ковчег і кого брати з собою. Ной мав узяти на корабель, крім своєї дружини й трьох одружених синів, ще по сім пар "чистих" і по дві пари "нечистих" тварин.</p> <p>Починається дощ, який ллє протягом 40 днів і 40 ночей, навіть високі гори – і ті покриваються водою, все живе на землі гине. Вода прибуває ще 150 днів. Це особливо вражаюче звучить церковнослов'янською мовою: "Разверзошася все істочніці бездни, і хлябі небесніє отверзошася". Вислів "<i>хлябі небесні</i>" часто цитують і сьогодні, говорячи про великий дощ:</p>

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
64	Всяке давання благо / Всякое даение благо	У наш час вживається в іронічному значенні.	Вислів походить з Соборного послання апостола Іакова (1, 17).
65	Гефсиманський сад	Про місце глибоких душевних мук	Гетсиманія (що в перекладі означає «прес для масла») – невеличке селище з садом за межами Єрусалима біля західного підніжжя Оливної гори, куди часто ходив Христос і де Він переніс глибокі душевні муки, віддавшись добровільно в руки грішників (див.: розп'яти на хресті). «Тоді з ними приходить Ісус до місцевості, що звалася Гетсиманія, і промовляє до учнів: «Посидьте тут, аж поки піду і помолюся отам» [Матвія 26 : 36].
66	Гірчице зерно	Про щось найдрібніше, найменше за формою, але істотне, суттєве за змістом.	Гірчице зерно – одне з найдрібніших в ізраїльському землеробстві. З цієї маленької насінини виростало дерево до чотирьох метрів, у гілках якого маленькі пташки знаходили відпочинок і харчі. А тому й «Царство Небесне подібне до зерна гірчичного, що взяв чоловік і посіяв на полі своїм. Воно найдрібніше з усього насіння, але, коли виросте, більше воно за зілля і стає деревом, так що птаство небесне злітається і кублиться у віттях його» [Матвія 13 : 31–32].
67	Гнати / вигнати крамарів з храму	У переносному вживанні цей вислів означає: боротися проти людей, які використовують велику справу у своїх дрібних, нечистих цілях.	За євангельською легендою, Христос, прийшовши з учнями в єрусалимський храм, став виганяти звідти крамарів і міняйлів, докоряючи їм, що «дім молитви» вони перетворили на торжище (Марк, 11, 15–17).
68	Голгофа. Іги на Голгофу	Це слово в переносному вживанні означає страждання, муки (моральні та фізичні), подвигництво.	Голгофа – горб в околицях Єрусалима, де, за євангельським міфом, був розп'ятий на хресті Ісус.
69	Голіаф	Так називають людину дуже високого зросту і значної фізичної сили.	За біблійною легендою (Перша книга царств, 17), філістимлянський велетень.
70	Глас вопіючого в пустині / голос волаючого в пустелі	Вживається у значенні: даремний заклик до кого-небудь, який залишається без уваги, без відповіді, а також одинокий виступ, не підтриманий ніким.	Вираз походить з Біблії (Ісаія, 40, 3; Матф., 3, 3, а також в інших місцях).
71	Говорити на вітер.	Марно говорити.	«Навчіть ви мене – і я буду мовчати, а в чім я навмисне згрішив – розглумачте мені... Чи ви думаєте докоряти словами? Бо на вітер слова

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
72	Горе тому, хто спокусить одного з малих цих Цитується переважно церковнослов'янською мовою: "Аще кто соблазнит едіного от малих сих" вівця	Моральне правило, за яким осуджується використання чийсь переваги над дитиною або людиною беззахисною.	одчайдушного, і на сироту нападаєте ви, і копаєте яму для друга свого!» [Йова 6 : 24, 26–27]. Такою була відповідь праведного Йова товаришам, що прийшли його втішати. У розділі "Хто найбільший у Царстві Небеснім" твориться: «Підійшли до Ісуса тоді Його учні, питаючи: Хто більший у Царстві Небеснім?» Він же дитину покликав і поставив її серед них, та й сказав: "По правді кажу вам: коли не навернетесь, і не станете, як ті діти, — не ввійдете в Царство Небесне! Отже хто впокориться, як дитина оця, той найбільший у Царстві Небеснім. І хто прийме таку дитину одну в Моє Ім'я, той приймає Мене. Хто ж спокусить одне з цих малих, що вірують в Мене, то краще б було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, — і його потопити в морській глибині..."» (Матв., 18: 2-6).
73	Горбатого не виправиш.	Важко змінити те, що змінити не можна	Слова належать царю Соломону. Роздумуючи над людською мудрістю (див.: ловити вітер) він сказав: «Я бачив усі справи, що чинилися під сонцем: й ось усе це – суєта та ловлення вітру!.. Горбатого не виправиш, а неіснуючого не помітиш!» [Еклезіастова 1 : 14–15].
74	Грона гніву достигли	Вираз «грона гніву достигли» означає наближення докорінних змін у суспільному житті, викликаних попереднім тривалим стражданням людей.	Вислів походить з Апокаліпсису (68 – 69 н. е.) – однієї з книг християнського Нового завіту. Говорячи про «тріхи» (алегорично «виноград») роду людського, бог наказує ангелові: «...Пусти гострий серп свій і обріж грона винограду на землі; бо достигли на ньому ягоди. І поверг ангел серп свій на землю, і обрізав виноград на землі, і кинув у велике точило гніву божого» (14, 18—19).
75	Давид і Голіаф	Про неспівмірність порівнюваного часто слугує для вказівки на протистояння дуже різних за силою суперників; несподівану перемогу тих, хто вважалися приреченими на поразку.	У біблійній Першій книзі Самуїлової (1, 17) розповідається, як юний цар Ізраїлю Давид переміг у двобої набагато сильнішого за нього філістимлянина Голіафа. Давидові допомогло те, до він ужив важку працю (своєрідну рогатку), а його супротивник розраховував лише на силу своїх м'язів.
76	Дари волхвів	Несподівані багаті подарунки або приємну несподіванку. <i>Волхви</i> – узагальнено – могутні люди; яким багато дано.	В Євангелії від Матвія розповідається про інші відвідини Віфлєса: «Коли ж народився Ісус у Віфлєсі Юдейській, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалима зо сходу, і питали: "Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його і прибули поклонитись Йому". І як почув це цар Ірод, занепокоївся, і з ним увесь Єрусалим. І зібравши всіх первосвящеників і книжників людських, він випитував у них, де має Христос народитись? Вони ж відказали йому:

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
77	Десять заповідей	Високі моральні настанови.	"У Віфлеємі Юдейським, бо в пророка написано так"» (2: 1—5). Дали наводиться цитата зі Старого Заповіту про Віфлеєм: «Годі Ірод покликав таємно отих мудреців, і докладно випитував їх про час, коли з'явилась зоря. І він відіслав їх до Віфлеєма, говорячи: "Ідіть, і пильно розвідайтеся про Дитяtko; а як знайдете, сповістіть мене, щоб і я міг піти й поклонитись Йому". Вони ж царя вислухали й відійшли. І ось зоря, що на сході вони її бачили, ішла перед ними, аж прийшла й стала зверху, де Дитяtko було. А бачивши зорю, вони надзвичайно зрадли. І, ввійшовши до дому, знайшли там Дитяtko з Марією, Його матір'ю. І вони впали ницьма, і вклонились Йому. І, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан та мирну. А вві сні остережені, щоб не вертатись до Ірода, відійшли вони іншим шляхом до своєї землі» (Матв., 2: 7—12).
78	Діти антихриста	Про людей, що служать беззаконню, аморальності	Основні моральні приписи віруючим в іудейській і християнській релігіях. У Ветхому завіті – це десять «заповідей Мойсея», що виникли, очевидно, на межі VIII–VII ст. до н. е. У Новому завіті – «заповіді блаженства», викладені, за легендою, Христом, а насправді написані не раніше II ст. н. е. Заповіді захищають приватну власність, проповідують покірність владі, смирення та ін.
79	До другого пришестья	Вживається тоді, коли якась надзвичайно важлива подія відкладається на дуже віддалений час (у побутовому мовленні: "Будемо чекати на нього до другого пришестья").	Не виявлено Про друге пришестья Ісуса Христа на землю у Євангелії від Матвія сказано: "... прийде Син Людський тієї години, коли ви не думаєте" (Матв., 24: 44). Сам Ісус про це каже так: "А про день той й годину не знає ніхто: ані Анголи небесні, ані Син, – лише Сам Отець" (Матв., 24: 36).
80	Докинути лепту	Посильна участь у чомусь.	Лепта – дрібна монета у Стародавній Греції. Вирази «внести свою лепту», «лепта» зараз вживаються у значенні: посильна участь у чомусь.
81	Долина печалі (сліз) / юдолль плачу	У переносному значенні: життя з його турботами і печальми; стражденна, гірка доля.	Вираз походить з Біблії (Псалом 84, 6–7), у якій «юдолло (церк.-слов. – долина) плачу» називається місце, де відбуватиметься страшний суд при кінці світу.
82	Друге пришестья Христа на землю	Вживається тоді, коли якась надзвичайно важлива подія від-	Про друге пришестья Ісуса Христа на землю у Євангелії від Матвія сказано: "... прийде Син Людський тієї години, коли ви не думаєте"

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
83	Друг, що тричі відкрікся	кладається на дуже віддалений час (у побутовому мовленні: "Будемо чекати на нього до другого прищестя"). Так говорять про людину, дружба якої не витримує важких випробувань.	Вислів походить з біблійної легенди про апостола Петра, який тричі відкрікся від свого вчителя Ісуса, схопленого вартою (Матф., 26).
84	Дух і буква	Вислів уживається при протиставленні догмі живої ідеї, живої справи.	Слова з біблійного тексту: «Бог дав нам силу бути слугами Нового завіту, не букви, а духу; буква бо вбиває, а дух животворить» (Друге послання апостола Павла коринфянам, 3, 6“7)*
85	Дякую тобі, Боже, що я не такий, як той митар.	Використовується для засудження людської зверхності, самозадоволення.	Одного разу до Божого храму зайшли помолитися фарисей і митар (тобто митник – той, що збирає мито). Фарисей молився: «Дякую Тобі, Боже, що я не такий, як інші люди: задирщики, неправедні, перелобні або як той митар» [Луки 18 : 11]. Проявляючи надмірне самовдоволення, він доводив Господові, що є найкращим серед людей, бо ретельно виконує всі закони: дотримується посту, віддає десятину. Митар же, мірилом праведності якого служив Бог, відчував свою гріховність, розумів, що йому не залишається нічого іншого, як вимолювати в Отця Небесного прощення.
86	Едем	Вживається як синонім до слів «рай», «райське життя».	Назва міфічної країни, де, за біблійним переказом, знаходився рай — місце перебування «перших людей» Адама і Єви до їх вигнання звідти (Буття, 3).
87	Сади Едему	Синонім до слів "рай", "райське життя"	Та створення жінки відбувалося не одразу ж за створенням чоловіка. Спочатку Бог створив рай: "І насадив Господь Бог рай у Едені на сході і там осадив людину, що її Він створив" (2: 8). Слово Еден (воно означає "приємний", "ніжний", "делікатний") ми вимовляємо як <i>Едем</i> . У переносному, образному вживанні " <i>Едем</i> ".
88	В костюмі Єви	Коли кажуть: "у костюмі Єви", — йдеться про голу людину:	
89	Єва. Праматір Єва.	" <i>Праматір Єва</i> " або просто " <i>Єва</i> " говорять тоді, коли риси характеру чи поведінки є типовими, властивим усім жінкам:	
90	Євине поріддя		

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
91	Свине насіння		Адам і Єва, знехтувавши Божою заборонаю, мусили, кожен по-своєму спокутувати свій гріх (див.: у погі лиця). До змія, що 57 спокусив Єву, Господь сказав: «Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її» [Буття 3 : 15]. Звідси Євине насіння – нащадки Єви, жінки.
92	Свин накоренок, Євина дочка	Жіноцтво; риси зовнішності або характеру, властиві усім жінкам	
93	Єгипетська кара	тяжка підневільна праця, залежність, рабство	Вираз виник з біблійного оповідання про надзвичайно тяжке становище іудеїв під час перебування їх в єгипетському полоні (Ісход, 1, 13 - 14).
94	Єгипетська неволя / єгипетський полон		
95	Єгипетська робота	Виснажувальна, каторжна праця.	Походить з біблійного оповідання про дуже важку фізичну працю, яку виконували іудеї, перебуваючи в єгипетському полоні (Ісход, 1, 11, 13– 14).
96	Єгипетська тьма	Безпросвітна темрява	Одна з так званих «кар єгипетських», насланих, за біблійним переказом, на Єгипет за знущання над іудеями: «І сказав господь Мойсееві: простягни руку твою до неба, і нехай буде тьма на землі Єгипетській, темрява, в якій ходитимуть помацки. І простяг Мойсей руку свою до неба, і стала густа темрява по всій землі Єгипетській три дні» (Ісход, 10, 21–22).
97	Єдине стадо й єдиний пастир	Використовується для підтвердження ситуації «єдина влада в одному суспільстві».	Розповіді ізраїльському народу притчу про овець і пастуха, Ісус засвідчив йому своє покликання: «пасти народ», бути Добрим Пастиром, готовим віддати навіть своє життя за овець. «Я – Пастир Добрий, і знаю Своїх, і Свої Мене знають... Також маю Я інших овець, які не є з цієї кошари, – Я повинен і їх припровадити. І Мій голос почують вони, – і буде отара одна й Один Пастир» [Іоана 10 : 14, 16].
98	Єрихонська труба / Єрихонські сурми / Єрихонські мури / Єрихонська труба / Єрихонські мури (стіни)	Вираз «труба єрихонська» вживається у значенні: потужний, оглушливий звук; гучний голос.	Вирази походять з біблійного міфа. Іудеї після виходу з єгипетського полону на своєму шляху в Палестину обложили місто Єрихон (Єрихон). Зруйнувати велетенські укріплення міста не було можливості, та від звуку священних труб єрихонські мури впали самі. Завдяки цьому чуду місто було взяте (Книга Ісуса Навіна, 6).
99	Живий труп	Про тих, у кого живе тіло, а мертва душа; людина, що позбавлена будь-яких життєвих інтересів, байдужа до всього.	Вдови – категорія жінок, до яких Ісус закликав ставитися по-особливому: уважно й бережно. Благочестиві жінки, які після смерті своїх чоловіків посвячували себе Господу, шукали в Нього допомоги, постійно перебуваючи в молитві, завжди користувалися повагою серед народу. Однак деякі, користуючись «удовиною волею», порушували закони благочестя. Такі за життя помиралі духовно, утрачаючи зв'язок із Богом. «А вдовиця, правдива й самотня, надію складає на Бога та

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
100	Жити не хлібом єдиним (одним)	Крім матеріальних, маги й духовні інтереси.	<p>перебуває день і ніч у молитвах і благаннях. А котра у розкошах живе, – та живою померла» [1 Тимофія 5 : 5–6].</p> <p>Прийнявши хрещення, Ісус був поведений Духом Божим у пустелю, де сорок днів провів у молитвах і пості. Знаючи про голод, який почав відчувати Христос, диявол хитро спокушав Його: «Коли Ти Син Божий, скажи, щоб каміння це стало хлібами» [Матвія 4 : 3]. Ісус, розуміючи, що немає в тому волі Отця Небесного, а найбільше благ у виконанні Закону Божого, відповів: «Не хлібом єдиним буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих» [Матвія 4 : 4]. Христос повторив слова Мойсея, з якими він звернувся до тодеїв після того, коли Бог дав йому скрижалі із заповідями [Повторення Закону 8 : 3].</p> <p>"...один чоловік, як відходив, покликав своїх рабів і передав їм добро своє. І одному він дав п'ять талантів, а другому два, а тому один, – кожному за спроможністю його. І відійшов. А той, що взяв п'ять талантів, негайно пішов і орудував ними, – і набув він п'ять інших талантів. Так само ж і той, що взяв два – і він ще два інших набув. А той, що одного взяв, пішов та й закопав його в землю, – і сховав срібло пана свого" (25: 14–18). Коли повернувся їхній пан, він покликав своїх рабів для обрахунку. Прийшов перший раб і сказав: "Пане мій, п'ять талантів мені передав ти, – ось я здобув інші п'ять талантів". Сказав же йому його пан: "Гаразд, рабе добрий і вірний! Ти в малому був вірний, над великим поставлю тебе..." (25: 20–21). Так само було з другим рабом. Та ось прийшов той, що одного таланта взяв, і сказав: "Я знав тебе, пане, що тверда ти людина, – ти жнеш, де не сів, і збираєш, де не розсипав. І я побоявся, – пішов і таланта твого сховав у землю. Ого маєш своє..." І відповів його пан, і сказав йому: "Рабе лукавий і лінивий! Ти знав, що я жну, де не сів, і збираю, де не розсипав? Тож тобі було треба віддати гроші мої грошомінам, і, вернувшись, я взяв би з прибутком своє. Візьміть же від нього таланта і віддайте тому, що десять талантів він має. Бо кожному, хто має, дасться йому та й додасться, хто ж не має, – і забереться від нього й те, що він має. А раба непотрібного киньте до зовнішньої темряви, – буде плач там і скрегіт зубів" (25: 24–30).</p>
101	Жну, де не сів	Так говорять про людей, які люблять користуватися плодами; чужих трудів. Цей же вислів є і в Євангелії від Луки: "...береш, чого не клав, і жнеш, що не сів" (19: 21), Дослідники вважають, що першоджерелом цього вислову було грецьке прислів'я "жати чуже жниво"	

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
102	Заборонений плід	Щось не дозволене чимось чи кимось	З'ївши заборонений плід, Адам і Єва глянули один «на одного і... відчували сором: "І розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі" (3: 7).
103	Замість хліба дати камінь	Означає крайню межу черствості, бездушності.	Євангельський вираз: «Чи є між вами така людина, що в неї син попросить хліба, а вона подала б йому камінь?» (Матф., 7, 9).
104	Книга за сімома печатками / за сімома (сьома) печатками (печатки / печатками)	Про щось недоступне, приховане, незрозуміле.	«І я побачив у правіці Того, Хто сидить на престолі, книгу, написану всередині й назовні, і запечатану сімома печатками» [Об'явлення 5 : 1], – розповідав апостол Іоан про своє видіння. Він бачив звичайний пергаментний зшиток, списаний з обох сторін, що складався з семи частин, які відділялися одна від одної печатками. У книзі за сімома печатками зберігалися всі «тайни» майбуття. І відкрити її міг тільки Ісус Христос.
105	Зарити талант (скарб) у землю	У переносному значенні: не використати наявних можливостей; загубити обдаровання.	Євангельська притча розповідає про раба, який, одержавши від свого пана срібну монету (талант), закопав її в землю замість того, щоб пустити в обіг і одержати прибуток.
106	Земля еси і одійдеш у землю / бо ти порох, – і до пороху повернешся; прах еси і прахом будеш	Ця біблійна формула століттями використовувалась церквою для приниження гідності людини. У сучасній літературній мові часто зустрічається з іронічним забарвленням.	Земля ЄСИ і одійдеш у землю За біблійною легендою, бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола свого їстимеш хліб твій, поки не повернешся в землю, що з неї й узято тебе: земля бо еси [є] і одійдеш у змилу» (Буття, 3, 19).
107	Земля обітована / обіцяна земля,	У переносному значенні в сучасній літературній мові – багатий край, ширше – місце чись заповітної мрії.	Земля, яку обіцяв Бог іудеям, по-церковнослов'янськи зветься "обітована", тобто "обіцяна". Вислів "обітована земля" ("обіцяна земля") теж став крилатим.
108	Зі страхом і трепетом приступити	У переносному значенні вживаються при характеристиці серйозного ставлення до якоїсь справи (іноді з іронічним забарвленням).	Слова з Послання апостола Павла до філіпійців: «Зі страхом і трепетом приступіть до свого спасіння» (2, 12).
109	Злоба дня	Вживається у значенні: інтерес сьогоденного дня; те, що хвилює широкий загал.	Вираз походить з тексту Євангелія: «Довлеет днєви злоба его» (Матф., 6, 34), що означає: «Вистачає для кожного дня своєї турботи».
110	Змій-спокусник (змій-іскуситель)	будь-яка людина (рідше - явище, подія або речовина), які піддають людини спокусі	За біблійною оповіддю, перші люди були спокушені в Едемі змієм – дияволом – і з'їли заборонений плід з дерева пізнання добра і зла – Буття, 3-4.

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
		робити небажані речі, тягнутися до забороненого плоду.	
111	Знамення часу	Вживається у значенні: явище в громадському житті, типове для даного часу; основна подія, що провіщає великі зміни.	Вислів походить з Євангелія (Матф., 16, 1–4).
112	Золотий телець / золоте теля	У переносному значенні – багатство; збагачення як єдина мета життя.	За біблійною легендою, золотий телець – ідол, якому поклонялися іудейські племена (Ісход. 32, 1–8).
113	Зі страхом і трепетом приступити	Так кажуть, коли хочуть підкреслити серйозність ставлення до чогось, чистоту помислів.	Вислів " зі страхом і трепетом приступити " трапляється в кількох місцях Біблії: "Служіть Господові зо страхом, і радійте з тремтінням!" (Псалом 2: 11); "І серце його прихильніше до вас, коли згадає він про покору всіх вас, як його прийняли ви були зо страхом і тремтінням" (Друге послання апостола Павла до коринтян, 7: 15); "Отож, мої любі, як ви завжди слухняні були не тільки в моїй присутності, але значно більше тепер, у моїй відсутності, зо страхом і тремтінням виконуйте своє спасіння" (Послання апостола Павла до филипп'ян, 2: 12).
114	Зуб за зуб [око за око]	Відплата повною мірою за заподіяне зло. ОКО ЗА ОКО [ЗУБ ЗА ЗУБ]. Уживається для вираження прагнення помститися за вчинене зло, несправедливість, образу і т. ін.	Біблійна формула закону помсти, що неодноразово зустрічається у Ветхому завіті, наприклад: «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Перелом за перелом, око за око, зуб за зуб...» (Левіт, 24, 19–20).
115	Плач (скорбота) Єремії / Єремії	У переносному значенні Єремія – провісник, грізні пророцтва якого пройняті скорботою з приводу загибелі великої справи	Біблійний пророк, який викривав моральне падіння вельмож і багатіїв, провіщаючи загибель Ізраїльського царства (Книга пророка Єремії та Плач Єремії є складовими частинами Ветхого завіту).
116	І зостав мертвим ховати мерців своїх	Вислів цей вживається з таким значенням — жити треба сьогоднішнім і майбутнім, сміливо поривати з тим, що віджило, відмерло, зотліло.	Знаменна і така розмова Ісуса з учнем — «А інший із учнів промовив до Нього: "Дозволь мені, Господи, перше піти та батька свого поховати". А Ісус йому каже: "Іди за Мною, і зостав мертвим ховати мерців своїх! "» (Матв., 8: 21-22).
117	Ім'я ім'я леґіон	Виражає велику кількість когось чи чогось.	Вислів з Євангелія (Лука, 8, 30; Марк, 5, 9). Коли Ісус запитав біснுவатого: «Як тобі ім'я?», той відповів: «Леґіон», маючи на увазі, що

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
118	Іов праведний (многостраждальний)	Людина, що зазнала багато страждань	<p>багато бісів увійшло в нього. В Євангелії слово «легіон» вжито у значенні величезної кількості, безлічі.</p> <p>У Біблії (Книга Іова) розповідається про добродісного Іова, ще жив заможно і щасливо. Бог, бажаючи випробувати його віру, наслав на нього тяжкі лиха: умертвив його дітей, позбавив слуг, майна, покарав проказою. Та віра Іова не захиталася, і він не відступився від Бога.</p>
119	Іосиф / Йосиф Прекрасний	Цнотлива людина.	<p>Вираз походить з біблійного оповідання про юного Іосифа, якого даремно намагалася спокусити жінка єгипетського царедворця Пентефрія.</p>
120	Іскаріотський Іуда / Іуда Іскаріот / Іудин поцілунок	Іуда – зрадник, лицемір; «Іудин поцілунок» – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду.	<p>Вирази походять з Біблійної легенди про зраду одного з дванадцяти учнів Ісуса – Іуди Іскаріота, що продав свого вчителя за тридцять срібняків іудейським первосвященникам. Попередивши, що того, кого він поцілує, треба негайно схопити, Іуда привів сторожу в Гефсиманський сад, де молився Ісус, підійшов до нього і поцілував (Матф., 26, 48-49; Марк, 14, 44; Лука, 22, 47).</p>
121	Йов праведний, багатостраждальний	Про людину, яка зазнала багато горя і різних злигоднів.	<p>У книзі Йова розповідається про те, як Бог і сатана випробували душу Йова. Він мав усе, чого тільки може прагнути людина: багато дітей, – семеро синів і три дочки, – дітей, дорослих уже, добрих, благополучних, які були дружними, щодня зустрічалися і весело проводили час разом. У Йова були щиро віддані друзі, велике багатство (сім тисяч овець, п'ять тисяч віслюків, тисяча волів, три тисячі верблюдов...). І при цьому всьому він був дуже чесною, порядною і доброю людиною; допомагав бідним, хворим, калікам. Він був глибоко віруючою людиною, яка щиро віддавала Богові всю свою душу.</p> <p>У Біблії (Книга Іова) розповідається про добродісного Іова, ще жив заможно і щасливо. Бог, бажаючи випробувати його віру, наслав на нього тяжкі лиха: умертвив його дітей, позбавив слуг, майна, покарав проказою. Та віра Іова не захиталася, і він не відступився від Бога.</p>
122	Кайнове діло чинити	Вбивати брата	
123	Кайнова душа	Злочинець, вбивця, виродок (вживається також як лайливе слово)	
124	Кайн і Авель	Братовбивство	
125	Кайнова печать / Кайнове тавро	Злочинець, вбивця, виродок (вживається також як лайливе слово). Тавро зради, злочину.	<p>За біблійною легендою, Кайн, один з синів Адама і Єви, убив свого брата Авеля (це було перше вбивство на землі). Розгніваний Бог поклав на його чоло тавро злочину – «каїнову печать».</p>

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
126	Каме́ня на камені́ / не лиши́ти / не лиши́лося / не залиши́лося / не залиши́ли / не залиши́ли і т. ін	Тут вислів "не залишити каменя на камені" вжито у переносному, образному значенні: йдеться й про моральне, а не лише про фізичне знищення людини. Цікаво, що тоді, коли треба надати цьому крилатому вислову прямого значення, слід спеціально обумовлювати, — настільки ми вже звикли до переносного значення.	"Не залишити каменя на камені" – це вислів, який, мабуть, уже в час написання Євангелія був усталеним, звичайним прислів'ям, судячи з того, як він вживається у тексті: "Бо прийду́ть на тебе ті дні, і твої вороги тебе валом оточа́ть, і обляжу́ть тебе, і стисну́ть тебе з відусюди, і зрівняю́ть з землею тебе, і побю́ють твої діти в тобі, і не позоставля́ть у тобі каменя на камені..." (Лука, 19: 43-44).
127	Камінь на́ріжний / Камінь, що його будівни́чі відкину́ли, той на́ріжним став каменем	Велика перепона, перешкода.	З латинського lapis offensivus означає «камінь перешкоди, спотикання, спокуси». Ізраїльтяни, шукаючи Закон праведності, не досягли її, бо «шукали не віри, але якби з учинків Закону; вони бо спіткнулися об камінь спотикання, як написано: «Ось Я кладу на Сіоні камінь спотикання та скелю спокуси, і кожен, хто вірує в Нього, не посоромиться» [Римлян 9 : 32–33].
128	Камінь спотикання́ / Камінь преткнове́ня	Перешкода, на яку наражаються в якійсь справі.	Біблійний вислів (Ісаїя, 28, 16; Послання апостола Павла до римлян, 9, 31—33, та ін.).
129	Каменем за хліб плаги́ти	Крайня межа черствості, бездушності.	Проповідуючи Закони Божі, Ісус говорив, що все потрібно просити в Отця Небесного і «буде вам дано, шукайте – і знайдете, стукайте і відчинять вам; бо кожен, хто просить – одержує, хто шукає – знаходить, а хто ступає – відчиняє йому. Чи ж то серед вас є людина, що продасть своєму синові каменя, коли хліба проситиме він?» [Матвія 7 : 7–9]
130	Камо гряде́ш? (Куди йде́ш?) Цитується іноді латинською мовою: quo vadis	Куди йдеш?	Вислів походить з євангельської легенди про зустріч Ісуса з апостолом Петром (Ісус запитав Петра: «Камо грядеши?» — «Куди йдеш?»)
131	Кари египетські	Великі нещастя	Вираз походить з біблійного міфа про десять кар, яким бог піддав Єгипет за відмову фараона звільнити іудеїв з полону: перетворив воду в кров, наслав жаб, комах, моровицю та ін. (Ісход, 7, 20–21 і далі).
132	Кедр ліванський	"Ліванський кедр" - уособлення чоловічої краси і сили.	Кедр ліванський – могутнє, величне дерево, що досягає 25-40 метрів висоти. Порівняння з кедром ліванським є в "Пісні Пісень". Суламіф так говорить про свого коханого: "Його вигляд, немов той Ліван, він юнак – як ті кедрі!" (5: 15).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовується у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
133	Кидати /кинути камінь (камеля, каменем) / кинути першим камінь	Вживається у значенні: засуджувати когось, погорджувати кимось.	За євангельською легендою, Ісус сказав книжникам і фарисеям, що привели до нього блудницю: «Хто з вас без гріха, перший кинь у неї камінь» (Іоанн, 8, 7).
134	Книга життя (книга призначення)	Вживається у значенні: майбутнє людини, те, що їй «призначене долею».	Біблійний вислів: у Посланні апостола Павла до філіпійців називаються його сподвижники, «імена яких – у книзі життя» (4, 3). Згадки про книгу життя (призначення), в яку вписуються імена праведників і з якої викреслюються імена грішників, зустрічаються і в інших місцях так званого «святого письма».
135	Книга за сімома печатями	Вживається у значенні: щось незрозуміле, приховане, неприступне.	Вираз походить з Біблії (Апокаліпсис, 5, 1—3), де так названо таємничу книгу, яку «ніхто не міг, ні на небі, ні на землі, ні під землею, розкрити, щоб подивитися в неї».
136	Книжники та фарисеї	У переносному значенні — дворушники, ханжі, лицеміри:	Вислів " <i>книжники та фарисеї</i> " трапляється в Євангеліях багато разів. У Євангелії від Матвія є розділ "Горе лицемірам". У ньому говориться: "Горе ж вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що вдовині хаги поїдаєте, і напоказ молитесь довго, - через те осуд тяжчий ви приймете! Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що обходите море та землю, щоб придбати нововірця одного; а коли це стається, то робите його сином геєни, вдвоє гіршим за вас!" (Матв., 23: 13). Усі вони відзначалися крайнім фанатизмом та лицемірним дотриманням правил показного, зовнішнього благочестя.
137	Кожний камінь кричить	Так говорять про щось надзвичайно жахливе, обурливе.	Вираз із Євангелія (Лука, 19, 40).
138	Козел відпущення. Козел офірний	Вживається в значенні: людина, на яку постійно звалюють чужі провини, той, що несе відповідальність за інших.	Біблійний вираз (Левіт, 16, 21—22), що походить з опису особливого старосврейського обряду покладання гріхів усього народу на живого козла.
139	Коні Апокаліпсису / Чотири вершники апокаліпсису	Невідворотне лихо	Грецька назва Откровения Іоанна Богослова, однієї з книг християнського Нового завіту. Твір цей, основною темою якого є пророцтва про страшний суд і кінець світу, написаний грецькою мовою в 68-69 рр. н. е. У шостому розділі Апокаліпсису розповідається про чотирьох містичних вершників, що їхатимуть на білому, рудому, вороному і білому конях, несучи людству нещастя і загибель. Похмура міфологія цієї книги використовується церквою для залякування віруючих.
140	Книга Буття / Книга життя	Життєвий шлях, людська доля.	Молячись Господові, Мойсей говорив: «Прости їм гріх їх. А коли ні, то зітри й мене із книги Твоєї» [Вихід 32 : 32]. Ідеться про книгу, у яку Бог

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
			записує спасених, тих, хто йде праведним шляхом. Книга життя – символічна назва, можливо, узята з єврейських 78 списків, із яких викреслювалися імена померлих. «Так, благаю й тебе, товаришу вірний, допомагай тим, хто в боротьбі за Євангелію помагали мені та Климентові й іншим моїм співробітникам, яких імення записані в Книзі Життя» [Філіп'ян 4 : 3]
141	Колос на глиняних ногах	Вислів уживається тоді, коли мова йде про щось величне зовні, але насправді слабке, нетривке, недовговічне.	Вислів "колос на глиняних ногах" походить з того розділу книги, де говориться про сон царя Навуходоносора. Уві сні він побачив величезну металеу, зроблену із золота, срібла та міді, статую на глиняних ногах. Камінь, який відірвався від гори, вдарив по глиняних ногах велетня і розбив їх; велетень упав. Пророк Даниїл розгадав цей сон — це провіщення вже недалекого краху царства Навуходоносора: "Того часу розтрощилося, як одне, — залізо, глина, мідь, срібло та золото, і вони стали, немов та половина в току жнив, а вітер їх розвіяв, і не знайшлося по них жодного сліду..." (2: 35).
142	Корінь зла	Першоджерело зла, причина якихось негарздів.	Бог, бажаючи випробувати віру добродесного і правдивого Йова (див.: Йов праведний), що жив заможнo і щасливо, наслав на нього тяжкі лиха: колісь багатий Йов став убогим, утратив не лише майно, а й своїх дітей. Господь покарав його проказою, усі знайомі відвернулися від нього. Але віра Йова не похитнулася, і він не відступився від Бога: «Та знаю я, що мій Викупитель живий, і останнього дня він підійме із пороку цю шкіру мою, яка розпадається» [Йова 19 : 25–26]. «Коли скажете ви: «Нащо будемо гнати його, коли корінь зла знаходиться в ньому!», то побійтеся меча собі ви, бо гнів за провину, то меч» [Йова 19 : 28–29].
143	Краще живий собака, ніж мертвий лев (живому собаці краще, ніж мертвому левові) СБС	Коли ми кажемо: "краще живий собака, ніж мертвий лев" ("живому собаці краще, ніж мертвому левові"), — то часто вкладаємо в ці слова приблизно таке ж значення, як у вислів "краще синиця в жмені, ніж журавель у небі" .	Та перший вислів значно глибший за змістом: у ньому йдеться про цінність самого життя та про його скороминущість. Ось як говориться у "Книзі Екклезіаста": "Хто знаходиться поміж живих, той має надію, бо краще собаці живому, ніж левові мертвому! Бо знають живі, що помруть, а Померлі нічого не знають, і заплати немає вже їм, - бо забута і пам'ять про них, і їхнє кохання, і їхня ненависть, та задрощі їхні загинули вже..." (9: 4—6).
144	Співати Лазаря / заводити, завести Лазаря / Лазаря корчити	Прибдноватись	У Євангелії (Лука, 16, 20—21) є оповідання про жебрака Лазаря, який, покритий струпами, лежав коло воріт багача і радий був крихтам, що

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
145	Легше верблотові пройти крізь голчине вухо... / Легше верблотові пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти	Вказує на неможливість досягнення чогось.	Вираз походить з Євангелія (Матф., 19, 24; Лука, 18, 25). Деякі коментатори Євангелія вважають, що «верблюд» — це товстий корабельний канал, який у давнину робився з верболової вовни; інші, сприймаючи слово «верблюд» в його прямому значенні, під голчаним вухом розуміють одні з воріт в стіні Єрусалима, дуже вузькі і низькі. Скоріше всього, це давнє єврейське прислів'я, в якому кожне слово треба розуміти буквально.
146	Лепта вдовиці / внести свою лепту	1. Вислів «лепта вдовиці» має значення: внесок формально малий, але великий своєю внутрішньою цінністю; 2. Вживається також іронічно.	Вислів виник з євангельського оповідання про пожертвування в скарбницю єрусалимського храму; щедрі внески багатих, які жертвують, не бідніючи, протиставлені тут скромному внеску бідної вдови, яка віддала все, що мала, – дві лепти (Марк, 12, 41–44; Лука, 21, 1–4). Лепта – дрібна монета у Стародавній Греції. Вирази «внести свою лепту», «лепта» зараз вживаються у значенні: посильна участь у чомусь.
147	Лікарю, вилікуй себе самого / лікарю, зцілися сам;	вживається в значенні: перш ніж осуджувати когось, виправся сам.	Євангельський вислів (Лука, 4, 23). Вислів "лікарю, зцілися сам!" або "лікарю, вилікуй себе самого!" був приказкою уже тоді, коли писалося це Євангеліє. «І всі [в Назареті] Йому стверджували й дивувались словам благодаті, що линули з уст Його. І казали вони: "Чи ж то Він не син Йосипів?" Він же промовив до них: "Ви Мені конче скажете приказку: "Лікарю, — уздоров самого себе! Учини те й тут, у вітчизні Своїй, що сталося — чули ми — у Капернаумі". І сказав він: "По правді кажу вам: жоден пророк не буває приємний у вітчизні своїй"» (Лука, 4: 22-24).
148	Ловці людей, ловці душ	У переносному значенні – люди, що своїм словом справляють великий вплив на інших.	За євангельським міфом, Христос, побачивши двох рибалок, сказав їм: «Ідіть за мною, і я зроблю вас ловцями людей» (Матф., 4, 19). Це були його майбутні учні.
149	Лото Авраамове / на лоні Авраама	Вживається як синонім до поняття «перебування в раю» (найчастіше в іронічному значенні).	У легенді з доєвангельської Книги ювілеїв, або Малого бугтя, розповідається, що «Іаков спав на лоні діда свого Авраама».
150	Лотова дружина / соляний стовп	У переносному вживанні "Лотова дружина" , "соляний стовп" — порушність; "перетворитися на соляний"	Далі в Біблії говориться: "А жінка його, Лотова, озирнулася позад нього, — і стала стовпом соляним!.." (19: 26).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
151	Служити Мамоні	<p>стовп — завмерти від несподіванки, обурення, здивування:</p> <p>У сучасній мові «мамона» — синонім багатства; «служити мамоні» — прагнути до збагачення, дбати лише про матеріальні цінності, грубу насолоду.</p>	<p>У Євангелії багато разів згадується ім'я Мамона — сирійського бога багатства (наприклад, «Не можете служити богу і мамоні», Матф., 6, 24).</p>
152	Мандрівка по пустелі	<p>Коли згадують "мандрівку по пустелі", мають на увазі великий і складний шлях до мети, повний випробувань і зречень.</p>	<p>За велінням Бога Мойсей не повів свій народ прямо в "обітовану землю", а водив їх по пустелі цілих сорок років. Навіщо? «Бо Бог сказав: "Щоб не пожалкував той народ, коли він побачить війну, і не вернувся до Єгипту"» (13: 17).</p>
153	Манна небесна / манна з неба / манна з небес падає /	<p>Вираз «манна небесна» вживається у значенні: несподівано одержані життєві блага.</p>	<p>За біблійним міфом, манна — їжа, яку бог посилав іудеям кожного ранку з неба протягом сорока років, поки вони йшли пустелею в землю обітовану (Ісход, 17, 14—16). Легенда має до певної міри реальну основу: в пустелі росте істівний лишайник (Lecanoga, староеврейська назва — ман), плоди якого — дрібні білі кульки, схожі на крупу, — споживалися місцевими жителями.</p>
154	Чекати як манни небесної	<p>чекати з нетерпінням.</p>	
155	Живитися манною небесною	<p>існувати надгодою.</p>	
156	Марія Магдалина	<p>Про того, хто покаявся у своїх гріхах.</p> <p>Магдалінами. що каються, звуть розпусних жінок, які повернулися на шлях трудового, чесного життя. Вживається це ім'я також іронічно, найчастіше для означення людини, що плаксиво кається у своїх гріхах.</p>	<p>Марія з м. Магдали, за євангельською легендою, була зцілена Ісусом, який вигнав з неї бісів. Після цього вона розкаялась у своїх гріхах, залишивши розпусне життя, і стала його вірною послідовницею.</p>
157	Марта (Марфа) і Марія	<p>У переносному значенні Марфа – людина, коло інтересів якої обмежується дрібними, побутовими справами: Марія — людина з високими прагненнями, уособлення переваги духовного начала.</p>	<p>За євангельською легендою, коли Христос проповідував у домі цих сестер, Марія сиділа біля ніг його і слухала проповідь, Марфа ж готувала обід і була незадоволена з того, що сестра їй не допомагає. Ісус сказав їй на це: «Марфо! Марфо! Ти турбуєшся і клопочешся про багато речей, а одно тільки потрібне. Марія ж обрала кращу частину...» (Лука, 10, 41—42).</p>
158	Маслинова гілка	<p>Маслинова гілка – емблема миру і спокою.</p>	<p>У біблійному міфі про всесвітній потоп Ной, який рятувався з сім'єю і тваринами в ковчезі, бажаючи довідатися, чи вже спала вода, випустив</p>

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
159	Мафусаїлів вік	Довголіття	голубку. Через сім днів голубка повернулася з маслиновою гілкою в дзьобі; по цьому Ной довідався, що вода спадає (Буття, 8, 7- 11) і на землі знову настає спокій. За біблійним міфом, Мафусаїл – один з родоначальників людства – жив 969 років (Буття, 5, 27).
160	Медом і акридами харчуватися	Вислів " медом і акридами харчуватися " вживають, коли говорять про дуже бідну, нужденну, вкрай обмежену їжу.	Описуючи зовнішність, власне – одяг Івана Хрестителя ("Сам же Іван мав одягу з верблужого волосу, і пояс ремінний на стегнах своїх"), Матвій згадує і про його їжу: "...а пожива для нього була сарана та мед польовий" (3: 4). Сарана (або акриди) – це комахи з дитячий палець завбільшки. Іван збирав їх на деревах і на траві. В дуплах старих дерев він знаходив мед.
161	Мені належить помста / Мені належить помста і Я воздам!	У цьому вислові якраво виявлена релігійна ідеологія непротивлення злу, яка поклала відплату за кривди на бога, забороняючи людині самій боротися за свої права.	Біблійна фраза, що використовується і у Ветхому, і в Новому завітах (в 5-й Книзі Мойсеевій, в Посланнях апостола Павла до римлян і до євреїв): «Мні отмщеніє і азъ воздамъ»..
162	Менший брат / Найменший брат	1. Вживається у значенні: люди невисокого громадянського становища. 2. Часто вживається іронічно (для підкреслення соціальної нерівності).	Вираз походить з Євангелія (Матф., 25, 40), де «братами меншими» названо бідняків.
163	Метать жребій об одяждах СБС	Вислів уживається, коли передчасно ділять чисте майно, спадщину, непристойно сперечаючись при цьому (моральний осуд тут підкреслюється незвичною формою вислову).	"Метать жребій об одяждах" – це крилатий вислів, який походить з такої церковнослов'янської фрази: "Разделіша різи Моя себе і об одяжде Моей меташа жребій" (Псалом 21: 19).
164	Мир вам!	"Мир вам!" – цей вислів-привітання Ісуса Христа – пізніше став ритуальною формулою християнських відправ, зокрема в католицькій церкві, латинською мовою.	Далі Іван розповідає так: «За вісім же день знов удома були його учні, а з ними й Хома. І, як замкнені двері були, прийшов Ісус, і став посередині, та й проказав: "Мир вам!"» (20: 26).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
165	Мудрі, як змії, і лагідні, як голуби / Мудрі, як змії, і кроткі, як голуби	У сучасній літературній мові найчастіше вживається з негативним забарвленням на позначення фальшивої доброчесності, фарисейського смирення.	Євангельський образ. Переклад тексту не зовсім точний: в 10-й главі Євангелія від Матвія говориться: «Будьте без фальшу, як голуби».
166	На землі мир і в чоловіцех благоволеніє	У сучасній мові цитується переважно з іронічним забарвленням.	Вислів походить з 2-ї глави Євангелія від Луки. Там він означає гармонію в людському суспільстві.
167	На отмищеніє язикам	Значення вислову: для покарання племен, народів. Використовується для створення певного настрою, найчастіше урочистого.	Цитата з біблійної Книги псалмів (Псалом 149, 7), де розповідається про боротьбу між іудейськими племенами.
168	Наріжний камінь. Во главу угла	вираз вживається із значенням: основа, головна ідея.	Вираз походить з Біблії (Книга пророка Ісай, 28, 16). Інколи цитується старослов'янською мовою, як, наприклад, в епіграфі до поеми Т. Шевченка «Єретик»: «Камеень, егоже небрегоша зиждуущи, сей бысть в главу угла: от господа бысть сей, и есть дивен во очесех наших».
169	На розпуттях велелюдних	На особливо людних місцях (які були й місцями страти, покарання, місцями, де просили милостиню, і т. ін.).	Першоджерелом цього вислову є біблійний Плач Іеремії. Звертаючись до свого народу, пророк вигукне: «Вставай, гірко ридай уночі при зміні кожної варті; виливай, як воду, серце твоє перед лицем господя; простирай до нього руки свої, [благаючи] про душу немовлят твоїх, що вмирають на розпуттях усіх вулиць».
170	Не відають, що творять / не ведають, что творят	Вживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків або слів.	Вислів з Євангелія: «Отче! прости їм, бо не знають, що творять» (Лука, 23. 24).
171	Не від світу цього "не от міра сего" (в перекладі українською мовою – "не од світу цього")	Так говорять про людей, які перебувають у світі мрій, про людей, далеких від турбот про сьогодення, про звичайні земні справи:	Дві фрази з цього уривка стали крилатими. Перша – <i>"не от міра сего"</i> (в перекладі українською мовою – <i>"не од світу цього"</i>) – звичайно вживана церковнослов'янською мовою. Ісус мав на увазі, що його царство не земне, а небесне; проте вислів, ставши крилатим, далеко відійшов за своїм змістом від першооснови.
172	Не лишити (не залишити) / не лишати (не залишати) / не лишилося каменя на камені	Розбити, знищити щось ущент, перетворити в руїни.	Одного разу учні звернули увагу Учителя на величину споруду Єрусалимського храму. Ісус прорік, що місто й храм будуть розрушені. «Чи бачите ви оце? Поправді кажу вам: не залишиться тут каменя на камені, який не зруйнується» [Матвія 24 : 2]. Його пророцтво незабаром справдилося: через 40 років (70 р. н. е.) Єрусалим було стерто з лиця землі римською армією

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
173	Не знає ліва рука, що робить правця (права)	Образний вислів з цього тексту - "не знає ліва рука, що робить правця (права)" – показує нам, як треба чинити добрі діла: скромно, тихо, непомітно навіть для самого себе. На жаль, цей прекрасний вислів давно відійшов від свого первісного значення і найчастіше вживається, коли говорять про чинось безгосподарність, неорганізованість, забудькуватість тощо	Милосердя завжди, не тільки в часи Ісуса, було окрасою людської душі, – якщо воно було не роблене, а справжнє. Про це в Нагірній проповіді говориться так: "Стережіться виставляти свою милостину перед людьми, щоб бачили вас; а як ні, то не матимете нагороди від Отця вашого, що на небі. Отож, коли чиниш ти милостину, не сурми перед себе, як то роблять оті лицеміри по синагогах та вулицях, щоб хвалили їх люди... А як ти чиниш милостину, — хай не знатиме ліва рука твоя, що робить правця твоя, щоб таємна була твоя милостиня, а Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно" (Матв., 6: 1—4).
174	Нема пророка в своїй країні / у вітчизні своїй	Вираз має таке переносне значення: люди охоче прислухаються до слів сторонніх осіб і зовсім не цінять навіть найрозумніших думок, якщо вони належать близьким.	Євангельський вислів: «Несть пророка в отечестве своем» (Матф., 13, 57; Марк, 6, 4; Лука, 4, 24; Іоанн, 4, 44).
175	Не мечить бісеру перед свиньми / не мечіте бісеру перед свиньями, ібо оні попрут его ногами (не кидайте перлів перед свиньями)	Вислів цей став загальновживаним прислів'ям і використовується із значенням: не витрачайте марно слів перед людьми, які не здатні зрозуміти вас і не погодяться з вами.	Вираз походить з Євангелія: «Не давайте святині псам і не кидайте перлів [бісеру] ваших перед свиньми, щоб вони не потоптали їх ногами своїми і, повернувшись, не розтерзали вас» (Матф., 7, 6).
176	Не одним хлібом живе людина	Значення виразу: людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї.	За біблійним міфом, з цими словами Мойсей звернувся до іудеїв після того, як бог дав йому скрижаль із заповідями: ...Не одним хлібом живе людина, але всяким словом, що виходить із уст господа» (Второзаконня, 8, 3). Цей вислів повторюється і у- Євангелії (Лука, 4, 4; Матф., 4, 4), де він приписується Христові, що розмовляє в пустині з дияволом.
177	Неопалима купина	Використовується для створення образів, що утворюють безсмертя народу, України.	У біблійній книзі Ісход (3, 2—4) розповідається про першу зустріч Мойсея з богом, який промовляв до нього з палаючого тернового куща, що горів і не згорав («неопалима купина»).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
178	Не протився злому	Використовуються церквою як заклик до «всепрощення».	За євангельським міфом, це слова Христа з так званої «нагірно, проповіді»: «Ви чули, що сказано: око за око, і зуб за зуб. А я кажу вам: не протився злому» (Матф., 5, 38—39). Бог проказав Мойсееві заповіді, за якими мав жити Мойсей і увесь його народ.
179	Не створи собі кумира	"не схиляйся ні перед ким і ні перед чим, як перед ідолом"	Друга заповідь (з десяти): "Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею. Не вклоняйся їм і не служи їм..." (Інший варіант — церковнослов'янський: "не сотвори себе кумира") (20: 4-5).
180	Нести (носити) / донести [свій (важкий, тяжкий)] хрест	У переносному вживанні означає покірність долі, а також велике страждання, яке людина терпить в ім'я ідеї.	Євангельський образний вираз: «Тоді Ісус сказав учням своїм: коли хто хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого і візьме хрест свій і йде за мною» (Матф., 16, 24). Вираз пов'язаний із давнім звичаєм: засуджені на смерть несли до місця страти хрести, на яких їх розпинали.
181	Не суди — і тебе не осудять / у своєму оці колоди не бачити	У переносному значенні цей вислів уживається для застерення від несправедливих, необ'єктивних висловлювань про людей та їхні вчинки.	Вислів з Євангелія: «Не судить, щоб вас не судили. Бо яким судом судите, таким і вас судитимуть; і якою мірою міряєте, такою і вам одміряється» (Матф., 7, 1—2).
182	Нехай обмине ця чаша мене	Дуже широко цитуються також слова "нехай обмине ця чаша мене" , коли хочуть сказати: "Нехай не торкнеться мене це горе й нещастя".	Після Таємної вечері Ісус разом з учнями йде на Оливну гору. Тут він каже апостолу Петру, що цієї ночі, перш ніж заспає півень, той тричі відречеться від Ісуса. Прийшовши в Гефсиманський сад, Ісус «промовляє до учнів: "Посидьте ви тут, аж поки піду й помолюся отам". І, взявши Петра й двох синів Заведесвих, зачав сумувати й тужити. Тоді промовляє до них: "Обгорнена сумом смертельним душа Моя! Залишіться тут, і попилюйте зо Мною..." І, трохи далі пройшовши, упав Він доллиць та молився й благав: "Отче Мій, коли можна, нехай обмине ця чаша Мене... Та проте — не як Я хочу, а як Ти..."» (Матв., 26: 38—39). «Відійшовши ще в друге, Він молився й благав: "Отче Мій, як ця чаша не може минути Мене, щоб не пити її, — нехай станеться воля Твоя!" І, прийшовши, ізнову знайшов їх, що спали, бо зважніли їм очі були. І, залишивши їх, знов пішов і помолився втретє, те саме слово промовивши. Потому приходить до учнів і їм промовляє: "Ви ще далі спите й спочиваєте? Ось година наблизилась — і до рук грішникам виданий буде Син Людський..."» (Матв., 26: 42—45).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
183	Не одним хлібом живе людина / не хлібом єдиним буде жити людина / Не хлібом самим	Вислів <i>"не хлібом єдиним буде жити людина"</i> став крилатим, його слід розуміти так: людина не може обмежитися самим лише задоволенням матеріальних потреб; духовні запити не менш важливі для неї.	Після хрещення Ісус іде в пустелю. «І постив Він сорок день і сорок ночей, а в кінці зголоднів. І ось приступив до Нього спокусник, і сказав: "Коли Ти Син Божий, скажи, щоб каміння це стало хлібами!" А Він відповів і промовив: "Написано: Не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих"» (Матв., 4: 2—4). Ісус тут цитує Старий Заповіт (Повторення Закону, 8: 3).
184	Не от міра сего (не од світу цього)	Так говорять про людей, які перебувають у світі мрій, про людей, далеких від турбот про сьогоднішнє, про звичайні земні справи:	Дві фрази з цього уривка стали крилатими. Перша — <i>"не от міра сего"</i> (в перекладі українською мовою — <i>"не од світу цього"</i>) — звичайно вживана церковнослов'янською мовою. Ісус мав на увазі, що його царство не земне, а небесне; проте вислів, ставши крилатим, далеко відійшов за своїм змістом від першооснови.
185	Не ведают, что творят / Не знают, что творят	Вживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків або слів.	Вислів з Євангелія: «Отче! прости їм, бо не знають, що творять» (Лука, 23: 24).
186	Нині отпущаєши	У переносному вживанні цей вислів означає, що людина діждалася чогось, давно очікуваного.	За євангельською легендою, святий дух провістив жителям Єрусалима Симеону, що він не зможе вмерти, доки не побачить Христа. Прийшовши у храм, куди багатьки принесли новонародженого Ісуса, Симеон узяв немовля на руки і сказав: «Нині отпущаєши раба твого, владико, по слову твоєму, з миром» (Лука, 2, 29).
187	Нічтоже сумняся (сумняшесь)	Вислів уживається як іронічна характеристика вчинків самовпевнених людей.	Вислів походить з Євангелія: «Але хай просить з вірою, ничтоже сумняся, бо той, хто сумнівається, подібний до морської хвилі, яку жене й розбиває вітер» (Соборне послання апостола Іакова, 1, 6). «Ничтоже сумняся» (старослов'янською мовою) — анітрохи не сумніваючись.
188	Ні елліна [грека], ні іудея	Вживається для визначення рівності всіх людей, представників різних національностей.	Вислів походить з тексту Послання апостола Павла до галатів: «Нема вже ні іудея, ні елліна, нема ні раба, ні вільного; нема ні чоловічої статі, ні жіночої, бо всі ви одно во Христі Ісу-сі» (3, 28)
189	Ні на йоту	ніскільки, ні на найменшу дрібничку.	В Євангелії говориться, що в «законі» неприпустимі навіть найменші зміни: «Ні одна йота, або ні одна риска, не зникне з закону, поки не здійсниться все» (Матф., 5, 17–18). йота – назва букви «і» в грецькому алфавіті, яка інколи пишеться у вигляді маленької рисочки над іншими буквами: пропуск її не має значення для вимови, але за правилами орфографії не дозволяється.

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
190	Ноїв ковчег	Вираз вживається з різноманітними значеннями: сива давнина; ветхий, застарілий предмет; надійний притулок; місце, де збираються люди різних переконань	У біблійній книзі Буття (глави 6 і 7) розповідається про врятування праведника Ноя, його сім'ї, а також «чистих» (по сім пар) і «нечистих» (по парі) тварин від всесвітнього потопу. Під час потопу Ной плавав на збудованому ним кораблі (ковчезі).
191	Обітована земля / обітована (обіщана) земля, яка тече молоком і медом	Багатий край, а також сподівана мета.	Так у Біблії називається країна, куди міфічний пророк Мойсей вивів іудеїв з Єгипту. Обітована – обіщана [богом]: дізнавшись про поневір'яння свого народу, бог нібито звелів Мойсеєві вести його «у землю добру й простору, у землю, що тече молоком і медом» (Ісход, 3, 8).
192	Одним миром мазані / помазані		
193	Око за око / око за око, зуб за зуб	Відплата повною мірою за заподіяне зло.	Біблійна формула закону помсти, що неодноразово зустрічається у Ветхому завіті, наприклад: «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Перелом за перелом, око за око, зуб за зуб...» (Левіт, 24, 19—20).
194	Отрясти прах / отрясі прах отног своїх, обтрусити порох з ніг своїх)	У переносному вживанні цей вираз означає рішучий і безповоротний розрив з чимсь (або з кимсь).	Вираз, що зустрічається в Євангеліях від Матфія, Марка, Луки, а також у Діяннях апостолів; наприклад: «І коли хтось не прийме вас, і не слухатиме вас, то, виходячи звідти, отрясіть прах від ніг ваших...» (Марк, 6, 11).
195	Посипати голову попелом	Журитися за кимось, удаватися в тугу, утрачати надію.	Попіл у стародавніх євреїв був символом горя і печалі. Ним посипали голову під час нещастя, каяття. Уражений проказою, Йов «узяв собі черепка, шкребти себе. І він сидів серед попелу» [Йова 2 : 8]. Голову посипали попелом також на знак жалоби. Коли Ісус докоряв містам, де відбулося найбільше Його чудес, але вони не покаюлися, Він сказав: «Горе тобі, Хоразіне, горе тобі, Віфсоїдо! Бо коли б то в Тирі й Сидоні були відбулися ті чуда, що сталися у 120 вас, то давно б вони каялися в волосяниці (жалобний одяг гебреїв із сирового полотна – авт.) та в попелі» [Матвія 11 : 21].
196	Почути з перших уст.	Безпосередньо від учасників чи очевидців.	Ісус Христос був першим, хто «відкрив у притчах уста Своєї», щоб, повчаючи людей, направити їх до Бога. Він відкривав їм нові істини, відомі лише Йому. «Це все в притчах Ісус говорив до людей, і без притчі нічого Він їм не казав, щоб справдилося те, що сказав був пророк, промовляючи: «Відкрию у притчах уста Своєї, розповім таємниці від почину світу» [Матвія 13 : 34–35].

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
197	Спочатку було Слово	Стосується мови, слова, яким надається дуже важливе значення:	Так починається Євангеліє від Івана: "Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього" (Іван, 1: 1-3).
198	Пастир добрий / пастир духовний / пастир і стадо	Уживається для іронічної характеристики стосунків між попами і віруючими.	У 10-й главі Євангелія від Іоанна розповідається про «пастиря доброго», який «віддає життя своє за овець». Вівіці тут символізують людей, а пастир — Христа. Образи овець і доброго пастиря поширені в християнській міфології.
199	Пентефрієва жінка	Розпусна, віроломна жінка.	Дружина староегипетського вельможі Пентефрія (Потіфара), за біблійним переказом, марно спокушала прекрасного Іосифа, на якого потім звела наклеп, нібито він зазіхав на її честь.
200	Первородний гріх	Цей вираз набув переносного (іронічного) значення: тяжкий злочин.	В іудейській і християнській релігіях — гріх Адама і Єви, «перших людей» на землі, що, порушивши заповідь бога, з'їли плід з дерева пізнання добра і зла, чим накликали божий гнів на все людство.
201	Перековувати / перековувати мечі на рала (орала)	Роззброїтися, відмовитися від бойовничих намірів.	Біблійний вираз: «І судитиме [слово боже] народи, й картатиме багато племен; і перекують мечі свої на рала і списи свої на серпи: не зліyme меча народ на народ і не будуть більше воювати» (Книга пророка Ісайї, 2, 4).
202	Перетворити / перетворення Савла в Павла	Вислів " <i>перетворити Савла в Павла</i> " став крилатим і вживається тоді, коли якась людина різко змінює свої переконання, стаючи проповідником того, що раніше заперечувала чи засуджувала.	Більшість біблеїстів зазначають, що Савло мав два імені: одне — єврейське, а інше — латинське. Оскільки він належав до племені Веніаміна, під час обрізання йому дали ім'я Савло (Саул), яке, мабуть, було поширеним у цьому племені на згадку про першого юдейського царя. Як римський громадянин, він також мав і латинське ім'я Павло. Для євреїв того часу було цілком звично мати два імені, одне єврейське, інше латинське чи грецьке, між якими часто була певна співзвучність, і які поєднувалися точно так, як це зробив у своєму тексті святий Лука: «Савло, він же й Павло» («Saulos ho kai Paulos»). Савло був прихильником Мойсея, палаючи ненавистю до християн. Але одного разу з ним трапилася пригода – він втратив зір, а Ісус Христос йому допоміг повернути зір. З того часу він став проповідувати ідеї Ісуса Христа і з Савла став апостолом Павлом.
203	Плач і скрегіт зубів / плач і скрегіт зубовний	Крайній ступінь розпачу; «скрегіт зубовний» - ще й злоба.	Вислів, що неодноразово зустрічається в так званому «святomu письмі», наприклад: «...Прийде пан раба того в день, коли він не жде, і в годину, якої не відає. І відлучить його, і покарає як лицемір; там буде плач і скрегіт зубів» (Матф., 24, 50—51).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
204	Плач на рiках Вавилона (вавилонських)	У переносному вживаннi вислiв означає жаль за чимсь, безповоротно втраченим.	Бiблiйний вираз, пов'язаний iз змiстом 136-го псалма, в якому розповiдається про поневiр'яння iудеiв у вавилонському полонi: «На рiках вавилонських, там сидiли ми i плакали, згадуючи про Сiон».
205	Плоть вiд (од) плоти / плоть i кров)	Вислiв вживається в рiзних варiантах у переносному значеннi, характеризує кровну i духовну близькiсть мiж людьми, а також органiчнi зв'язки з чимось.	За бiблiйним мiфом, Адам пiсля створення Єви з його ребра сказав: «Це кость вiд костi моєї i плоть вiд плоти моєї» (Буття, 2, 23).
206	Пiддати анафемi	У переносному значеннi «предати анафемi» — нещадно осудити.	Анафема (грецьк. ανα{hqr}ia) — жертва, щось, приречене на загибель. Вислiв «предати анафемi» (зустрічається вже у Першому посланнi апостола Павла до коринфян, 16, 22) означає: проклясти, вiдлучити вiд церкви. Християнська церква широко використовувала процедуру «пред- давання анафемi» революцiонерiв та прогресивних дiячiв для залучення неосвiчених людей.
207	Пiсня Пiсень / Пiсня над пiснями	Вживається для характеристики найбільш довершеного твору або прекрасних наслiдкiв дiяльностi людини.	Назва бiблiйної книги, написаної нiбито староеврейським царем Соломоном (993—953 до н. е.). Цей твiр, в основi якого лежать старосврейськi весiльнi пiснi, у високопоетичнiй формi уславлює почуття кохання.
208	Побити камiням	У переносному значеннi «побити камiням» — по- звiр'ячому розправитися з людиною; дуже рiзко засудити когось.	Побивання камiням — у Стародавнiй Юдеї спiсiб розправи з людьми, якi вчинили тяжкий злочин (пор., наприклад, звернення бога до блудницi: «I скличуть проти тебе громаду, i поб'ють тебе камiнням, i порубають тебе мечами своїми») (Книга пророка Iезекiїля, 16, 40). Юрба також побивала камiнням пророкiв, що закликали людей до праведного життя.
209	Повертається на круги своя	Значення вислову: все повторюється.	Цитага з Бiблiї: «Йде на пiвдень i повертає на пiвнiч, крутиться, крутиться на ходу своєму вiтер, i на круги своя повертається вiтер» (Екклезiаст, 1, 6).
210	Повстав рiд на рiд	У сучаснiй лiтературнi мовi цей вираз означає мiжнароднi незгоди, вiйни i сутички.	Мабуць, першоджерело цього вислову — Євангелiє, де розповiдається, що мiфiчний Iсус у проповiдi про кiнець свiту сказав: «Повстане народ на народ i царство на царство» (Матф., 24, 7).
211	Покивати головою	У переносному значеннi — осуд, презирство.	Бiблiйний вираз: «Ти вiддав нас на погорду сусiдам нашим, на посмiховище й наругу тим, хто живе навколо нас. Зробив нас притчею в народiв, предметом покивання головою для чужоземцiв» (Псалом 44, 13—14).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
212	Поклоняться чужим богам	У переносному значенні: зрадити свої переконання; служити неправді.	Вислів походить з Біблійної Книги псалмів: «Хай не буде в тебе чужого бога і не поклоняйся богам чужоземному» (Псалом 81, 9).
213	Полова, що її розвіює вітер. Порох, що ного несе вітер у пустиню	У переносному вживанні означають марність, негтивальність чогось. Трапляються випадки заміни слова «полова» словом «пишна».	Цитати з Біблії («Не так нечестиві: вони, як полова, що її розвіює вітер», Псалом 1; «...Розвію їх, як порох, що його несе вітер у пустиню», Книга пророка Іеремії, 13, 24).
214	Положити гріх на душу	Робити що-небудь усупереч власній совісті, прийнятим нормам моралі.	Не виявлено
215	Помазаник Божий	У переносному значенні помазаник — ставленик. «Помазаник божий» — цар (у сучасній мові вживається іронічно).	У іудеїв існував обряд помазання елеем при посвяченні в сан первосвященника або царя; звідси і слово «помазаник», що зустрічається в Біблії. Обряд цей зберігся і у християнській церкві.
216	Посилати від Понтія до Пілата	Бюрократичні ігри, коли справа не вирішується, а передається від чиновника до чиновника.	Як міг виникнути цей вислів? Віруючі сприймали на слух ім'я Понтій Пілат як імена двох людей.
217	Посипати (присипати) голову попелом (порохом)	Журитися за кимось, удаватися в тугу, утрачати надію	Попіл у стародавніх євреїв був символом горя і печалі. Ним посипали голову під час нещастя, каяття. Уражений проказою, Йов «узяв собі черепка, шкребти себе. І він сидів серед попелу» [Йова 2 : 8]. Голову посипали попелом також на знак жалоби. Коли Ісус докоряв містам, де відбулося найбільше Його чудес, але вони не покаюлися, Він сказав: «Горе тобі, Хоразіне, горе тобі, Віфсоїдо! Бо коли б то в Тирі й Сидоні були відбулися ті чуда, що сталися у 120 вас, то давно б вони каялися в волосяниці (жалобний одяг гебреїв із сирового полотна – авт.) та в попелі» [Матвія 11 : 21].
218	Поцілунок Іуди	Вислів "поцілунок Іуди" в переносному, узагальненому значенні – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду, свої ніці помисли:.	Розповідь євангеліста Матвія продовжується: «Ісус каже: "Уставайте, ходім – ось наблизився Мій зрадник!" І коли Він іще говорив, аж ось прийшов Юда, один із Дванадцятьох, а з ним люду багато від первосвященників і старших народу з мечами та киями. А зрадник Його дав був знака їм, кажучи: "Кого поцілую, то Він, беріть Його». І зараз він підійшов до Ісуса і сказав: "Радій, Учителю!" І поцілував Його» (Матв., 26: 46-49).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
219	Початок і кінець	Початок і кінець, все, що є.	Походить вислів з Апокаліпсису, 1, 8: «Я єсмь альфа і омега, початок і кінець», – каже господь», і далі: «...Голос, ніби сурма, що говорив: «Я єсмь альфа і омега, перший і останній» (1, 10).
220	Починати від Адама	Сива давнина, дуже віддалені часи.	За біблійною легендою, Адам – перша людина на землі, створена богом у шостий день творіння (Буття, 1).
221	Почитай батька й матір	Шанобливо ставитися до батьків	Одна з біблійних заповідей Мойсея: «Почитай батька твого й матір твою, тоді добре тобі буде і довголітний будеш ти на землі» (Ісход, 20, 12).
222	Права путь	У переносному значенні – шлях до істини; чесний, високоморальний спосіб життя.	Вираз походить з Біблії, де неодноразово трапляється в різних варіантах, означаючи праведне, безгрішне життя (наприклад, «Я ходжу шляхами правди, стежками правосуддя», Притчі Соломона, 8, 20).
223	Правду говори вчасно і невчасно	Переносне значення вислову: істину треба проголошувати безбоязно, за всяких обставин.	Цитата з Другого послання до Тимофія апостола Павла: «Проповідуй слово вчасно [благовременно] і невчасно, докоряй, погрожай, благай з усяким довготерпінням і повчанням» (4, 2).
224	Притча во язицех / притчею стати	У сучасній літературній мові – предмет загального осуду й глузування; те, про що всі говорять.	Біблійний вираз: «Зробив [Бог] нас притчею во язицех [у народів], предметом поківання головою для чужоземців» (Псалом 44, 14). Цей вираз зустрічається також у Второзаконні (28, 37). Притча – повчальне оповідання.
225	Продати за миску сочевиці. Продати за сочевичну юшку	У переносному вживанні цей вислів (часто із заміною слова «первородство» якимсь іншим) означає зраду великих ідей, запродакство.	Вислів біблійного походження. У книзі Буття розповідається про те, як Ісав продав своєму молодшому братові Іакову первородство (тобто права старшого, першого в роді) за миску сочевиці (25, 31—34).
226	Проти рожна лізти / перти	У сучасній літературній мові – відвага, здатність людини виступити проти значно переважаючих сил.	Цей вираз зустрічається ще в новозавітних Діяннях апостолів (9, 4—5), де розповідається про те, що Савл, який був гонителем християн, нібито почув голос з неба: «Савле, Савле! Чому ти переслідуєш мене?». Він сказав: «Хто ти, господи?». Господь же сказав: «Я Ісус, якого ти переслідуєш. Важко тобі йти проти рожна (Жестоко ти єсть проти рожна прати)». *Рожен – гострий кілок.
227	Проспати [усе] Царство Небесне	Утратити, прогавити щось важливе, потрібне, не скористатися якоюсь можливістю.	
228	Прощайте ворогам вашим	У сучасній мові вживається часто з іронічним значенням.	Євангельський вираз. У так званій «нагірній проповіді» міфічного Христа сказано: «А я кажу вам: любіть ворогів ваших, благословляйте

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
229	Раб божий	"Означення "раб Божий" чи "раба Божа", які вживаються щодо християн, є традиційним та поширеним у церковному слововжитку.	Своє походження це означення має, зокрема, із цих слів Священного Писання: "Ви звільнилися від гріха і стали рабами Богові"
230	Радуйся, Маріє!	Набувши переносного значення, вислів уживається для виразу почуттів захоплення, захвату (без зв'язку з початковим релігійним змістом цих слів), іноді також – іронічно.	Початкові слова християнської молитви (часто наводяться також латинською мовою: «Ave, Maria!»).
231	Рани і скорпіони	У переносному значенні «бичі і скорпіони» (варіант «рани і скорпіони») – посилення гніту.	Біблійний вираз. Син царя Соломона Ровоам (Реховоам) так відповів ізраїльтянам, які просили полегшити їхнє життя: «Батько мій наклав на вас тяжке ярмо, а я збільшу ярмо ваше: батько мій карав вас бичами, а я каратиму вас скорпіонами» (Перша книга царів, 12, 14). *Скорпіони тут – канчуки з кількома хвостами, на кінцях яких були прикріплені гострі металеві пластинки, схожі на жало скорпіона.
232	Різніти (відділяти) козлищ від овець	Відділяти погане від хорошого.	Походить вислів із такого тексту: "Коли ж прийде Син Людський у славі Своїй, і всі Ангели з Ним, тоді Він засяде на престолі слави Своєї. І перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного їх, як відділяє вівчар овець від козлів. І поставить він вівці праворуч від Себе, а козлята – ліворуч" (Матв., 25: 31-33).
233	Розверзлися хлябі небесні	Вислів "хлябі небесні" часто цитують і сьогодні, говорячи про великий дощ:	У біблійній легенді розповідається, що Бог, розгнівившись на людей за їхні зло й розпусту, вирішив знищити все живе на землі, затопивши землю водою. Проте він попереджає Ноя про потоп, більше того — дає йому наказ, як будувати ковчег і кого брати з собою. Ной мав узяти на корабель, крім своєї дружини й трьох одружених синів, ще по сім пар "чистих" і по дві пари "нечистих" тварин. Починається дощ, який ллє протягом 40 днів і 40 ночей, навіть високі гори — і ті покриваються водою, все живе на землі гине. Вода прибуває ще 150 днів. Це особливо вражаюче звучить церковнослов'янською мовою: "Разверзюшася все істочніи бездни, і хлябі небесне отверзюшася".

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
234	Розіпни його!	У переносному вживанні цей вислів означає несправедливу вимогу розправи над неповинною людиною.	За євангельською легендою, підбурений первосвящениками натовп вимагав у римського намісника Іудеї Пілата страти Христа, вигукуючи: «Розпни його!» (Марк, 15, 13—14).
235	Розсудив, як цар Соломон, соломонове рішення	Мудре, справедливе рішення.	Соломон мудрий Цар Ізраїльсько-Іудейської держави (X ст. до н. е.), яка досягла в часи його правління найвищої могутності. У Біблії та в середньовічних східних легендах Соломон — справедливий правитель, якому приписується багато мудрих судових рішень (звідси крилатий вислів «суд Соломона»).
236	Самсон і Даліла	У переносному значенні Самсон – полонений велетень; Даліла – підступна жінка.	Самсон – герой біблійної легенди, ізраїльтянин, що одружився з Далілою, дівчиною з ворожого племені філістимлян. Самсон мав надзвичайну силу, що страшила загарбників-філістимлян. Даліла, яка вивідала, що сила Самсона міститься у його волоссі, під час сну обстригла свого чоловіка і віддала його в руки філістимлян. Полоненому Самсону викололи очі. Та коли у нього відросло волосся, відновилася його чудесна сила, і він зруйнував будівлю, в яку його ув'язнили. Під руїнами загинуло багато ворогів і сам герой.
237	Своя своїх не познаша	Вживається з іронічним значенням при розповіді про якесь непорозуміння (завдяки співзвучності слів «познаша» і «пізнали»).	Євангельський вираз: «Прийшов [Іоанн] до своїх і свої його не прийняли» (Іоанн, 1, 11). Часто цитується старослов'янською мовою: «Своя своя [своїх] не познаша».
238	Світочі світу / Ви світло для світу...	Послідовники Ісуса Христа	Переносне вживання слів «світоч», «світло» в значенні «велика, мудра людина» знаходимо ще в біблійній Книзі пророка Даніїла: «Розумні сягтимуть неначе світила на небі..., неначе зорі, во віки віків» (12, 3). «Світочами світу» називав міфічний Ісус своїх учнів (Матф., 3, 14).
239	Святая (свята, святе) святих	У переносному вживанні — найбільша святиця.	Так у Біблії називається та частина єрусалимського храму, де зберігався ковчег із заповідями, які бог нібито дав Мойсеєві. У «святую святих» міг входити тільки первосвященик (головний жрець) один раз на рік.
240	Святе сімейство	Вживається і в переносному значенні, найчастіше з доброю іронією.	Прийнято називати маленького Ісуса з батьками <i>святим сімейством</i> . Ця назва з'явилася і поширилась завдяки картинам та іконам, на яких родина зображувалася. Сюжети цих картин різні часом на передньому плані Марія з дитиною, а на задньому плані Йосип за роботою; часто навколо родини – ангели; інколи, крім святого сімейства, на полотнах зображувалися близькі їм

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
241	Святий та Божий	<i>ірон.</i> удавано, лицемірно тихий і добрий.	люди: Анна на картині Ель Греко, свята Катерина на картині де Рібери та ін. Але завжди в центрі – маленький Ісус, який об'єднує собою всю композицію. Не виявлено.
242	Сельний крин	У переносному значенні – символ чистоти, юності, краси.	Польова лілея (старослов'янською мовою). Цей вираз неодноразово використовується як порівняння у біблійній Пісні пісень при змалюванні краси Суламіфі – коханої царя Соломона.
243	Сильна, як смерть	Про любов, яка кидає на шалі терезів не багатство і не силу, а все життя	Слова, з якими у біблійній Пісні пісень (8, 6) Суламіф звертається до Соломона: «По кладі мене, як печатя, на серце твоє, на тіло твоє; бо сильна, як смерть, любов; бо люті, як пекло, ревності; стріли її – стріли вогненні; вона полум'я боже».
244	Сильні світу цього	Ті, хто має владу (іноді цей вираз вживається з іронічним забарвленням).	Біблійний вислів: «Не надійтеся на князя і на сильних світу цього» (Псалом 118).
245	Син Людський	Ісус Христос	Ісус Христос – <i>син Божий</i> , а водночас і <i>син людський</i> , звідси і <i>Богочоловік</i> . Сам себе він називав <i>Пастирем добрим</i> , тобто пастухом людей – Божих овець. <i>Спаситель</i> – бо смертю своєю перейняв на себе людські гріхи, рятуючи людей.
246	Сіль землі	Кращі люди свого часу.	У так званій «нагірній проповіді» міфічний Христос звертається до своїх учнів з такими словами: «Ви сіль землі. Якщо ж сіль втратить силу, то чим зробиш її солоною? Вона не потрібна ні на що, її тільки викинути геть на поприання людям» (Матф., 5, 13).
247	Сім днів творіння	У переносному значенні – основна, найважлива робота.	За Біблією, Бог сотворив світ і людину за шість днів, а сьомий день призначив для відпочинку від праці (Буття, і, 1-3U 2,1-3).
248	Сім корів худих і сім корів товстих	У наш час цей вираз вживається головним чином з іронічним забарвленням.	За біблійною легендою, єгипетському фараону приснився сон про те, як сім худих корів з'їли сім корів товстих, але залишилися такі ж худі, як були доги. Виглумачуючи цей сон, майбутній правитель країни Іосиф сказав, що він віщує настання у Єгипті семи врожайних і семи голодних років (Буття, 41, 4).
249	Скрижалі історії	У переносному значенні скрижалі — заповіт, твір, насичений великими ідеями; «бути записаним на скрижалі	За біблійною легендою, на кам'яних плитах (скрижалях) були написані заповіді, які бог дав Мойсеєві на горі Сінай (Ісход, 24, 12).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
250	Скинути з себе ветхого Адама	історії» — здобути безсмертя, увічнення. духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.	Вираз «ветхий Адам» походить з Послань апостола Павла до римлян (6, 6), ефесян (4, 22), колоссян (3, 9), де йому надається значення: грішна людина. Звідси «скинути з себе ветхого Адама» — духовно оновитись, звільнитись від старих звичок, поглядів, морально переродитись.
251	Скорчити Лазаря	У переносному значенні скрижалі – прибіднятися.	На основі євангельської легенди (Лука, 16, 20 — 21) про бідного Лазаря, який лежав біля воріт багача й радий був би харчуватися крихтами, що падали з його стола.
252	Бути записаним на скрижалі / записати на скрижалях	У переносному значенні скрижалі – заповіт, твір, насичений великими ідеями; «бути записаним на скрижалі історії» – здобути безсмертя, увічнення.	За біблійною легендою, на кам'яних плитах (скрижалях) були написані заповіді, які бог дав Мойсеєві на горі Сінай (Ісход, 24, 12).
253	Служити двом панам / служити Богові і мамоні / служити мамоні	Не можемо одночасно жити за різними поглядами на життя.	Ніхто не може служити двом панам, оскільки, або одного зненавидить, а другого любитиме, або одного триматиметься, а іншим знехтує. Не можете служити Богові й мамоні. Задля цього кажу вам: не журіться про своє життя, що будете їсти або що будете пити, ні про своє тіло, у що одягнетесь. Хіба душа не більша за їжу, а тіло — за одяг? (Матвія 6:24-25)
254	Смертний гріх / сім смертних гріхів	Вживається цей вислів для позначення пороків особливо тяжких.	Поняття "смертний гріх" зустрічаємо в Першому посланні апостола Івана. Смертний гріх – це гріх, який не можна відмолюти; він веде за собою вічні муки на тому світі. До семи смертних гріхів зараховувались: заздрощі, скупість, блуд, об'їдання (чревоугодіє), гордощі, занепад духом, гнів.
255	Смертний гріх / сім смертних гріхів	найтяжчий злочин.	Смертний гріх – найтяжчий, за релігійними уявленнями, гріх. Його не можна спокутувати, він вічно карається в «загробному житті». Вираз походить з тексту Першого соборного послання Іоанна Богослова («Сім смертних гріхів: заздрощі, скупість, розпуста, ненажерливість, гордощі, зневіра, гнів.
256	Содом (содома) і Гоморра	розпуста; безладдя, хаос.	Староєврейські міста; за біблійним міфом, зруйновані богом за гріхи їхніх мешканців (Буття, 19, 24-25). У переносному значенні – розпуста; безладдя, хаос.

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
257	Соломон мудрий; мудрий, як Соломон	Справедливий правитель.	Цар Ізраїльсько-Іудейської держави (X ст. до н. е.), яка досягла в часи його правління найвищої могутності. У Біблії та в середньовічних східних легендах Соломон – справедливий правитель, якому приписується багато мудрих судових рішень (звідси крилатий вислів «суд Соломона»).
258	Суд Соломона	Мудре рішення.	
259	Соляний стовп	У переносному вживанні «соляний стовп» – непорочність; «перетворитись на соляний стовп» – завмерти від несподіванки, подиву, обурення.	За біблійною легендою, перед знищенням Содомо ангели попередили праведника Лота, щоб він негайно йшов з міста, не оглядаючись. Але дружина Лота переступила цю заборону, за що її було перетворено на соляний стовп.
260	Спати сном праведника	У сучасній мові це образна характеристика духовних лінощів; використовується також як іронічне визначення міцного сну.	Вираз пов'язаний з неодноразовими згадками в Біблії про спокійний сон людей, які ведуть чесне, праведне життя (наприклад, у Притчах Соломона в повчаннях синів: «Коли лягатимеш спати, не будеш боїтися, і коли заснеш, сон твій буде солодкий», 3, 24).
261	Співати аллелю		
262	Спочатку було Слово	Стосується мови, слова, яким надається дуже важливе значення:	Так починається Євангеліє від Івана: "Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього" (Іван, 1: 1-3).
263	Стояти на Божій дорозі / ступати на Божу дорогу		
264	Страх божий		Слова з біблійної книги Псалтир: «Страх господень чистий, існує вічно...» (Псалом 19, 9).
265	Страшний суд / кінець світу	1. Щось жахливе; 2. Здійснення найвищої справедливості; 3. Щось безконечно далеке.	Властиве багатьом релігіям (насамперед староєгипетській, іудаїзму і християнству) уявлення про «останній суд», який нібито повинен відбутися над усіма людьми — живими і мертвими — перед «кінцем світу». Зважаючи діла людські, бог винагородить «праведників» життям у «раю», а «грішників» прирече на довічні муки у «пеклі». Картинами страшного суду як офіційальна християнська церква, так і сектантські проповідники залякують віруючих.
266	Страха ради іудейська	Вживається як іронічне означення обережності.	Євангельський вираз із легенди про Іосифа Аримафейського, який, боячись іудеїв (старослов'янською мовою — «страха ради іудейська»), приховував, що він учень Ісуса (Іоанн, 19, 38).
267	Судний день / судна година		
268	Суєта суєт (і всяка суєта)	Дріб'язкові житейські турботи; так кажуть, коли з осудом	Біблійний вираз, який приписується цареві Соломону (Екклезіаст, 1, 2). Вислів узятو з першого вірша тексту (тільки в українському перекладі

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
		<p>ставляться до чогось, не вартого часу й зусиль.</p> <p>Про зібрання або зустрічі людей, серед яких є й одностудійці, і відступники, зрадники.</p>	<p>Біблії "суєта" перекладається як "марнота": "Наймарніша марнота, — сказав Проповідник, — наймарніша марнота, — марнота усе! Яка користь людині в усім її труді, який вона робить під сонцем?" (1: 2-3).</p> <p>Вислів вживається в переносному, образному значенні, коли йдеться про зібрання або зустрічі людей, серед яких є й одностудійці, і відступники, зрадники. Часто в основу вживання кладеться зоровий образ — відомі картини, фрески, ікони.</p>
269	Тайна (таємна) вечере		Євангельський вираз. Походить з тієї проповіді Ісуса, де йдеться про Боже слово і його силу: "Чи світільника приносять на те, щоб поставити його під посудину, чи, може, під ліжко? А не щоб поставити на свічнику? Бо немає нічого захованого, що не виявиться, і немає таємного, що не вийде наяв" (Марк, 4: 21—22, Лука, 8:17).
270	Таємне стане явним	Все, що приховувалося, стане відомим.	
271	Творити за своїм образом і подобою	Уявляти, створювати щось, виходячи з власних ідеалів.	Вираз із біблійної легенди про створення людини: «І сказав бог: створимо людину на образ наш, на подобу нашу» (Буття, 1, 26).
272	Текти молоком і медом	У переносному значенні цей вислів характеризує найвищий ступінь добробуту, достатку.	За біблійною легендою, бог пообіцяв Мойсееві вивести іудеїв з Єгипту в обітовану землю, «що тече молоком і медом» (Ісход, 3, 7-8). Староримський поет Овідій у своїх «Метаморфозах» передає міф про золотий вік людства, коли ріки текли молоком і нектаром і мед капав з дубів.
273	Темна вода во облацех	Означає в переносному, розширеному значенні щось незрозуміле.	Вислів "темна вода во облацех" (Псалом 17(18): 12) звичайно цитується церковнослов'янською мовою. Повний текст його такий: "І положи тму закров свой, окрест его селеніе его, темна вода во облацех воздушних", що означає: "Поклав темряву Він — як заслону Своєю, довкілля Його — то темрява вод, а мешкання Його — густі хмари!" (Псалом 17(18): 12).
274	Терновий вінок (вінець)	У переносному значенні — страждання, мучеництво.	Євангельський вираз. Воїни римського намісника Іудеї Пілата перед тим як розп'яга Христа, «сплівши вінець із тернини, поклали йому на голову, і дали йому в правицю тростину, і, стаючи перед ним на коліна, насміхалися з нього...» (Матф., 27, 29—30).
275	Тернистий шлях	Значення виразу: життя, повне нещастя, перешкод, тяжких переживань; «йти тернистим шляхом» — наражатися на перешкоди.	Цей вислів пов'язаний з латинським прислів'ям «Per aspera ad astral» («Через терни до зірок!») і з численними згадками в Євангелії про терни як символ мучеництва, фізичних і духовних страждань.

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
276	Тридцять срібників / срібників / срібляників	У переносному значенні «тридцять срібників» — ціна зради.	За євангельською легендою, один з дванадцяти апостолів (учнів Христа) — Іуда видав свого вчителя первосвященникам, за що одержав від них тридцять срібняків (Матф., 26, 15).
277	Труба архангела, архангельські труби, сім архангельських труб		
278	ТЬма єгипетська	Вислів уживається в значенні: безпросвітна темрява.	Одна з так званих «кар єгипетських», насланих, за біблійним переказом, на Єгипет за знуцання над іудеями: «І сказав господь Мойсеєві: простягни руку твою до неба, і нехай буде тьма на землі Єгипетській, темрява, в якій ходитимуть помацки. І простяг Мойсей руку свою до неба, і стала густа темрява по всій землі Єгипетській три дні» (Ісход, 10, 21—22).
279	ТЬма кромішна	У переносному вживанні — неосвіченість, незнання.	Вираз неодноразово грапляється в Євангелії, наприклад: «А негідного раба викиньте в тьму кромішну; там буде плач і скрегіт зубів» (Матф., 25, 30). Тьма кромішна (буквально «зовнішня пільма»: «кром'я» — старослов'янською мовою «зовні») — цілковита темрява. Не виявлено.
280	У костромі Єви	Йдеться про голу людину.	
281	Умивати / умити руки	Ухилитися від відповідальності.	У Біблії розповідається про старосврейський ритуальний звичай умивати руки на знак непричетності до участі в якійсь дії (злочині): «Хай умують руки свої... І промовлять, і скажуть: руки наші не пролили цієї крові, і очі наші не бачили» (Второзаконня, 21, 6—7). Широкої популярності цей вислів набув у зв'язку з євангельською легендою, за якою римський намісник Іудеї Понтій Пілат, віддавши на вимогу юрби Христа на розп'яття, «умив руки перед народом і сказав: не повинний я в крові праведника цього» (Матф., 27, 24).
282	Упасти на добрий ґрунт; сіячі		
283	У поті чола	У переносному значенні — добувати щось тяжкою працею, з великими труднощами.	Біблійний вираз. Бог, виганяючи Адама з раю, сказав йому: «В поті чола твого їстимеш хліб» (Буття, 3, 19).
284	Усьому свій час, і кожна річ має пору під небом	Зміст виразу: плинність життя; невідворотність смерті.	Слова з біблійної книги Екклєзіаст, або проповідник, авторство якої приписується старосврейському царю Соломону (X ст. до н. е.).
285	Фараонова худа корова		
286	Фіговий листок	У переносному вживанні «фіговий листок» —	За біблійною легендою, після того як Адам і Єва з'їли плід з дерева пізнання добра і зла, вони пізнали свою голизу і зробили собі пояси з фігового листа, щоб прикрити її (Буття, 3, 7).

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
		благопристойне прикриття ганебних вчинків.	
287	Хай буде світло!		За біблійною легендою, після створення неба і землі «сказав бог: хай буде світло; і стало світло» (Буття, 1, 3). Іноді цитується лагінською мовою: Fiat lux!).
288	Хіба ревуть воли, як ясла повні?	Це риторичне запитання означає незадоволення людини умовами її життя	Біблійний вираз (Книга Іова, 6, 5)..
289	Хліб насущний / насущний	У переносному значенні — основа існування.	Слова з християнської молитви «Отче наш», текст якої наводиться в Євангелі: «Хліб наш насущний даждь нам днесь» (Хліб наш щоденний дай нам сьогодні) (Матф., 6, 11).
290	Хлябі небесні	Вислів "хлябі небесні" часто цитують і сьогодні, говорячи про великий дощ:	У біблійній легенді розповідається, що Бог, розгнівшись на людей за їхні зло й розпусту, вирішив знищити все живе на землі, загопивши землю водою. Проте він попереджає Ноя про потоп, більше того — дає йому наказ, як будувати ковчег і кого брати з собою. Ной мав узяти на корабель, крім своєї дружини й трьох одружених синів, ще по сім пар "чистих" і по дві пари "нечистих" тварин. Починається дощ, який ллє протягом 40 днів і 40 ночей, навіть високі гори — і ті покриваються водою, все живе на землі гине. Вода прибуває ще 150 днів. Це особливо вражає звучить церковнослов'янською мовою: "Разверзошася все істочніці бездни, і хлябі небесніє отверзошася".
291	Ходіння по муках	Тривалі поневір'яння людини.	«Ходіння богородиці по муках» — новозавітний апокриф (не визнаний офіційальною церквою твір релігійного змісту), в якому розповідається про те, як Богородиця сходить у пекло і там бачить муки грішників.
292	Хома невірний / невірющий / невірчый	людина, що не хоче повірити очевидним фактам, сумнівається в тому, що є істиною для інших	Хома невірний (невірющий) З а євангельською легендою, апостол Хома не повірив розповідям про воскресіння розп'ятого Христа; він сказав, що переконається в цьому, лише помацавши рани від цвяхів на руках Христа (звідси вираз «вкласти персти в рани»). Тоді йому з'явився Ісус і сказав: «Подай перст твій сюди і подивися на руки мої, подай руку твою і вклади в ребра мої, - і не будь невірний, а вірний» (Іоанн, 20, 27).
293	Хто взяв меч, від меча і загине	Цей вислів поширений у сучасній літературній мові як	За євангельським переказом, коли слуги первосвященників прийшли, щоб схопити Ісуса, один з його учнів витяг меча. «Тоді сказав йому

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
		пересторога проти насильства і агресії.	<p>Ісус: «Поверни меч твій на його місце; бо всі, хто взяв меч, від меча загинуть» (Матф., 26, 52).</p> <p>«Тоді приступили й руки наклали на Ісуса, — і схопили Його. А ось один із тих, що з Ісусом були, витягнув руку і меча свого вихопив та й рубонув раба первосвященика, — і відтяв йому вухо. Тоді промовляє до нього Ісус: "Сховай свого меча в його місце, бо всі, хто візьме меча, — від меча і загинуть"» (Матв., 26: 50—52).</p> <p>Це слова Ісуса Христа, сказані ним при арешті, а не слова Олександра Невського, як багато хто звик думати. Звідки взялася ця думка? У 1938 році вийшов фільм "Олександр Невський". Сценарій до нього писав письменник Петро Павленко (1899—1951). Він і вклав в уста Олександра Невського схожі слова: "Хто з мечем до нас увійде, від меча й загине. На тому стояла і стоїть Руська земля!" Ці слова під час Великої Вітчизняної війни — саме як слова славетного полководця — були в усіх на вустах. Прекрасні слова, що й казати, але в тих джерелах, де описане життя Олександра Невського ("Псковская вторая летопись", "Софийская первая летопись"), цих слів немає.</p>
294	Хто дасть моїм очам потьоки сліз?		Джерелом цього виразу є Біблія. Віщуючи загибель Ізраїльського царства, пророк Ієремія каже: «О, якби голова моя наповнилася водою і очі мої були джерелом сліз! День і ніч я оплакував би забитих...» (8, 23).
295	Хто копає яму, сам у неї впаде	Підступно, таємно готувати комусь неприємності.	У "Книзі Екклезіяста" сказано: "Хто яму копає, той в неї впаде; а хто валить мура, того гадина вкусить; хто зносить каміння, пораниться ним; хто дрова рубає, загрожений ними" (10: 8-9).
296	Хто має вуха, нехай слухає		Євангельський вираз (слова міфічного Христа, Матф., 11, 15).
297	Хто не працює, той не їсть	У наш час цей вислів виражає ставлення громади до дармоїдів та нероб.	Вислів з Другого послання апостола Павла до солунян (3, 10): «...Коли ми були у вас, то заповідали вам: якщо хто не хоче працювати, той нехай і не їсть».
298	Хто сіє вітер, пожне бурю / хто сіє вітер, той збирає бурю	пересторога на адресу тих, хто має недобрі наміри, плієє авантюристичні плани, займається провокаціями.	Вираз із біблійної Книги пророка Осії (8, 7): «Сіяли вони вітер, так жатимуть бурю» (пророцтво спрямоване проти ізраїльських вельмож).
299	Цариця Савська	"Цариця Савська" - уособлення багатства: в її країні пісок дорожчий за золото; вона — втілення мудрості та царської	Серед царів і владик, які приїздили до Соломона, була і цариця Савська (цариця Шиви, Саби). Ця легендарна цариця з Південної Аравії, почувши про мудрість Соломона, приїхала до нього з дарами, щоб випробувати царя різними запитаннями й загадками. Соломон прийняв

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
300	Царство (царствіє) Боже, Царство Небесне / Царство Вічне / Царство (йому, їй) Небесне	Величі. Вислів цей найчастіше використовують як жартівливе порівняння — коли хочуть похвалити чиясь мудрість і багатство, пишній одяг, дорогі прикраси: Щось виміряне, прекрасне і недосяжне для людини.	її дуже любляно і мудро відповів на всі її запитання. «І побачила цариця Шеви всю Соломонову мудрість, та дім, що він збудував, і їжу столу його, і мешкання рабів його, і поставу слуг його, та їхні одежі, і напої його... — і не могла вона з дива вийти! І сказала вона до царя: "Правдою було те, що я чула в своїм краї про твої діла та про мудрість. І не повірила я тим словам, аж поки не прийшла та не побачили мої очі ... ти перевищив мудрість та добро тієї слави, про яку я чула! Щасливі люди твої, щасливі оці твої слуги, що завжди стоять перед обличчям твоїм, що слухають твою мудрість!"» (10: 4—8). В одній апокрифічній легенді про царицю Савську говориться, що начебто у неї були козячі ноги. Щоб перевірити це, цар Соломон примусив її пройти по кришталевій підлозі, яку вона вважала озером, тому й підняла сукню, щоб не замочити її. <i>Царство Небесне (Новий Єрусалим)</i> — це те, що Бог приготував праведникам: "І бачив я небо нове й нову землю, перше: бо небо та перша земля проминули, і моря вже не було. І я, Іван, бачив місто святе. Новий Єрусалим, що сходить із неба від Бога, що був приготований, як невіста, прикрашена для чоловіка свого" (Апокаліпсис, 21: 1—2).
301	Час розкидати каміння і час складати каміння	Цим висловом позначають якісь зміни у суспільному житті. Вживається тоді, коли якась надзвичайно важлива подія відкладається на дуже віддалений час (у побутовому мовленні: "Будемо чекати на нього до другого прищестя").	Цей вираз з "Книги Еклезіаста" — " <i>час розкидати каміння і час складати каміння</i> " (3:5).
302	Чекати другого прищестя	У переносному вживанні чисті — хороши, порядні люди, а нечисті — порочні.	Про друге прищестя Ісуса Христа на землю у Євангелії від Матвія сказано: "... прийде Син Людський тієї години, коли ви не думаете" (Матв., 24: 44). Сам Ісус про це каже так: "А про день той й годину не знає ніхто: ані Анголи небесні, ані Син, — лише Сам Отець" (Матв., 24: 36).
303	Чисті і нечисті	Про щось незвичайне, неймовірне.	За біблійною легендою, праведник Ной врятував у своєму ковчезі під час всевітнього потопу по сім пар чистих (тобто таких, м'ясо яких можна їсти) і по парі нечистих тварин (Буття, 7, 2—9).
304	Чудо Вероніки	За християнською легендою, Вероніка подала Ісусові, що йшов з хрестом на страгу, рушник, щоб він обер пiг з обличчя. На полотні нібито відбився «нерукотворний образ» Христа. Вероніка пізніше була канонізована (причислена до святих) церквою, а вся ця подія дістала назву «чуда святої Вероніки».	За християнською легендою, Вероніка подала Ісусові, що йшов з хрестом на страгу, рушник, щоб він обер пiг з обличчя. На полотні нібито відбився «нерукотворний образ» Христа. Вероніка пізніше була канонізована (причислена до святих) церквою, а вся ця подія дістала назву «чуда святої Вероніки».

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
305	Як зіницю ока (берегти) Хранити паче ока (ст.сл.)	Надто пильно оберігати. Чекати чогось з тугою та нетерпінням:	Це загальноживане порівняння неодноразово зустрічається у Біблії, наприклад, у Книзі притч Соломона («Збережи заповіді мої — і будеш живий; і вчення моє — як зіницю очей твоїх», 7, 2), у Псалтирі («Бережи мене, як зіницю ока», 16, 8), у Второзаконні і т. д. «І сталося ввечері, і знялися перепелиці, і покрили табір. А рано була верства роси навколо табору. І піднялася верства тієї роси, — аж ось на поверхні пустині щось дрібне, вузькувате, дрібне, немов паморозь на землі. І побачили сини Ізраїлеві та й казали один до одного: "Ман гу?" "Що то?" , бо не знали, що то. А Мойсей відказав їм: "Це той хліб, що дав вам Господь на їжу"» (16: 13-15). Мойсей наказав збирати це "ман", як вони ту їжу назвали, стільки, скільки кожна родина може зїсти за день. Брати про запас, залишати "ман" на потім не можна. Та люди, як завжди, Мойсея не послухали, позоставляли "ман" до ранку, "а воно зачервивіло і стало смердюче" (16: 20). Після цього "збирали його щоранку, кожен у міру своєї їди. А розгрівалося сонце — і воно розтавало" (16: 21). Якою ж була ця їжа? "Вона була, як коріандрове насіння, біла, а смак її, — як тісто в меду" (16: 31). З цієї манни небесної можна було пекти хліб і її можна було варити. "А Ізраїлеві сини їли ту манну сорок літ, аж до прибуття їх до краю заселеного" (16: 35).
307	Яко тать в ноці	Вживається у значенні: несподівано, раптом, зненацька, потаємно.	Вислів (означає: «як злодій вночі») походить з Першого послання апостола Павла до солунян (5, 2).
308	Я недостойн розв'язати ремені взуття його!	Цей вислів став крилатим, його вживають тоді, коли хочуть підкреслити чиясь очевидну перевагу.	Побачивши Голуба і почувши голос із неба, Іван Хреститель сказав: "Той, хто йде після мене, потужніший від мене: я недостойн розв'язати ремені взуття його! " (Матв., 3: 11).
309	Як стемніло золото!		Цитата з біблійного Плачу Іеремії: «Як стемніло золото, змінився найкращий метал! Камені святитища розкидані на роздоріжжях усіх вулиць» (4, 1).
310	Час розкидати каміння і час складати каміння	Цим висловом звичайно позначають якісь зміни у суспільному житті.	Крилатим став ще й такий вислів із "Книги Еклезіаста" — " час розкидати каміння і час складати каміння " (3:5). Цим висловом звичайно позначають якісь зміни у суспільному житті:

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
311	Чаша терпіння переповнилася / переповнювалася / повна вщерт		
312	Чекати другого прищестя	Вживається тоді, коли якась надзвичайно важлива подія відкладається на дуже віддалений час (у побутовому мовленні: "Будемо чекати на нього до другого прищестя").	Про друге прищестя Ісуса Христа на землю у Євангелії від Матвія сказано: "... прийде Син Людський тієї години, коли ви не думаєте" (Матв., 24: 44). Сам Ісус про це каже так: "А про день той й годину не знає ніхто: ані Анголи небесні, ані Син, — лише Сам Отець" (Матв., 24: 36).
313	Чисті і нечисті	У переносному вживанні чисті — хороші, порядні люди, а нечисті — порочні.	За біблійною легендою, праведник Ной врятував у своєму ковчезі під час всевітнього потопу по сім пар чистих (тобто таких, м'ясо яких можна їсти) і по парі нечистих тварин (Буття, 7, 2—9).
314	Чудо Вероніки	Про щось незвичайне, неймовірне.	За християнською легендою, Вероніка подала Ісусові, що йшов з хрестом на страту, рушник, щоб він обтер піт з обличчя. На полотні нібито відбився «нерукотворний образ» Христа. Вероніка пізніше була канонізована (причислена до святих) церквою, а вся ця подія дістала назву «чуда святої Вероніки».
315	Чужі боги. Поклонятися чужим богам	Зрадити свої переконання", "служити неправді" (у вузькому значенні — зрадити свою віру).	У Псалмі 80(81): 9-10 говориться в науку іудеям: "Слухай же ти, Мій народе, і хай Я засвідчу тобі, о Ізраїлю, — коли б ти послухав мене: нехай бога чужого у тебе не буде, і не кланяйся богу сторонньому!".
316	Що є істина?	Питання Пілата "що є істина?" залишилося без відповіді. Тому в переосмисленому вигляді це питання є своєрідною формулою скептичної відповіді (ніхто не знає, в чому ж вона, ця істина).	Після того, як Ісус повернувся від Ірода, Пілат вдруге питає його, що він учинив, «Ісус відповідав: "Моє Царство не із світу цього. Якби із цього світу було Моє Царство, то служба Моя воговала б, щоб не виданий був Я Юдеям. Та тепер Моє Царство не звідси..." Сказав же до Нього Пілат: "Так Ти Цар?" Ісус відповів: "Сам ти кажеш, що Цар Я. Я на те народився і на те прийшов у світ, щоб засвідчити правду. І кожен, хто з правди, той чує Мій голос". Говорить до Нього Пілат: "Що є правда?"» (Іван, 18: 36-38).
317	Як зніщию ока (берегти)	Це порівняння давно вже перейшло в загальнонародну мову і широко вживається, коли треба підкреслити особливу цінність, важливість чогось.	Вислів-порівняння "берегти, як зіницю ока" теж декілька разів зустрічається в Біблії: "Хорони Ти мене, як зіницю Своєю, дочку ока, в тіні своїх крил заховай Ти мене..." (Псалом 16: 8); "Зберігав Він його, як зіницю оту свого ока" (Повторення Закону, 32: 10); "... а наука моя — немов в очах твоїх зіниця" (Книга повістей Соломонових, 7: 2).
318	Як (мов, ніби і т. ін.) з хреста знятий	Який дуже переживає, переляканий чим-небудь.	

№ з/п	БФО	Значення, з яким використовуються у СУМ	Біблійна ситуація, якою породжена одиниця
1	2	3	4
		Дуже блідий, змучений, з хворобливим виглядом.	
319	Як (мов, наче і т. ін.) манни небесної (з неба, з небес) чекати	Чекати чогось з тугою та нетерпінням.	«І сталося ввечері, і знялися перепелиці, і покрили табір. А рано була верства роси навколо табору. І піднялася верства тієї роси, — аж ось на поверхні пустині щось дрібне, вузькувате, дрібне, немов паморозь на землі. І побачили сини Ізраїлеві та й казали один до одного: "Ман гу?" "Що то?" бо не знали, що то. А Мойсей відказав їм: "Це той хліб, що дав вам Господь на їжу"» (16: 13-15). Мойсей наказав збирати це "ман", як вони ту їжу називали, стільки, скільки кожна родина може з'їсти за день. Брати про запас, залишати "ман" на потім не можна. Та люди, як завжди, Мойсея не послухали, позоставляли "ман" до ранку, "а воно зачервивіло і стало смердюче" (16: 20). Після цього "збирали його щоранку, кожен у міру своєї їди. А розгрівалося сонце — і воно розтавало" (16: 21). Якою ж була ця їжа? "Вона була, як коріандрове насіння, біла, а смак її, — як тісто в меду" (16: 31). З цієї манни небесної можна було пекти хліб і її можна було варити. "А Ізраїлеві сини їли ту манну сорок літ, аж до прибуття їх до краю заселеного" (16: 35).
320	Яко тать в ноці (церковносл) Злодій уночі (укр)	Вислів означає "несподівано", "зненацька", "потаємно".	Вислів "яко тать в ноці" з Першого послання апостола Павла до солунян також став крилатим церковнослов'янською мовою. Якщо порівняти цей вислів з його українським перекладом (" <i>злодій уночі</i> "), одразу стає очевидним, що "тать" страшніший, ніж "злодій" , а "в ноці" темніше, ніж "уночі" : «А про часи та про пори, браги, не потрібно писати до вас, бо самі ви докладно те знаєте, що прийде день Господній так, як злодій вночі» (5: 1-2).
321	Як той Фома	людина, що не хоче повірити очевидним фактам, сумнівається в тому, що є істиною для інших	За євангельською легендою, апостол Хома не повірив розповідям про воскресіння розп'ятого Христа; він сказав, що переконається в цьому, лише помацавши рани від цвяхів на руках Христа (звідси вираз «вкласти персти в рани»). Тоді йому з'явився Ісус і сказав: «Подай перст твій сюди і подивися на руки мої, подай руку твою і вклади в ребра мої, - і не будь невірний, а вірний» (Іоанн, 20, 27).
322	Я недостойн розв'язати ремені взуття його!	Цей вислів став крилатим, його вживають тоді, коли хочуть підкреслити чиясь очевидну перевагу.	Побачивши Голуба і почувши голос із неба, Іван Хреститель сказав: "Той, хто йде після мене, потужніший від мене: я недостойн розв'язати ремені взуття його! " (Матв., 3: 11).

